

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Peter Nicolai Holst,

det attende Aarhundredes

Søren Kierkegaard.

I Anledning af hans 150-aarige Jubilæum

udgivet

af

Theodorus.

Kjøbenhavn.

Chr. Steen og Søns Boghandel.

1884.

Peter Nicolai Holst,

det attende Aarhundredes

Søren Kierkegaard.

I Anledning af hans 130-aarige Jubilæum

udgivet

af

Theodorus.

Kjøbenhavn.

Chr. Steen og Søns Boghandel.

1884.

I.

Vor Tid er Jubilæernes Tid. Der gaar ikke mange Uger hen mellem hver Gang Bladene melde om en inden- eller udenlandsk Begivenhed af denne Art. Snart er det Institutioner, snart Personer, hvor over der jubles. For 200 Aar siden fødtes en stor Digter, for 50 Aar siden blev der stiftet en betydelig Bank, for 300 Aar siden vandtes en afgørende Sejr, som frelste et Folk fra Undergang. Et Rige har bestaaet i 1000 Aar, en By i 500, et Universitet i 400; en dygtig Embedsmand har i 25 Aar siddet paa en af Statens Kontorstole, og lige saa længe har en fremragende Musiker med Ære styret en Musikforening. Saaledes gaar det i en Uendelighed. Midt under denne festlige Larm udbeder jeg mig Tilladelse til jævnt og stille at fejre et Jubilæum, som er kommen til at ligge mig paa Sinde.

Jeg tænker paa en Mand, der var samtidig med den store Forfatter, hvem alle Danske og Nordmænd iaar mindes med særlig Taknemlighed, saa med Hensyn til Ælden er der Intet at indvende. 150 Aar er et Tal, som uvilkaarlig indgyder Agtelse, og det saa meget mere, som de ikke ere regnede fra hans Fødsel, men fra en vanærende Dom, som overgik ham. Jeg haaber, at man ikke straks lader sig skræmme ved denne Oplysning. En Dom kan være til Fornedrelse, men den kan ogsaa være til Oprensning; der gives Tilfælde, hvor Verdens Vanære er den højeste gudommelige Ære. Det kommer an paa, om

Vedkommende virkelig staar under sine Dommere, eller om han er saa langt videre end de, at de end ikke formaa at fatte ham. Selv om de derfor fra deres Standpunkt ikke kunne handle anderledes, end de handle, staar det dog lige fuldt fast, at det er ham, som evigt set har Retten paa sin Side. Navnlig har dette sin Anvendelse paa de religiøse Personer. Den ypperste af dem alle fik ikke et Kors hængt paa sit Bryst, men han blev selv hængt paa et Kors, og det er just denne forsmædelige Forbryderdød, som er hans uvisnelige Adkomst til Menneskehedens taknemlige Lovprisning.

En større Vanskelighed rejser sig, naar jeg nævner Manden. Han hedder Peter Nicolai Holst. De Fleste ville i den Anledning forgæves bryde deres Hjerner. Et saadant Navn har aldrig mødt dem paa deres Vej, og de ville finde det saare ubetimeligt at holde Jubilæum for en Person, hvis Virksomhed er gaaet saa sporløst tabt, at han slet ikke forekommer i de almindelige historiske Lærebøger, men i det Højeste flygtigt berøres i en større Literatur- eller Kirkehistorie. Vi have her et talende Eksempel paa, hvor partisk og mangelfuld den historiske Iuhkommelse er. Det gaar i saa Henseende med Slægten som med den Enkelte. Hvor hyppig glemme vi ikke det Væsenlige, medens allehaande ligegyldige Biomstændigheder gøre saa dybt et Indtryk paa os, at de ingensinde gaa os af Minde. En Gang var Holst's Navn paa alle Læber i København; til ham knyttede sig Forestillingen om den voldsomste og hensynsløseste Indsigelse mod den bestaaende Kristenhed, der var bleven hørt i Norden. Nu er han glemt; Intet er bleven tilbage uden nogle Haandskrifter i det store kongelige Bibliotek og paa Ledreborg. Tit og ofte har jeg havt disse gamle Blade i min Haand; atter og atter har jeg læst dem og under Læsningen indsuget en saa dyb Medfølelse med den ædle, ulykkelige Sværmer, at det til sidst stod for mig som en simpel Pligt paa ny at lade ham rejse sig fra de Døde, for at han endnu en Gang kan vidne for de Levende.

Hans Vidnesbyrd har nemlig ikke blot historisk Interesse. Det kristne Skinvæsen og den falske Udvortshed, hvorimod han kæmpede, trives om end i en ændret Skikkelse den Dag i Dag saa frodigt, at ingen Inderlighedens Talsmand maa regnes for overflødig. Og maaske har Holst Udsigt til at trænge ind i Kredse, som ellers ere tillukkede for friere Røster. Selv om alle Andre afvise ham som en besværlig og kedsommelig Person, antager jeg dog, at man trindt om i Præstegaardene vil have et Par Timer tilovers for en særsindet Kollega. Sker det ikke af anden Grund, saa vil det i det mindste ske af Nysgerrighed. Grunden er ligegyldig, Hovedsagen er, at man aabner Ørene. Og her hjælper det utroligt, at Holst hører til en forlængst forsvunden Slægt. Levede han endnu, vilde man uden Tvivl igen skynde sig med at dømme ham fra Kjole og Krave. Naar et Menneske er død og ikke mere kan blive Genstand for Forsvar og Angreb, forsvinde de smaalige personlige Lidenskaber, saa at der bliver Ro til at overveje de efterladte Tanker.

Der er endnu én Anledning for mig til at henlede Opmærksomheden paa Holst. Naar en Botaniker træffer en sjelden Blomst, hvis Væsen det falder ham svært at gennemtrænge, saa faar han ikke Fred i sit Sind, før end han med Nøjagtighed kan bestemme det Punkt i det botaniske System, hvor Blomsten hører hjemme. Men dette er umuligt, med mindre det lykkes ham at opdage andre Blomster, som ere beslægtede med den, og hvis Plads i Planteverdenen er tilstrækkelig klar og uomtvistelig. En saadan sjelden Blomst er Søren Kierkegaard. Man har paa forskellig Vis bestræbt sig for at tolke denne underlige Gaade; men man har hidindtil forsømt at lede efter hans Stalbrødre. Og det træffer sig nu saa, at Parallelen mellem Holst og Kierkegaard er saa slaaende, at vi i hin have Nøglen til denne. De braadede Ord, hvormed »Øjeblikket« foruroligede Samtiden, ere væsenlig de selv samme, som 120 Aar i Forvejen til Menighedens For-

færdelse havde runget under Trinitatis Kirkes Hvælvinger. Uden at ane det havde Kierkegaard en Forgænger, og denne Forgænger var oven i Købet Præst. Ogsaa her stadfæster sig den gamle Sætning, som forkynder, at der er intet Nyt under Solen. Af disse to var Kierkegaard unegtelig den rigeste og mest geniale Aand; men til Gengæld var Holst klarere; han drog under sin Kamp de uundgaaelige Konsekvenser af det Kierkegaardske Standpunkt. Og saa havde han den Skæbne at leve mange Aar efter sit Brud med Kirken. Det er kun lidt, som er levnet fra dette Afsnit af hans Liv, men dog nok til, at vi med nogenlunde Sikkerhed kunne formode, hvorledes det vilde være gaaet Kierkegaard, hvis han ikke var bleven bortrevet midt i Slagets Hede.

I det Følgende vil jeg saa vidt som muligt lade Holst selv komme til Orde; paa den Maade lærer man ham bedst at kende med alle hans Fortrin og Fejl. For at bedømme ham retfærdig maa det ikke tabes af Syne, at de Udtalelser, som jeg fremdrager, ikke tilhøre Skrifter, som ere udarbejdede paa literær Vis, men Aktstykker, der ere affattede med kort Varsel og under et stærkt personligt Tryk. Man opholde sig derfor ikke over, at Formen stundom lader Adskilligt tilbage at ønske, men glæde sig hellere over, at man derved faar et desto rigere Indblik i en kraftigt og oprindeligt bevæget Sjæl.

Med Hensyn til Retskrivningen har jeg været i nogen Forlegenhed. Da det ikke gælder om Udgivelsen af et Sprogmonument, har jeg omsider besluttet mig til at iføre Holst en moderne Dragt. Det er des værre ikke altid saa let med Sikkerhed at drage Grænsen mellem det rent Formelle og Ændringer, der gaa en lille Smule videre. For mulige Inkonsekvenser bærer jeg alene Skylden, og jeg bærer den saa meget lettere, som jeg tør indestaa for, at Holst i alt Væsenligt fremtræder saaledes, som han fordem var i levende Live.

Det er alene Holst, om hvem dette lille Skrift handler. Paa samtidige Forhold og Personer indlader jeg

mig ikke, med mindre de ere nødvendige for at kaste Lys over ham. Han var imidlertid kun et enkelt, om end i mine Tanker det mest betydelige Led i en mægtig aandelig Bevægelse. Denne Bevægelse er i vor Literatur behandlet af Jens Møller i fjerde Bind af »Mnemosyne« og af Ludvig Helweg i anden Del af »den danske Kirkes Historie efter Reformationen«. Til disse Værker vil jeg henvise de Læsere, som ønske et Overblik over den Tid, hvori Holst virkede. Men med al Agtelse for de nævnte to Lærdes Fortjeneste og Dygtighed er allerede den Døm, de fælde over Holst, for mig et klart Vidnesbyrd om, at de ikke have sagt det sidste Ord om dette Anliggende. Pietismen venter endnu stadig paa en fyldestgørende Historieskriver, og han kommer neppe, før end alle derhen hørende Dokumenter stige frem fra vore Biblioteker og Arkiver.

II.

Peter Nicolai Holst*) blev født den 21de Januar 1699 i København, hvor hans Fader, Hans Pedersen Holst var Grynmaaler paa den kongelige Proviandgaard. Moderen, Anna Cathrine Sylve giftede sig anden Gang med den berømte Historiker Hans Gram, som paa det Kærligste tog sig af sin Stedsøn. Denne**) »gik saa længe privatim, indtil han fik Sted i Mesterlektionen udi Frederiksborg Skole«, hvorfra han blev dimitteret 1717. Som Student***) havde han baade Midler og fik dernæst den Lejlighed at ligge i sin Stiffader, Etatsraad Grams Hus; men han var altid melankolsk og blev der-

*) Se Wiberg: Dansk Præstehistorie II. S. 137. En kort Udsigt over hans Levnet findes i Ny kgl. Samling 1179. 4to.

**) Se Ed. O. Schwartzkopf: Et lille Erindrings-Lexikon over adskillige Personer i Ny kgl. Samling 356. 8vo, aftrykt i »Danske Samlinger« 4de Bd., 1868—69, S. 102—3.

for mere holdt til at ritse, ride, fægte«. Den 14de Junī 1723 underkastede han sig teologisk Eksamen; syv Aar senere, d. 21de Oktober 1730 modtog han —« efter i nogen Tid at have opvartet Aftensangen i Vartov for Ole Hersleb« — ved Grams Indflydelse Ansættelse som Kapellan ved Trinitatis Kirke.

Om hele denne tidligere Del af hans Liv vide vi ellers kun, hvad han selv har fortalt i en*) af sine Prædikener:

»Efterat jeg var kommen fra Skolen og i mange Aar havde gaaet i Synds og Vankundigheds Mørke, behagede det Gud at lede mig ind i Fristelsers og Anfægtingers Mørke og lade mig blive i det Samme i nogle Aar; jeg aabenbarede min Tilstand for adskillige Lærere, af hvilke en endnu er i Live, velærværdige Magister Koosbøll. Behager Nogen at spørge ham derom i Særdeleshed, giver jeg ham hermed Lov til at sige det, og jeg vil kuns tale derom i Almindelighed. Min Sjæl dryppede af Bedrøvelse; jeg tænkte tit og ofte det, Job talede: fortabt vorde den Dag, da jeg blev født, og den Nat, da man sagde: en Dreng er undfangen, for den ikke lukte mit Livets Døre og skjulte ikke Bedrøvelse for mine Øjne; hvorfor blev jeg ikke død af Moders Liv? hvorfor udkom jeg af Livet og ikke straks udgav Aanden? hvorfor kom Knæ for mig og Bryster, at jeg skulde die? Naar jeg lagde mig, da sagde jeg: naar skal jeg staa op? og siden regnede mit Hjerte efter, naar det skulde blive Aften. Jeg blev træt af Møjsomhed indtil Tusmørket, og jeg fik Forfængeligheds Maaneder til Arv, og de talte mig elendige Nætter til, indtil det behagede Gud at give mig nogen Lise, da jeg har erfaret, at Herren er den, som døder og gør levende, nedfører til Helvede, og fører op igen. Jeg véd, hvordan det smager, naar Gud omsætter et Menneske

*) Se Thott 1592. 4to. Ny kgl. Samling 1156. 4to og den ledreborgske Haandskriftsamling 398 og 399 fol.

med Galde og Græmmelse, naar han bliver som en Bjørn, der ligger paa Lur og som en Løve i Skjul; jeg har faaet at smage, hvor sød og god Herren er. Jeg ønskede mig tit og ofte rasende og gal, at min Smerte kunde have blevet des mindre følelig; jeg priser Guds Miskundhed, at jeg ikke blev det; det er Herrens Miskundhed, at jeg ikke er fortæret, hans Barmhertighed har ingen Ende; det er Manden godt, at han bærer noget i sin Ungdom. Det var meget mærkeligt med den store Frygt, som overfaldt mig for Prædike-Embedet og varede siden ved, lige til jeg kom i det, saa overmaade stor Frygt, at jeg ikke saa Andet for mine Øjne end idel Fortvivelse, ak, hvor tidt var jeg færdig at støde an paa Fortvivelsens Klippe! Havde jeg havt 1000 Struber, kunde jeg have skaaret dem over, dersom Gud havde ladet mig raade mig selv, men hans almægtige Haand bevarede mig; jeg brugte alle de Kunster, som kunde optænkes til at undgaa Lære-Embedet. Naar jeg tænkte, jeg var allermost derved, saa løb jeg allerlængst derfra; jeg tænkte tit og ofte paa at udvælge en anden Stand, og jeg tænkte allermost paa at være Klokker, men det kom mig for, som det Embede for en stor Del var uforholden, og at jeg med god Samvittighed ikke kunde tage saa store Indkomster for at gøre saa Lidet, og overalt fandt jeg ingen Resolution dertil, ikke heller til Andet, allermindst til Lære-Embedet. Endelig behagede det Gud at give mig uafvidende det høje venerable Kollegii Kalds Brev, da Gud tog mig med Ord og jeg lod mig tage ved Ord. Han blev mig for stærk og fik vundet. Jeg blev den allerførste Præst i vor allernaadigste Konges Regering, mit Kaldsbrev det allerførste Kaldsbrev, han behagede at underskrive; fra den Dag blev jeg anderledes, da min Frygt for Prædike-Embedet ikke blev saa stor og jeg fik tillige Mod og Dristighed.

Samme Tid ejede jeg Intet uden en Hylde Bøger. Mine Arvemidler vare ved mine Anfægtninger og idelig Sygdom gaaet op; jeg havde da Intet af dem tilovers.

men var heller ikke i Gæld, just da Gud gav mig Embedet. Saadan Veje gik Gud ogsaa med mig derudi; det var en stor Trøst, da jeg kom til min tilstundende Sognepræst, at det var nogle af hans første Ord til mig, at jeg kunde sige, at jeg var kaldet af Gud, og jeg maa bekende det, at jeg har alle de Forsikringer og Bevisninger derom, som Nogen kan have, at, da ogsaa i Begyndelsen min Vocation ikke syntes saa ren for Menneskeligheder, som jeg gerne vilde have den, da en kær og from Stiffader var ogsaa en af dem, som kaldte mig, saa blev den dog i den lange Tid, den laa hen, luttret og rensset mig til stor Frimodighed og Aandens Glæde.«

Det kan ikke undre os, at en Mand, i hvis Sjæl der herskede en saa urolig Gæring, blev revet med af den pietistiske Bevægelse, som efter at have udraset i Tyskland omtrent ved denne Tid havde holdt sit Indtog i København, hvor den snart optraadte med saa stor Voldsomhed, at en Samtidig*) for at give et passende Begreb om den taler om »et Jordskælv, en Rystelse eller hvad jeg skal kalde det, der har været over mange Hjerter i denne kongelige Residents og paa flere Steder i Danmark.« Pietismens vigtigste Ordfører var Waisenhusets Præst, Enewald Ewald. Til ham sluttede Holst sig, og han deltog i de gudelige Forsamlinger, som holdtes hos Ewalds Svigermoder, den velhavende Enkemadame Wulff**).

Modsætningen mellem Ortodoksi og Pietisme lader sig i al Almindelighed bestemme som en Modsætning mellem Hoved og Hjerte. I en lang Aarrække havde de Ortodokse baaret sig ad som Folk, der paa Papiret anstille dybtgaaende og indviklede Beregninger over en kolossal Formue, men som leve hen i en taaget Uklarhed om, hvor vidt denne Formue virkelig tilhører dem eller

*) Se Erik Pontoppidan: Menoza, udgivet af Vilhelm Birkedal III, S. 206, jvfr. Holbergs Epistler 228, Chr. Bruns Udgave III, S. 166.

***) Se Kall 477. 4to.

ikke. Dogmatiken modtog den allerfineste Udarbejdelse, men den praktiske Religiositet og den praktiske Etik traadte utilbørlig i Skygge. Imod denne Ensidighed protesterede Pietisterne; for dem var ikke Læren, men Livet Hovedsagen; de spurgte først og fremmest om den personlige Tilegnelse af Lovens Førdringer og Evangeliets Forjættelser. Og naar de vare slaæede ind paa denne Vej, kunde det ikke vare længe, inden de opdagede, at den saa kaldte Kristenhed er et Sansbedrag, at det kun er nogle Faa, som i Sandhed ere Kristne, og at det selv med disse kun staar tarveligt til. Heraf fulgte, at en Præst af denne Retning med Nødvendighed maatte blive en Bodsprædikant, der sætter sig til Opgave at vække og forurolige Tilhørerne.

Saaledes gik det ogsaa Holst. »I siger«, udbrød han til sin Menighed*), »at jeg er en ny og ung Lærer. Er det Mening, at jeg lærer Eder ny, fremmed og falsk Lærdom, da er der ikke i den hele By saa gammel en Præst som jeg; jeg prædiker jo over det gamle Testamente, i Dag over den gamle Loth i det gamle Sodoma. I har ikke faaet nogen hemmelig Gift af mig, men jeg har fundet ny, fremmede og falske giftige Lærdomme iblandt Eder f. Eks., at Horeri, Tyveri, Drukkenskab bliver ikkun holdt for Synd og lidt nok, andre mange Synder ere kun Svagheder, at kødelige Lystigheder, Dans, Spil, Narrerier, o. s. v. ere tilladte, ere Middeltig, at aandelig Bedrøvelse, Melankoli er Galenskab, at historisk bogstavelig Kundskab er en sand Tro, at man uden Bodfærdighed, Tro og Forbedring kan gaa til Skrifte og Guds Bord. Dette er nyt, og naar mit Gammelt kommer mod det Ny, saa er Venskabet langt borte.

Jeg har gjort alt Mit til at faa Mange af Eder i Tvivl, men jeg vil ikke have Nogen af Eder i Fortvivlelse. I siger, at jeg gør Eder urolig, jeg har stræbt at gøre Mange af Eder urolige i Samvittighed og Hjerte, men

*) Se de S. 8 anførte Haandskrifter.

ikke i Hovedet og Hjerne. Hvad der skal faa Ro, maa tilforn have Uro. Forestiller Eder et Stykke nedfalden Bygning, hvor alle Ting, Bjælker, Brædder, Lægter, Jern, Mursten og Kalk ligger i én Pludder blandt hverandre, hvilken Uro vil der da ikke komme i denne Bunke, dersom her skal blive nogen rolig Bygning.«

Saadanne Prædikener vakte vældig Opsigt og det saa meget mere, som der i hine Enevældens Dage savnedes andre Afløbskanaler for Nysgerrigheden og den offentlige Interesse. Af dem, der stormede hen i Trinitatis Kirke, var der sagtens ikke Faa, som bleve betagne af den begavede Mands underlige Tale; men til Gengæld var der Mange, som forargedes og forbitredes paa ham. »Han maatte ofte udstaa stor Haanhed, Beskæmmelse og Forfølgelse, naar han gik paa Gaden; thi smaa Dreng og den gemene Mand ofte overslog ham med Dynd og Skarn*).*«

Alt dette bar han paa kristelig Vis som en Ære. »I har« sagde han**) »gjort mig Uret, men jeg tilgiver Eder det, ja om I skulde have nogen Del i de Løgne, som bleve udsprede om mig i Sommer, jeg var paa Landet, at jeg var gal, løb paa Skoven, at jeg havde brudt mit Ben, at jeg var rømt, at jeg gik og aad Snegler, at jeg skulde staa aabenbar Skrifte, at jeg intet skulde komme til at prædike mere. Jeg tilgiver Eder det altsammen, og jeg maa bekende, at mig ikke derved er sket noget ondt. Gud har ladet det tjene mig til Gode, I har jaget mig dybere ind i Guds Arme, I har været Midler til min Omvendelses Forfremmelse. Jeg havde ellers adskillige Ting, som tjener til min Ros og Ære blandt Eder som det, at jeg paa offentlig Gade er

*) Se et Haandskrift, som opbevares i Horsens lærde Skoles Bibliotek, betitlet: Udkastning til en fuldstændig Beskrivelse over København angaaende gamle og nye mærkværdige Ting samt Recension paa samtlige Stadens Præster siden Reformationen, samlet af Niels Lachmand.

**) Se de S. 8 anførte Haandskrifter.

bleven slået af en gal Mand, som jeg blev kaldet til; han kastede med Stene til mig, og jeg gik blodig af Legen. Dette vil jeg beholde og Ingen maa betage mig.«

III.

De pietistiske Præster stødte ikke blot an mod den herskende offentlige Mening; deres Standpunkt maatte inden føje Tid bringe dem i ligefrem Strid med Kirkens Orden. Til de kirkelige Handlinger hørte nemlig den Gang lige som nu Skriftemaalet, der ender med, at Præsten »i den hellige Treenigheds Navn tilsiger Vedkommende alle hans Synders Forladelse ikke ønskende eller med nogen Vilkaar, om han gør en sand Pønitense, men med en vis og fast Slutning paa denne Maade: Efterdi I af Hjertet angrer og fortryder Eders Synder . . . da paa Guds og mit Embedes Vegne efter den Magt og Myndighed, Gud selv har givet mig her oven fra til at forlade Synderne paa Jorden, tilsiger jeg Eder alle Eders Synders Forladelse i Navn Gud Faders, Søns og hellig Aands«. Det sker naturligvis ofte, at der blandt Skriftebørnene er Folk, om hvem det vides med saa stor Sikkerhed, hvormed overhovedet Noget kan vides af Mennesker, at de kun ere Kristne af Navn, at de aldeles ikke angre og paa ingen Maade have til Hensigt at forbedre sig. En Præst, som lægger Vægt paa det Personlige, paa Sandhed, Ærlighed og Oprigtighed, kan i alle disse Tilfælde ikke undlade at spørge sig selv, om det ikke er en utilladelig Letsindighed, hvis han alligevel meddeler Vedkommende Absolution, om han ikke derved bestyrker dem i deres Synder og gør Sit til at rodfæste den Vildfarelse, at det for at blive delagtig i Religionens Velsignelser er nok at underkaste sig visse udvortes Skikke.

Naar undtages Pastor P. Dorph i Øster-Egesborg*),

*) Se Skibsted: Love og Ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen under 8. April 1859.

synes dette alvorlige Spørgsmaal kun teoretisk at sys-
selsætte de nulevende danske Præster, hvilket er saa
meget mærkeligere, som Skriftemaalet siden Christian
VI's Tid har undergaaet en Forandring, der gør Sagen
endnu langt betænkeligere. I hine Dage gik der nem-
lig for ud for Absolutionen en privat Forhandling mel-
lem Præsten og hver Enkelt. Det hedder derom i Ri-
tualet: »Efter at Præsten har hørt en Synders Beken-
delse og derhos fornummet en hjertelig Fortrydelse over
Synden samt en inderlig Længsel efter Guds Naade med
et kristeligt og alvorligt Forsæt til en sand Bedring, da
skal han med Beskedenhed og Sagtmodighed foreholde
ham sin Synds Vederstyggelighed og onde Fortjeneste
efter Guds Lov og derimod fremføre kraftig Trøst og
Lægedom af Evangeliet, lige som han befinder Enhver
at være saaret til, stille ham Kristi dyre Fortjeneste
for Øje o. s. v.« Denne private Forhandling er senere
helt bortfalden, saa at Præsterne nu absolvere uden den
allermindste Garanti for, at Skriftebørnene forholde sig
med Alvor til Handlingen. Vor Kirkes Førere ere ikke
blinde for Faren. Afdøde Biskop Martensen siger
f. Eks.*): »Det private Skriftemaal er bleven afskaffet
og Skriftemaalet udføres nu til Dags i en Form, der
kun lidet svarer til dets Begreb, idet efter en foregaaende
Beredelsestale Syndernes Forladelse meddeles, uden
at noget virkeligt Skriftemaal har fundet Sted. Skal
en Reform her finde Sted, da vil den kun kunne
iværksættes, idet man enten søger at genoplive det pri-
vate Skriftemaal, eller, hvad ogsaa er foreslaaet, fuld-
stændig ophæver Forbindelsen mellem Skriftemaal og
Nadvere, det vil sige, ogsaa lader den højtidelige Ab-
solution bortfalde, efterdi dennes Forudsætning (den per-
sonlige Syndsbekendelse) er bortfalden.« Og Biskop
Monrad erklærer**): »Præsten burde heller ikke tage

*) Den kristelige Dogmatik, andet Oplag, S. 454—55.

***) Den femte Bøn og dens Liv i Kirken indtil Luther, S. 204—5.

Nogen, der levede i aabenbar Synd, til Alters uden at have spurgt ham i Enrum, om han angrede og havde besluttet at omvende sig og gik til Herrens Bord for at faa Kraft til at udføre sit Forsæt. Det er dernæst et Spørgsmaal, om man bør blive staaende ved den Bekendelse, der ligger i en Knælen ved Alteret eller i Skriftestolen og ikke forlange et Ja udtalt af Skriftebarnet til det til ham rettede Spørgsmaal.« Men der ved bliver det ogsaa; man kommer ikke videre end til Beklagelser og fromme Ønsker.

Uagtet Pietisterne som sagt havde det private Skriftemaal, var deres Grebethed saa stor, at de end ikke heri fandt en tilstrækkelig Betyggelse for deres urolige Samvittighed; den ubetingede, ja for Nogle endog den betingede Absolution blev for dem mere og mere en Uting, som de med Hænder og Fødder maatte modsætte sig. Opstanden begyndte i Februar 1733. De, som først gik i Ilden, vare Ewald og Præsten ved Vartou, Ole Hersleb, af hvilke den sidst Nævnte d. 30te Juni nedlagdes sit Embede og drog til Herrnhut. Holst ventede med at optræde til Efteraaret. D. 6te September holdt han en Prædiken*), hvoraf jeg allerede i det Foregaaende har anført flere Stykker. Han var saa bevæget, at han bad Tilhørerne, at »I vil holde mig til Gode, om jeg undertiden skal se i mit Papir, da min Sjæl er saa fuld af Sorg og Græmmelse.«

Prædikenen begynder med følgende Bøn:

»O, alvidende Gud! Du, som ser og kender, at der er nok iblandt os, som ere Sodomiternes Søkende og mere end Sodomiternes Søkende, værre end Sodomiternes selv og haver saa trygge og sikre gaet hen i deres Synders syndige Skændsel, Herre, forbarm Dig over dem, slaa dem med en hellig Skam og Frygt og giv dem Kraft til at omvende sig. Det er Din Naades Kraft og Kraftes Naade, ved hvilken Du derimod har

*) Se de S. 8 anførte Haandskrifter.

forbarmet Dig over Nogle af os og draget os ind i Din søde og salige Forening, da vi dog alligevel har saa meget i os og hos os, som vi maa skamme os ved for Dig i vore Ansigtets Blusel. O Herre! forfrem og fortsæt det Naadeværk i os; vi komme nu ydmygeligen at søge Dig og finde Naade til Hjælp i rette Tid; velsign Dit Ord for os og giv os Din guddommelige Hjælp, at vi maa blive Loths Søkende, mere end Loths Søkende, bedre end Loth selv, at vi derudi maa i en hellig og uskyldig Ærgærrighed kappes med hverandre. Gud hjælpe mig; her staar jeg og kan ikke anderledes. Gud hjælpe mig. Amen. Fader vor o. s. v.«

Derpaa gjorde Holst Rede for sit Liv og sin Forkyndelse og forsvarede sig mod forskellige Angreb, som vare rettede mod ham. Til Slutning udtalte han sig saaledes:

»Og nu til min Udgang; jeg er rede at gaa ud af Sodoma, om ikke Andet kan være. Jeg forstaar ved Sodoma ikke Guds Kirke, de Troendes Samfund hos os og andetsteds, ikke heller Guds Ord, heller ikke Øvrigheds Love og Anordninger, men Fordærvelsen i hvor den er, især Fordærvelse blandt de Kristne, især Skriftestolens Fordærvelse og det dermed følger: den fordærvelige, almindelige frie Tilløb og Delagtighed i Altarens Sakramente. Jeg har søgt at lindre min Samvittighed paa mange Maader med at eksaminere i Skriftestolen og ved Syges Seng i al Sagtmodighed o. s. v., med at efterlade Skrifte- og Beretnings Penge, Intet at tage deraf af Nogen. lindrede ogsaa min Samvittighed ved at absolvere vilkaarlig i Steden for tilforn uden Vilkaar, men kan ingen Samvittigheds Lindring finde derudi.

O Gud, forbarme Dig over mig; jeg tænker da, at det er mig bedre at gaa ud af Sodoma. Jeg har for længe siden gaaet og gaar endnu aandelig, at sige: jeg kender Fordærvelsen, jeg har Afsky for den og kedes og væmmes ved den; men skal det og komme dertil, at jeg gaar legemlig ud tillige, er det Guds Vilje, at det

skal være saa, kan det ikke Andet være, ske Guds Vilje.

Loth gik fattig ud. Jeg er ikke rig, jeg er i 800 Rdlrs Gæld, og naar I vil betænke, at jeg Intet ejede, da jeg kom til Embede, og jeg plagedes af en ulyksalig Begær til at købe mange Bøger, saa og de syv Munde, Vorherre giver Mad ved mig, og Noget, om jeg skal nødes til at sige det, som jeg har gjort mod Fremmede, saa kan I intet Andet end dømme kærligen om den Gæld, som ellers kunde og maatte komme Eder underlig for. Loth tøvede, jeg lige saa, skyede for at dø, jeg lige saa, elskede Livet, jeg lige saa, udtingede sig tyve Aar, jeg ikke lige saa, jeg har intet udtinget mig Noget for Gud. Loth gik ud med Frygt, jeg ligedan; jeg frygter, o, jeg frygter saa meget, jeg frygter mest for Hykleri i denne Sag, jeg maatte være den største Hykler, dersom jeg sagde mig selv for Hykleri rent fri. Herre, ransag og prøv mig. Velan, jeg stiller mig da fra denne Tid og Time ind for min gejstlige Øvrighed med min Skriftesag at svare for det og for Andet, at aabenbare Aarsagen, hvorfor jeg ikke har sagt: I gode Kristne ved Daaben, og I kæreste Kristi Venner ved Altarens Sakramente. Dog jeg vil bede om 14 Dages Frist, at jeg desto bedre kan betænke mig, dette jeg da ogsaa anser som et Tegn paa deres Gunst og Bevaagenhed og udbeder mig allerydmygst af dem Kærlighed og Sagtmodighed og lover dem igen alt det, jeg er Dem skyldig, og aldeles ingen Opiniatrik. Lader os træde sammen med Bøn og Gudspaa kaldelse og Guds Ord; jeg antager Guds Ord og alt det, som deraf rigtig kan følge og flyde.

Her er Kødets og Aandens Strid, der strider inden i mig, at jeg skulde beholde mit Embede og mine 800 eller mulige 850 Rdlrs Indkomster med Husleje og Alt, tværtimod, at jeg skal gaa bort og forlade det, saa igen, at jeg skal følge mine Formænd og Lærere, som nu er især de Gamle og tværtimod, at jeg skal følge

Gud og hans Ord. Jeg har i denne Sag ikke gjort noget Løfte for noget Menneske, jeg har ikke været og er ikke i Bande og Parti med Nogen dertil; Kedsommelighed til Embedet nøder mig heller ikke; mit Embede, mine Forretninger, al min Møje og Arbejde er imod det, de har været mig tilforn, ikkun som en Dans. Det smerter mig meget, at det skal ske, mens min Konge ikke endnu er hjemme; jeg har det Haab, at min aller-naadigste Konge dømmer derover i Kærlighed.

Beder for mig. Gud velsigne Eder alle; ikke alene dem, som elske mig saa meget, men endog saa dem, som hade mig!

I skal nu strax opsjunge den Salme: Beklage af al min Sinde o. v. s. Lutherske Kirke, beklag Dine Synder, Dine Skrifte-Synder, Dine Skrifte-Horerier og det af al Din Sinde.

O Herre! døm min Sag. O Herre! jeg haaber paa Dig. Lad mig ikke blive til Skamme; her staar jeg; jeg kan ikke anderledes, Gud hjælpe mig!«

Dagen efter tilskrev han sin Plejefader*):

»Hjertelskte Papa!

I megen Hast vilde jeg lade ham vide, at jeg igaar i min Prædiken med megen Vemodighed, Graad, Taarer har gjort mig løs fra Skriftestolen; jeg beder intet Andet af ham end, at han vil dømme i Kærlighed derom, og, hvor han kommer, Intet direkte tale derimod, men overlade det til Øvrigheden. Han maa gerne sige, at han ikke forud vidste Noget deraf. Biskoppen har havt Bud efter mig, og jeg gaar ret nu til ham.

Hans lydigste Søn.

Peter Nicolai Holst.«

Gram blev saa misfornøjet over det Skete, at han

* Se Gl. kgl. Samling 123. fol.

slet ikke vilde se ham, hvad vi erfare af et nyt Brev*), som han modtog i Oktober:

»Hjertelskte Papa!

Det gør mig hjertelig ondt, at jeg har fornummet, han i denne Tid er bleven vred paa mig. Gud er mit Vidne, at jeg allermindst har intenderet at være ham til nogen Byrde og Fortræd dermed, da jeg er, som jeg har været og skal herefter være, i Hjerte, Mund og al min Omgængelse hans lydige og erkendtlige Søn, som han i saa mange Maader har vist sig imod mig en mild og from Fader, og har jeg det Haab til min Gud, at han bevæges til bære Ømhed over min ømme Samvittighed; jeg har med min Broder Otto ydmygst ladet sige, at jeg gerne vilde havt den Ære at komme til hjertelskte Papa, men som jeg ikke kunde fornemme Andet tilbage end, at jeg ikkun fortørnede ham med mit Komme, saa har jeg ikke hidtil turdet vove det.

Jeg vil da ydmygst bede om det forfaldne Aars Husleje, om det er ham belejligt, hvorimod jeg sender indlagte Kvittering. Næst al Velsignelses Ønske forbliver jeg hjertelskte Papas lydige Søn

Peter Nicolai Holst.«

Den Harme, som greb Gram, deltes af Mangfoldige, navnlig af de gejstlige Avtoriter. Allerede d. 7de September blev Holst kaldet til Sjællands Biskop, Christen Worm, som foreholdt ham hans uforsvarlige Færd, paalagde ham indtil videre at afholde sig fra alle Embedsforretninger og begærede en Afskrift af Prædikenen. Denne Afskrift fik han d. 10de. »Som da« siger Biskoppen***) »Mandens store Skrøbelighed var mig bekendt og jeg ej ligere kunde skønne end, at han Mandagen d. 7de gik fra mig fuld af Fortrydelse og hartad

*) Se Gl. kgl. Samling 123. fol.

**) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398. fol.

overbevist om hans Fejl, saa skrev jeg til ham d. 12te, begærende hans tydelige Erklæring, om han angrede og for Fremtiden vilde rette sig efter Ritualet.« I sit Svar af 17de September*) erklærede Holst: »Jeg har ikke fortrudt, i hvordan jeg ogsaa har syntes for Deres Højærværdighed. Der er det i min Prædiken, som fortryder mig slet intet, og der er det, som fortryder mig; og gør det mig ondt, om jeg ikke har truffet den bedste Maade med den; jeg beder, at der maa have Medlidenhed med mig i det i Besynderlighed, som jeg har talt om mig selv sigtende ikke til Andet dermed end at legitimere og forsvare mig for Menigheden til Guds Ære og deres Nytte.« Efter derpaa at have fremsat femten Poster om Skriftemaalet fortsatte han: »Jeg vil nu ydmygst udbede mig Deres gunstige Raad og Betænkning og beder tillige, jeg maa faa det skriftlig. Thi om der ogsaa tales med mig herom og jeg i en Hast skulde resolve noget uden tilstrækkelig Tid og Overlæggelse, saa maatte jeg jo blive lige uvis, naar jeg kom for mig selv; men værdiger De mig den Gunst at give mig det skriftlig, saa faar jeg des bedre Tid til at overlægge det Samme med Bøn og Gudspaa kaldelse og da ved Guds Naades Kraft komme frem med min Mening i des mere Samvittigheds Vished«.

Worm vilde imidlertid ikke inklade paa skriftlige men kun paa mundtlige Forhandlinger. Han tog ej heller noget Hensyn til et Andragende af 22de September*), hvori Holst anmodede om »et Par Maaneders Frist til nøjere Betænkning og Overvejelse, at jeg ret i saadan Tid kunde, som jeg haaber, komme til Samvittigheds Vished, paa det at jeg ikke nu straksen med Samvittigheds Uvished skulde gøre eller lade Noget.« Det var Biskoppen magtpaaliggende at faa en hurtig Afgørelse, hvorfor han allerede samme Dag, som han

*) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398. fol.

modtog det sidst nævnte Brev, indstillede Sagen til Kongen*), hvem han indstændig bad om at værgе Kirken.

Holst's Standpunkt fremgaar klarest og tydeligst af følgende Spørgsmaal, som han paa den Tid affattede, nemlig**):

- »1) om Skriftestolen er indsat af Kristo og Apostlerne og om saadan modus absolvendi har været i Brug i de første 300 Aar og længere hen?
- 2) om den modus absolvendi haver nogen Grund i de bekendte dictis Joh. 20 og Matth. 18?
- 3) om en Lærer kan med en god Samvittighed tilsige alle forekommende Syndernes Forladelse bare paa deres Bekendelse, da han dels ikke er forsikret om deres Tilstand, dels er overbevist om, at det har staaet slet til med dem hidtil?
- 4) om det ikke er klart nok, at de Fleste sikkert forlader sig paa, at de, enten man absolverer dem med eller uden Kondition, derved erlanger deres Synders Forladelse, og om ikke en Lærer derved gør sig delagtig i deres Synder og selv hjælper til at forføre dem, idet de kere sig ikke om Konditionerne, men forlader sig derpaa, at Syndernes Forladelse dog til Slutning meddeles dem?
- 5) om ikke derfor retskafne Biskoppers og Øvrigheders Pligt udfordres ved en liden Forandring at hjælpe saadan en Sag, som vel af en god Mening er bleven vedligeholdt, men nu saa skammelig misbruges, dels for at soulagere retskafne Læreres Samvittighed, dels for saa mange arme Sjæles Saligheds Skyld?»

Det gik anderledes, end Worm ønskede. Kongen, som selv var greben af den pietistiske Aand, besluttede

*) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398. fol.

***) Se Ny kgl. Samling 1155. a. 4to.

sig til at bære over med den genstridige Præst og sendte Biskoppen d. 13de Oktober et Reskript saa lydende*):

»Christian den Sjette, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge o. s. v. Vor Gunst tilforn. Vi have allernaadigst igennemset og overvejet den til os indgivne allerunderdanigste Forestilling af d. 22de Septembris næstafviget med de derhos fulgte 4 Bilager angaaende den af Medtjeneren i Ordet til Trinitatis Kirke i vores kongelige Residens-Stad København Hr. Peter Nicolai Holst for samme Menighed Søndagen d. 6te i bemeldte Maaned holdte besynderlige Prædiken og finde vi hans herudinden førte Konduite at være extraordinær, og at han ingenlunde er at undskylde.

Men som bemeldte Hr. Peter Nicolai Holst hos os har anholdet om Naade og Gud nu har ladet os lykkelig fra vores nordiske Rejse hjemkomme, vi ogsaa har mere Lyst til at bevise Naade end at gaa den skarpe Vej, saa er nu af besynderlig Mildhed og Clemence, og endskjønt for nævnte Hr. Peter Nicolai Holst vel havde fortjent meget haardere at anses, hermed vores allernaadigste Vilje og Befaling, at Du hannem for Dig kalder og ham i Overværelse af nogle af Stadens Præster for oven anførte af ham holdte Prædiken reprimanderer samt hannem advarer, at han herefter ikke understaar sig deslige Ting offentlig at lære, saafremt han ikke vil være vores højeste Unaade underkastet, da Du hannem ogsaa derhos haver at bekjendtgøre, at, dersom han efterdags vil entholde sig fra alle anstødelige Talemaader, vi hannem da hermed for al videre fortjente Straf af Naade ville have befriet, og at han altsaa ved sin Menighed her efter som tilforn kunde forblive. Og som merbemeldte Kapellan gør sig en Skrupel om Afløsningen, saa kan han betjene sig af Absolutionen med

*) Se Uldall 434. 4to. Thott 537. 8vo. Gl. kgl. Samling 1497. 4to. og den ledreborgske Haandskriftsamling 399. fol.

Vilkaar, og maa han ogsaa dennem, som han finder og er forvisset om, at de ikke gøre en sand og hjertelig Pønitense, fra Skriftestolen og det højværdige Altarens Sakramente bortvise, indtil de sig bedre og deres Levnet forandre. Dog skal han herudi se sig vel for, at ingen nødvendig og grundet Klage deraf forvoldes, hvilket Du hannem ligeledes haver at tilkendegive. Og dermed sker vor Vilje, befalendes Dig Gud.«

Herpaa svarede Holst med et Brev*) til Biskoppen:

»Deres højædle Højærværdighed.

Efter Deres højædle Højærværdighed haver saa højgunstigst fyldestgjort min allerydmygeligste Begæring med at tilstille mig en rigtig Kopi af hans kongelige Majestæts allernaadigste Befaling af 13de hujus, saa lover jeg allerunderdanigst efter samme allernaadigste Befalings Indhold, at jeg skal ikke understaa mig deslige Ting offentlig at lære, saa ogsaa, at jeg skal efterdags entholde mig fra alle anstødelige Talemaader, aldeles efter hans kongelige Majestæts Vilje, Sind og Mening. I lige Maade lover jeg mig saaledes af den mig allernaadigst forundte Absolution med Vilkaar at betjene, saa ogsaa den tilføjede allernaadigste Frihed, at jeg maa dennem, som jeg finder og er forvisset om, at de ikke gør en sand og hjertelig Pønitense, fra Skriftestolen og det højværdige Altarens Sakramente bortvise, indtil de sig bedre og deres Levnet forandre, saa forsigtig at bruge, at ingen nødvendig og grundet Klage deraf forvoldes. Og takker jeg for det Øvrige Deres højædle Højærdighed for al Deres Kærlighed imod mig, især i disse Omstændigheder, rekkommenderende mig fremdeles allerydmygeligst i Deres Gunst og

*) Se de S. 22 anførte Haandskrifter.

Bevaagenhed, tilbedende Dem al Guds Velsignelse,
forblivende

København d. 21.

Oktober 1733.

Deres højædle Højærværdigheds
allerærbødigste Klient, uafladelige
Forbedere hos Gud

Peter Nicolai Holst.«

Lige siden d. 7de September havde Holst faktisk været suspenderet; nu, da Sagen var kommen i Orden, tiltraadte han igen sit Embede. Den første Gang, han atter prædikede — det var d. 25de Oktober — udlagde han 1 Kor. 4, 21: »Hvad ville I? Skal jeg komme til Eder med Ris eller med Kærlighed og Sagtmodigheds Aand?« Allerede Valget af denne Tekst viste, at det ikke var hans Hensigt at spille dæmpede Melodier, men at han vilde tale lige saa skarpt og djærvt som tilforn. Selve Prædikenen er ikke opbevaret; men om det Indtryk, den gjorde, have vi et Vidnesbyrd i en eftertrykkelig Advarsel*), som kort efter blev ham tilstillet. »Det er menneskeligt« hedder det deri »at fare vild, kristeligt at vende om, men djævelsk at vorde fremturende i det Onde Fornemmer I med Tiden ingen Forbedring hos Eder, ser I ingen Redning for Eder fra Eders Griller, gaar da heller igen bort jo før jo bedre, før end I bliver nødt til at gaa bort paa den Tid, I ikke tænkte. Betænk med en sund Fornuft, at det Gamle i Guds Kirke har saa lang Tid efter Guds Ord staaet sin Prøve, men hvad Prøve det Ny kan staa, er aldeles skjult. Beholder heller Eders Fantasi for Eder selv end dermed at give Forargelse; thi hvad er I tjent dermed, at de Enfoldige

*) Se Gl. kgl. Samling 123. fol. Gl. kgl. Samling 1496. 4to. Kall 478. 4to. Ny kgl. Samling 1155 b. 4to. Brevet er aftrykt i »Kirkehistoriske Samlinger« 3. Række, 4de Bd, 1. Hefte, hvor det siges at være af en Ubekendt; men i den Afskrift, som findes i Ny kgl. Samling 1155 b. 4to, oplyses, at Forfatteren var Biskop Hagerup.

forvirres og de Retroende blive tvivlrådige. Lyder I mit oprigtige Raad, skal det gaa Eder vel; hvis ikke, da vid, at den, som ikke staar til at raade, staar heller ikke til at redde.«

Holst fulgte ikke Advarslen; han stod verdslig set ikke til at redde; Samvittigheden drev ham stedse videre ad den Vej, paa hvilken han én Gang var bøjet ind. Efter et Par Ugers Forløb kunde han ikke længere slaa sig til Ro med den Indrømmelse, han allerede havde faaet. Det var ham ikke nok, at han maatte meddele en betinget Absolution, og at han maatte bortvise dem, som han ansaa for uværdige, fra Skriftestolen og Nadveren; nej, han vilde overhovedet ikke meddele Syndsforladelse, ja han vilde end ikke forvalte Sakramenterne længere. D. 12te November indgav han en Ansøgning*), hvori han bad om helt at maatte blive fri for Ministerial-Forretninger og om, at en Anden maatte kaldes til Kapellan som hans Medhjælper: »Jeg har, siden jeg igen kom til Embedet, for min Samvittigheds Ængstelses Skyld endnu ikke selv betjent nogen Skrifte- og Kommunion-Tjeneste, men holdt En dertil i mit Sted og forblevet ved Prædiken og dens kateketiske Repetition. I Henseende til Indkomsterne, som er nu ongefær en halvniende hundrede Rigsdaler og forbedres Tid efter anden, da vil jeg allerunderdanigst overlade til Deres kongelige Majestæt, om mit Forslag maatte finde allernaadigst Behag, hvem dem maatte imodtage enten jeg, som hidtil har imodtaget dem, eller den nye Kapellan, som ogsaa med hvad Del Deres kongelige Majestæt mig deraf allernaadigst maatte behage at tillægge; som Indkomsterne ere og blive, kan nok to i Lærerstanden leve deraf. Halvparten deraf blev mig mere end nok, og Mindre end Halvparten, i hvor lidet det ogsaa maatte blive, vil jeg være aldeles fornøjsom med, da jeg slet intet tvivler, at

*) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398. fol.

jo den almægtige Gud skal lægge sin Velsignelse i det Mindre, vist forsikret, at Lidet med Ro skal blive mig bedre end Meget med Uro . . . med saadant et Embede jeg da ogsaa er forvisset og forsikret, jeg til en saadan aldeles Ro og Stilhed kunde komme udi min Samvittighed, at jeg saa bestandig kunde fortære mine Kræfter paa Guds Menigheds Opbyggelse uden nogensinde at inkommodere min allernaadigste Konge mere.«

Kongen kom ham atter i Møde; d. 28de November tilskikkedes der Universitetets Rektor og Professorer en kongelig Befaling, hvori det hedder*): »Da som Gud selv har Taalmodighed med Menneskenes Skrøbelighed og vi derfor billig derudi bør følge hans Eksempel, helst i Samvittigheds Skrupler og saa længe man ser, at Intentionen er god og ej derunder nogen Ulydighed stikker, vi ogsaa derhos finde, at Menigheden uden at bebyrdes med flere Udgifter i Stedet for én bekommer tvende Kapellaner og derved des rigeligere kan undervises af Guds Ord samt den saa højst fornødne Katekisation des flittigere øves og drives, saa have vi Hr. Peter Nicolai Holst oven bemeldte hans Ansøgning for denne Gang i Naade akkorderet, og er derfor til den Ende vores allernaadigste Vilje og Befaling, at I endnu skal kalde en anden Kapellan, som skal forrette Fro-Prædiken og administrere Sacra, og skal han derfor af de ordinære Kaldets Indkomster nyde aarligen 550 Rdlr., men Kapellanen Hr. P. N. Holst skal derimod forrette Aftensangs-Prædiken, katekisere og besøge de Syge, og skål han derfor af Kaldets Indkomster aarlig nyde 300 Rdlr.

Et tidligere Reskript af 16de November**)) oplyser, at det derhos var Kongens Vilje, at »det skulde betydes Holst af Biskoppen, at han ikke maa lære Noget, som

*) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398 fol., aftrykt i Jens Møller: Nyt teologisk Bibliothek, 2det Bd., S. 316.

**) Se den ledreborgske Haandskriftsamling 398 fol., aftrykt i Jens Møller: Menemosyne 4de Bd., S. 331—32.

strider imod den augsburgske Konfession og den hellige Skrift. Derimod skal han i Lære og Liv opføre sig saaledes, at Anstød og Forargelse undgaas, saa vidt det staaer til ham. Tillige maa det siges ham, at Mere bliver ham ikke tilstaaet, og hvis han ikke er tilfreds dermed, maa han heller aldeles nedlægge sit Embede.«

I Henhold til Kongens Befaling kaldtes derefter Universitetet Magister Jens Olrog forhen Sognepræst i Thorslundemagle til Kapellan ved Trinitatis Kirke.

IV.

Det var en højst besynderlig Stilling, Holst fra nu af indtog i den danske Statskirke. Han var Præst, men han forvaltede ikke Sakramenterne, og naar han besteg Prædikestolen, var det for at udslynge Ord, som underminerede det Bestaaende. Det kunde for en overfladisk Betragtning tage sig ud, som om han ikke var videre forskellig fra Ewald og andre pietistiske Præster, der lidt efter lidt indtraadte i en nogenlunde venlig Forstaaelse med Kirken; men i Virkeligheden var der Noget oppe i ham, som pegede i en helt anden Retning, og bevirkede, at det for hans Vedkommende nødvendigvis maatte ende med et ulægeligt Brud. Sagen var nemlig den, at han sidste Gang var til Alters d. 17de April 1733; og senere hen var det saa langt fra, at han havde Trang til at gæste Herrens Bord, at han tværtimod uvilkaarlig følte sig opfordret til at blive borte derfra. Grunden dertil vidste han ikke selv rigtig; foreløbig var det kun en med Uro og Angst blandet Taage, som havde lagt sig over hans Sjæl. Endnu i November, da han bad om en Mædhjælper, havde han hverken vundet Klarhed eller en fast Beslutning. Men den Omstændighed, at han blev fritagen for de ministerielle Forretninger, gav ham et mægtigt Stød i saa Henseende. Nu, da han ikke længere fungerede ved Alteret, løsnedes Baandet mellem det og ham saa

meget, at han fik Mod og Kraft til at tænke over Sakramenterne uden at hemmes af de Forestillinger, hvori han var opvokset og undervist. Det var imidlertid ikke let for Holst at blive indvortes færdig med en saa vigtig Sag. Vinteren svandt under resultatløse Overvejelser, og da Foraaret brød frem, havde Taagen endnu ikke lettet sig, hvad han fik Anledning til at vise paa en iøjnefaldende Maade.

For at gøre Ende paa Striden mellem de københavnske Præster havde Kongen nemlig i November 1733 nedsat en Kommission, der skulde prøve de omtvistede Lærdomme. Da det trak længe ud, inden denne Kommission kom til Ende med sine Arbejder, lod Kongen d. 23de April 1734 udfærdige et Reskript til Biskop Worm hvori han befalede ham at kalde samtlige københavnske Præster for sig og paa det Alvorligste anbefale dem*), at »Enhver af dem skal redelig og flittig drive Lære om Troen og den sande Gudsalighed efter det guddommelige Ords og den uforandrede augsburgske Konfessions Indhold. Ingen af dem maa understaa sig til at forebringe de for nærværende Tid omstridte Sætninger og Meninger paa Prædikestolen eller at prædike derom enten direkte eller indirekte. Heller ikke skal nogen Præst i Fremtiden have Tilladelse til at bringe nye Kontroverser paa Prædikestolen, med mindre han i Forvejen har aabenbaret det for Biskoppen og med Tilkendegivelse af sine Grunde derom skriftlig har indhentet Biskoppens Raad og Consens. Skulde en Præst, han være hvem han vil, understaa sig dumdristigen at handle herimod, saa skal Biskoppen straks suspendere ham og ufortøvet aflægge os allerunderdanigst Beretning derom.« Lige som de øvrige Gejstlige forpligtede ogsaa Holst sig skriftlig d. 24de April til at efterkomme denne Befaling, saa at han altsaa endnu ikke nærede nogen alvorlig Tvivl om sin Ret til

*) se Jens Møller: Mmemosyne 4de Bd., S. 348—53.

at vedblive at være Præst paa de Vilkaar, hvorunder han var kaldet.

Hans mange Fjender laa imidlertid ikke paa den lade Side. De vare blevne opmærksomme paa den Kendsergning, at han ikke mere gik til Alters. Sognepræsten ved Trinitatis Kirke, Hans Mossin indberettede den til Biskoppen, som Langfredag d. 23de April 1734 — altsaa selve den Dag, da det oven nævnte Reskript udgik — lod Holst kalde til sig og paalagde ham skriftlig at forklare, hvorfor han udeblev fra Nadveren. Herpaa vilde Holst nødig indlade sig; han bad nogen Tid efter om, at dette maatte være et privat Anliggende mellem Gud og ham; men Biskoppen var ubønhørlig, saa at han maatte skride til Arbejdet.

Det var kummerfulde Dage for ham. Indadtil var hans Sjæl et Bytte for Tvivl og Anfægtelser, og udadtil stred hans Fjender med ham; de gik saa vidt, at de ikke lod ham have Fred i hans egen Kirke. Ortodoksiens vigtigste Ordfører, Morten Reenberg*), Præst ved Frue Kirke**) »kunde ikke en Gang efter Kongens sidste alvorlige Reskript før den holstenske Rejse (∴ Reskriptet af 23de April) bare sig, da han førend Ungdommens Overhørelse i Runde Kirke præambulerede i Korsdøren og udøste sin Galde imod den fromme Holst, som da tillige med Sognepræsten og den anden Kapellan var tilstede, saaledes: Beder vi for Syge og Skrøbelige, ej, saa kan vi og bede for Galne, Forstyrre og urolige Hoveder, som komme med nye Lærdomme.«

Intet Under, at han blev nedslaaet, og at han, da Nordmanden Jens Rønnord d. 12te Maj bad om et Bidrag til sin Stambog, skrev følgende Linier***):

*) Hans Levnetsbeskrivelse findes i Ny kgl. Samling 2086, 4, aftrykt i Kirkehistoriske Samlinger 3 Række, 3 Bind.

***) Se Fallesen: Teologisk Maanedskrift 1804, 2det Bd., S. 247—48.

****) Se Kirkehistoriske Samlinger, 3 Række, 1 Bd., S. 384.

»Det bliver ikke altid Solskin,
Ske Guds Vilje, Herre, bered og bekræft os.«

Men alt, som Arbejdet skred frem, voksede han i Mod og i Modenhed; Tvivlen og Taagerne svandt, saa at han kunde sende Biskoppen en helstøbt og tydelig Trosbekendelse. Dette Aktstykke*) lyder saaledes:

»Immanuel, Herre hjælp og lad det vel lykkes!

Deres højædle Højærværdighed!

Da jeg sidste Langfredags Formiddag efter Befaling kom til Dem, behagede det Dem efter nogen Samtale med mig at anbefale mig, at jeg skriftligen skulde give Dem mine Aarsager, hvorfor jeg i et Aars Tid ikke havde været til Altarets Sakramente, dette De anbefalede mig jo før jo bedre, i det seneste inden hans kongelige Maje-stæt kom hjem igen af sin Rejse, som den samme Tid stod for, paa den Grund, at mine Aarsager skriftligen forfattede maatte af Dem forestilles hans kongelige Maje-stæt. Jeg tog mig den Frihed nogle Dage før højstbe-meldte hans kongelige Majestæts Hjemkomst at komme til Deres højædle Højærværdighed, da jeg fik at fornemme, at De var paa Landet. Jeg tog mig ogsaa Frihed at komme igen, da De var hjemkommen, for videre at fore-spørge mig hos Dem, om det maatte ikke tillades mig at gaa hen i Stilhed imellem Gud og mig angaaende min Afhold fra Altarets Sakramente, hellere end at jeg skulde forfatte noget skriftlig derom. Men det afslog Deres Højærværdighed mig og anbefalede mig atter igen det Skriftlige; da saa forvarlig jeg har søgt at være paa den ene Side, at jeg ikke skulde forskynde mig, saa forvarlig søger jeg og at være paa den anden Side, at jeg ikke skal anses at være ulydig mod Dem. Og fremkommer jeg da i dyb Lydighed og Ydmyghed skriftligen med mine Aarsager, som det der af Dem er mig befalet og jeg ikke maatte blive forskaanet for.

*) se de S. 22 anførte Haandskrifter.

Den Tid jeg gjorde min allerunderdanigste Ansøgning til hans kongelige Majestæt, at jeg maatte vorde entlediget fra de min Samvittighed saa ængstigende og besværende Embedsforretninger, og at jeg maatte bekomme saadant et Embede, som jeg nu haver, det hans kongelige Majestæt saa allernaadigst forundte mig, fornam jeg vel og ved samme Ansøgning, at det vilde blive mig en svar Sag at gaa til Sakramentet endogsaa; men som jeg ikke havde Vished nok af Gud og kunde ikke heller faa den i saa knap en Tid, som jeg da var bestedt udi, Ingen talte mig heller til, derfor beholdt jeg det i Stilhed imellem Gud og mig, tænkende, at jeg vilde lade dette som alt det Øvrige komme an paa Guds Førelse og Led-sagning, og da er det sket mig siden, at jeg mere og mere er blevet afvant fra at gaa til Sakramentet, og har jeg ikke kunnet gaa dertil for de Overbevisningers Skyld, jeg derimod haver af Gud i min Samvittighed.

Jeg vil ikke opholde mig ved det Navn Altarets Sakramente, men straks gaa til Sagen selv. Og da er det blevet mere og mere klart for mig, at man har undviget fra den sande Kommunion-Orden, da man forretter og bruger Sakramentet, uden at Kristi Legems og Blods Samfund er der. Det er den sande Kommunion-Orden, Apostelen taler om: »Velsignelsens Kalk, som vi velsigne, er den ikke Kristi Blods Samfund? Det Brød, som vi bryde, er det ikke Kristi Legems Samfund? Ti ét Brød, ét Legeme ere vi mange (eller som det efter Grundsproget udtrykkelig hedder) efterdi ét Brød, ét Legeme vi mange ere; ti vi ere alle delagtige i ét Brød.« (1 Kor. 10 16—17). Apostelen siger i disse Ord: »som vi velsigne«. Det er at forstaa om Saadanne, der havde faaet Aand dertil. I Førstningen velsignede Jesus med sine Disciple, da han endnu var synligen paa Jorden, da han holdt Nadvere med dem. Siden velsignede han formedelst sin Aand i sine Redskaber, de fælles Kommunikantere som fælles Velsignere, de mange Et, som de her nævnes,

eller ogsaa om de vilde beskikke Nogle dertil (som det syntes den hellig Aand og dem godt), da der saaledes ikke kunde Andre komme til at velsigne end de, der havde Kristi Aand.

Kommunikanterne vare den Tid grandseende formedelst Prøvelsens Gave. De troede ikke hver Aand, men prøvede Aanderne, om de vare af Gud, de, der vare af Gud kaldede og udsendte af Kristo og havde Kristi Aand, Kristus alene med sit Legems og Blods Samfund vilde betro sig til, de alene, der og vare i Stand til at velsigne Brød og Vin til Samfund, og Saadanne vare de mange Et som fælles Velsignere, og hvormed velsignede de uden med Guds Ord og Bøn? (1 Tim. 4, 5). At skulde der velsignes med Guds Ord, da vare de i Ordenen dertil og havde Guds Ord i samme Orden, som ellers Lærerne havde det, nemlig: De havde saaledes Guds Ord, der er levende, kraftig, skarp, igennemtrængende, dømmende, alseende (cfr. Hebr. 4, 12—13), som Johannes siger: Ordet blev Kjød og boede i os. (Joh. 1, 14). De havde annammet Guds Aand, som forklarede Kristum, ransagede Kristi Legems og Blods Dybheder. Gud aabenbarede dem formedelst sin Aand; de taledes da ikke, som menneskelig Visdom lærer, men taledes aandelige Ting med aandelige Ord, som den hellig Aand lærer (cfr. Joh. 16, 14. 1 Kor. 2, 10—14). Uden hvilken Orden Ingen heller kan tale Guds Ord, og kunde saa ikke en Vís, ikke en Skriftlærd, ikke en Verdens Ransagere lære, velsigne, hellige med det velsignende og helligende Guds Ord, siden de ikke havde det. Hvor er en Vís? Hvor er en Skriftlærd? Hvor er denne Verdens Ransagere? Haver ikke Gud gjort denne Verdens Visdom til Daarlighed? Det naturlige Menneske fatter ikke de Ting, som høre Guds Aand til, de ere som en Galenskab, og han kan ikke kende dem, thi de dømmes aandeligen (1 Kor. 1, 21. 2, 14).

At skulde der velsignes med Bønnen, da vare de i Ordenen til at bede, de havde Bønnens Aand, den frem-

trædende Guds Aand med udsigelige Sukke, de vare bestedte i Guds frygt og Guds Viljes Gørelse og kunde saaledes bønnes af Gud. Vi vide, at Gud hører ikke Syndere, men dersom Nogen er gudfrygtig og gør Guds Vilje, den hører han (Joh. 9, 31). Saaledes velsignede de med Ordet og Bønnen ny testamentisk uden Lovens Trældom; hvor Herrens Aand var, der var (ny testamentisk) Frihed (2 Kor. 3, 17), altsammen efter Kristi Gaves Naade og som Aanden uddelte det (Ephes. 4, 7. 1 Kor. 12, 11). Saaledes velsignedes Brød og Vin, naar Guds Aand helligede formedelst Guds Ord og bad i sine Redskaber, og saa blev det Kristi Legems og Blods Samfund, efterdi de vare mange Et; som mange Korn og Kærner ere ét Brød, mange Vindruer én Vin, mange Lemmer ét Legeme, saa vare de mange, men tillige Et i Aandens Enighed, i det ene aandelige Legeme, i Forening med Legemet og med hinanden, forenede med hinanden til Brødets Brydelse, Ordet og Bønnen, ledevis tilsammen hæftede og tilsammen føjede efter enhver Parts Kraftighed i sin Maade til Opbyggelse i Kærlighed (Ephes. 4, 16), hvilket ogsaa var Guds Aands Værk at forene saaledes Mange til Et, i hvad Forskel der ellers kan have været iblandt dem i Henseende til deres adskillige Gaver og Betjeneringer (1 Kor. 12).

Saadanne Mange forskøde ikke heller det hellige Brød og Vin, men annammede det med Taksigelse; thi det blev helliget formedelst Guds Ord og Forbøn (1 Tim. 4, 4—5). Og skulde de annamme den Samfunds Mad og Drikke til Bestandighed og Varagtighed i Enheden. Ti de bleve alle delagtige i ét Brød. Da naar Apostelen taler om mange Et, saa vil han ikke nægte, at jo derimod kunde være Uværdige, som vare fraskilte fra Enheden, men dog komme til at æde og drikke, stille sig an, som de vare Et med de mange Et (for dem de da kan have været mindre bekendt), men vare det dog ikke, nemlig Et med de forenede Værdige, da det kunde ske hos ham og hans Med-Kommunikantere, hvad han i

det Efterfølgende sætter, der kunde ske hos de Korinthier, om de og maatte blive mange Et, som naar han siger: »Ti hvo som æder og drikker uværdeligen, æder og drikker sig selv Dommen, idet han ikke gjør Forskel paa Herrens Legeme« (1 Kor. 11, 29). Da som mange Et vare de værdige Kommunikantere, saa følger det af sig selv, at de Uværdige maatte og kunde kun være faa, faa imod de Mange at regne, og der havde Kommunionen sin Rigtighed, der var Kristi Legems og Blods Samfund. Saadanne Uværdige maatte og kunde kun være faa, der ikke æder og drikker Herrens Legeme og Blod (efter Apostelens Ord), men Dommen, idet de gøre ikke Forskel paa Herrens Legeme, og gør de ikke Forskel paa Herrens Legeme og altsaa kender det ikke, kan de meget mindre nyde det, da aandelig Føde kan ikke annammes uden aandelig Liv, lige som legemlig Mad og Drikke ikke kan annammes uden det naturlige Liv, Følelse, Fornemmelse og Rørelse. Men at Kristi Legeme og Blod bliver til deres Dom, da de dog ikke har annammet det, ligesom det kan blive dem til Skyld, der have annammet det, men siden forlorede det, kan lige saa lidt nægtes, som det kan nægtes, at den i Guds Ords rette Prædiken aabenbarede Kundskabs Lugt bliver de Fortabte en Døds Lugt til Døden, endskønt de ikke have annammet den; thi havde de annammet den, vare de ikke blevne de Fortabte (2 Kor. 3, 14—16). De Fortabte, som Apostelen ellers taler om, ere dels de, som ikke annammede Kundskabens Lugt, dels de, som annammer den, men siden forskyder den.

Der kunde ellers være de iblandt de mange Et (som Paulus og advarer sine Korinthier om), der have ædet uværdeligen, som han siger det, og det egentligen lyder efter Grundsproget saaledes: »Altsaa da, hvo som haver ædet dette Brød eller haver drukket Herrens Kalk uværdeligen, skal være skyldig i Herrens Legeme og Blod« (1 Kor. 11, 27); hvilket er at forstaa om Saadanne, der vare i god Stand, Et med de

mange Et, imedens de aad og drak og vare bestedte i Herrens Døds Forkyndelse, som det Apostelen har talet om i det næst foregaaende Vers; men de have ædet, have drukket uværdeligen i Henseende til den efterfølgende Tid, da de efter saa god en Begyndelse holdt op, bleve ikke ved til Varagtighed og Bestandighed, bleve ikke ved, indtil Herren kommer, indtil Herren kunde finde Tid og Sted for sig at komme i dem med sit Fuldkommengørelses Værk (ret lige som Frelseren havde sagt det til sine Disciple: »Jeg siger Eder, jeg skal her efter ikke drikke mere af dette, som vokser paa Vintræ, indtil den Dag naar jeg skal drikke det ny med Eder i min Faders Rige«, Matth. 26, 29 cfr. Mark. 14, 25. Luk. 22, 18), bleve saaledes ikke ved indtil Herrens Tilkommelse i hans Faders Rige, ret lige som der staar om den Slags Frafaldne, Apostlen taler om: »De have smaget den himmelske Gave,« de fik den virkelig, ere blevne delagtige i den hellig Aand, men de have smaget den i Henseende til den efterfølgende Tid, da de frafaldt (Hebr. 6, 4—6).

Saaledes de, der have ædet og drukket uværdeligen, de vare værdige, imedens de aad og drak, som de og virkelig fik dette Brød, Herrens Kalk, og vare den Tid Et med de mange Et, men de have ædet uværdeligen i Henseende til den følgende Tid, og det var deres egen Skade. Der havde Kommunionen sin Rigtighed, da de og vare værdige Kommunikantere, skønt de bleve ikke bestandige. Paulus var da saa uforbigængelig vis paa Kristi Legems og Blods Samfund, at han siger: Er den ikke? Er det ikke? Det var dog ikke af nogen menneskelig Kraft Kristi Legem og Blod dependedede; men Kraften var Guds i Ordenen, som Ordenen saaledes var oprettet af Gud, at, hvor Brød og Vin blev velsignet af dem, Gud havde givet Kraft dertil, de, der vare mange Et krafteligen forenede af Gud, der skulde Kristi Legems og Blods Samfund være, at, naar Velsignere, de forenede Mange var i deres Orden, saa var Kristi Legeme og Blod

i sin Orden. Kraften var Guds, da Paulus og hans Medkommunikantere imod Gud at regne og hans Kraft var ikkun som Lerkar, som Redskaber, og det var den samme Kristi Aand, der taledede og bad i Velsignere, som og var mægtig i de forenede Mange, som Apostelen et andet Sted siger: »Kristus taler i mig, hvilken ikke er skrøbelig, men mægtig i Eder« (2 Kor. 13, 3).

Som Jesus og sagde til sine Disciple: »I ere ikke de, som tale, men det er Eders Faders Aand, som taler i Eder« (Matth. 10, 20), saa var det her deres Faders Aand, der velsignede i dem, og samme deres Faders Aand, der forenede dem tilsammen; de vare ikke de, der velsignede, de, der forenede sig.

Ret lige som et Urværk, i hvilket alting er i rigtig Gang, saa længe Tingene ere i sin Harmoni og Orden tilsammen med hinanden, men naar nogen Disharmoni og Uorden sker, saa er det ikke rigtigt, viser ikke ret, hvad Klokken er, kan omsider forfalde saa vidt, at det er til ingen Nytte.

Atter igen: Et rigtig gaaende Urværk kan vel taale lidet Støv, men ikke ret meget; kommer der meget Støv, bliver det fuldt deraf, saa er det ikke længere rigtig, og alting kommer at staa stille.

Fremdeles: Et Hjul kan gaa itu i et Urværk eller kan faa nogen Skade; det var dog værdig, da det var i sin Orden, endskønt det har gaaet uværdig i Henseende til den følgende Skade, det fik.

Endelig: naar ogsaa Værket gaar allerrigtigst, saa er det ikke dets, men Urmagerens Værk og Virkning og den Orden, der er sat af ham.

Der kan ellers være en og anden Ulighed i at udføre Lignelsen videre, men det hører ikke til mit Maal; besynderlig er der Ulighed i Ordenernes Art og Beskaffenhed, da Ordenen i det Ene er menneskelig, i det Andet guddommelig, saa ogsaa Ulighed i Henseende til Mesterne, da Urmageren er ikke i Urværket, derimod

Guds Aand har ikke aleneste sit Værk og Virkning i sande Velsignere og forenede Mange, men er og i dem.

Saaledes var da paa den Tid Kommunion-Ordenen, og er det let at slutte, at det kunde kendes paa dem, hvad Orden de stode i. O! hvor har da Klokken og viset rigtigt hos dem. O! hvor frivillige maa de være blevne i det aandelige Liv. O! hvor har Enheden og Kærligheden blevet stærk, fed og fyldig, i Særdeleshed hos de Bestandige ved den Samfunds Mad og Drikke, da dette lige som ellers alting skete skikkeligen og ordentligen, og Gud var ikke for dem nogen Uskikkeligheds Gud, men Freds Gud lige som i alle de Helliges Menigheder. Saaen eksemplarisk Kommunion-Orden nævnte Paulus for de Korinthier til deres Efterfølgelse saa ofte, som de aade det Brød og drak den Kalk (I Kor. 14, 33. 40).

Nu, naar jeg derimod holder Alterets Sakramente, som det forrettes og bruges, O! hvor er man da ganske affalden fra Ordenen. O! hvor forskrækkelig stor er Uordenen. O! hvor galt viser Klokken i deres forstyrrede Urværk, da Præsterne (skønt der ellers kan være Forskel paa dem, nogle være bedre, skikkeligere end andre) drive deres Monopolium og har taget alting i deres Vold, drivende end ogsaa Herredømme over Herrens Arv, ere ikke udsendte af den Herre Kristo, haver ikke Kristi Aand og Ord, imodstaar den hellig Aands Aabenbarelse, kan ikke taale, at de hører den nævne, vil aleneste vide at rette sig efter den middelbare Oplysning formedelst deres Fornufts og menneskelig Studerings Midler, Guds Aand og Ord er dem en Galenskab, kan ikke bede, har ikke Bønnens Aand, ere ikke gudfrygtige, gøre ikke Guds Vilje, kan ikke velsigne, men kan sværge og bande, af den samme Mund lader de udgaa Velsignelse og Forbandelse, sættende alting i blotte og bare Formularer og Formaliteter, staar immer og altid bag Lov og Ritual som deres Skærmbret, da de dog ikke en Gang efterlever og adlyder de samme; gjorde de det, saa bleve dog mange Forargelser hemmede, som ellers har sin fri Gang

da de og Tilhørerne ikke ere mange Et, ere vel Et i deres udvortes Bekendelse, Et i deres Ceremonier og Skikke, Et i Uordenen, Et i deres Kvartal-Gange, Et i Moder og Noder, men ere ikke ét Brød, ét Legeme, ikke ledevis i Kristo, ikke mange Værdige imod nogle faa Onde, men ogsaa i alle Altergange Mængden altid ond, Mængde af dem, der adskiller og parterer Kristum. Det er hverken Lærere eller Tilhørere om at gøre, at der kan blive mange Et; de ere selv forsyrede, og saaledes taales gerne Surdejene lettelig iblandt dem, da saa langt fra, at man borttager de Onde fra sig, man hellere an- og indtager dem.

Forargelige Syndere i Mængde og Mangfoldighed har fri Gang til at passere og repassere i Altarets Sacramente, ligesom de og alle blive afløste i Skriftestolen (dog muligen en Fattig, et Tjenestetyende iblandt bortvises). Gør dog en liden Surdej en ganske Dej sur, hvor overmaade storligen sur maa da en lille bitte Dej blive ved mange store Surdeje. O! man skulde dog betænke, at Kirken ikke er plantet, saa længe alting ligger saa i Mismask med hinanden. Kortelig: de ere ganske og aldeles affaldne fra Ordenen og gøre Gud med Alt hvad de kan til Uskikkeligheds og Ufreds Gud, som det saa staar til i alle de Vanhelliges Menigheder. De har bekriget og forstyrret den ganske Kommunion-Orden, Guds Freds-Orden, og det kendes ikke i det Ringeste paa, at man holder Kommunion, der vises ingen Frugter deraf. Saa maa man da sige aldrig saa tit: Dette er Kristi sande Legeme, dette er Kristi sande Blod, det er det dog ikke; ti naar Brød og Vin blive ikke velsignede af rette Velsignere og der ikke ere mange Et, monne det da er Kristi Legems og Blods Samfund? Sandeligen, det er ikke. O! monne det kan dermed være bestilt, at man absolverer alle, at man inviterer alle, at man kalder dem allesammen Kristi kæreste Venner (da de alene ere hans Venner, der gøre hvad som helst han befaler dem; Apostlerne gave vel deres Menigheder anseelige Navne, men

der vare anderledes Menigheder end vore; i de apostoliske Menigheder de Fleste vare gode). Monne det dermed være bestilt, at man læser op Fadervor og Indstiftelsens Ord, uddeler saa Sakramentet saa frit væk og siger til Alle og Enhver: Dette er Kristi sande Legeme, dette er Kristi sande Blod. Kunde ikke et Barn, en Hedning gøre dette? Vilde man da ogsaa tilstaa, at det var Kristi Legems og Blods Samfund?

Jeg véd vel, at man beraaber sig paa: »Item, end-dog den kristelige Kirke egentlig ikke er Andet end de Helliges og Rettroendes Forsamling og Samfund, dog efterdi i dette Liv ere mange Hyklere og falske Kristne saa vel som aabenbare Syndere iblandt de Fromme, da maa man bruge Sakramenterne, om de end betjenes og uddeles af dem, som ere ugudelige og onde, saa som Kristus giver tilkjende Matth. 23, 2: Paa Mosis Stol sidde Skriftkloge og Farisæer etc. Ti Ordet og Sakramenterne ere kraftige for Kristi Befaling og Ordnings Skyld. Her fordømmes de Donatister og det Selskab, som sagde: man maatte ikke bruge de Ugudeliges Tjeneste i Kirken, ti de falskelig mente, at den Tjeneste var unyttelig og foruden nogen god og gavnlig Udrettelse« (Augsburgiske Bekjendelse 8de Artikel om Kirken).

Men naar der ingen anden Grund har været til at fordømme de Donatister og det Selskab, saa holder jeg sikkert for, at de og deres Selskab den Fordømmelse uagtet er i Paradis. Jeg beklager derimod dem, som maa nødes til at forsvare sig og sine Omstændigheder med de Onde og Ugudelige og maa gøre sig saadan Slutning: at, efterdi i dette Liv ere mange Hyklere og falske Kristne saa vel som aabenbare Syndere iblandt de Fromme, da maa man bruge Sakramenterne, om de end betjenes og uddeles af dem, som ere ugudelige og onde. Men hvad Slutning er dette, og hvad Grund har den? Jeg er

derimod forsikret af den apostoliske Kommunion-Orden, at Sakramenterne bør ikke og kan ikke betjenes af Onde og Ugudelige, og naar de betjenes af dem, de da bør ikke og kan ikke bruges til Frugt og Nytte; ti Kristi Legems og Blods Samfund er der ikke. Saa kan heller ikke Hyklere, falske Kristne, aabenbare Syndere privilegere nogen saadan Sakrament-Brug. Hvad har de Helliges og Retroendes Forsamling og Samfund med de Andres Samfund at bestille? Ageren Matth. 13, 38 er jo ikke Kirken, men Verden. I dette Liv kan de omgaas med dem eller være iblandt dem, saa vidt de hører til den menneskelige Societet; thi ellers maatte de gaa ud af Verden. Men derfor skal de ikke beblende sig med dem (1 Kor. 5, 9—10).

Hvor rimer og Mosis Stol sig med Sakramenterne og især det ny Testaments Sakramenter? Hvor rimer sig de Skriftkloges og Farisæers Bud med Kristi Legem og Blod? Kan Saadanne byde og befale Kristi Legeme og Blod, naar de vil og lyster? Kan de give og uddele det, har de faaet Aand og Udsendelse dertil?

Det er vel saa, at Kristus siger til Disciplene: »Paa Mosis Stol sidde Skriftkloge og Farisæer; alt det som de siger Eder, at I skal holde, det holder og gør, men gør ikke efter deres Gjæringer; ti de sige og gør ikke« (Matth. 23, 2—3).

Men det er at agte, at de Skriftkloge, Farisæer og Præsterne vare ikke alene Lærere, men og Øvrigheds Tjenere, Republikens Betjentere, Dommere iblandt Folket, som man kan se det af den besynderlig mærkværdige Passage hos Johannem: »Da komme Svendene til de ypperste Præster og Farisæer, og de sagde til dem: hvi lede I ham (nemlig Jesum) ikke hid? Svendene svarede: Der haver aldrig noget Menneske saa talet som dette Menneske. Da svarede Farisæerne dem: Mønne og I være forførte? Mon nogen af de Øverste haver troet paa ham eller af Farisæerne? Men dette Folk, som ikke kender

Loven, de ere forbandede. Nikodemus siger til dem, som var kommen til ham om Natten, som var en af dem: Mon vor Lov dømmer et Menneske, før man faar hørt af ham tilforn og faar at vide, hvad han gør? De svarede og sagde til ham: Monne Du og være af Galilæa, ransag og se, at der er ikke en Profet oprejst af Galilæa, og hver gik til sit Hus (Joh. 7, 45—53). Og derfor siges det om dem, at de sidde paa Mosis Stol, da 'de sade som Dommere paa Stol (2 Mos. 18, 13—14), som og Præsterne og de 72 Ældste bleve i hans Sted indsatte til Dommere (5 Mos. 17, 8—12), saa at Jesus vil sige: I, mine Disciple, maa ikke unddrage Eder fra deres dommerlige Bud og Paabydelser, I maa taale Forbandelser af dem, da Kristus havde ellers advaret dem mod Farisæernes Lærdom (Matth. 16, 6. 12), som og Disciplene ikke i Agt toge deres Skikke (Mak. 2, 18. 24. 7, 5).

Ordet og Sakramenterne ere kraftige for Kristi Ordningens Skyld. Saa er jo da Pauli Kommunion-Orden om Velsignelsens Kalk i de anførte Ord af 1 Kor. 10 ogsaa Kristi Ordning. Men naar saadan Ordning ikke i Agt tages, saa kan de ikke være kraftige, og man har da saaledes for ukristelige Uordningers Skyld gjort Sakramenterne kraftesløse. Paulus kunde sige til de Kolossenser »Jeg glæder mig og ser Eders Orden (Kol. 2, 5); hvad om han kunde nu se op, maatte han da ikke græmme sig og græde ved at se de Uordener, der ere saa store og mangfoldige.

Mærkværdigt ellers er det, hvad den augsburgske Bekjendelses Forsvarsskrift siger i den sidste Artikel om Kirkens Magt, nemlig: De spørge ganske intet derefter, hvorledes man lærer eller prædiker; de spørger intet derefter, hvorledes Sakramenternes kristelige Brug bliver erhholdet Dermed er den kristelige Lærdom undergaaet, at Kirken er ikke beskikket med dygtige Lærere (eller bestilt, som Ordet egentlig lyder).« Dette har sin Rigtig-

hed, og naar den kristelige Lærdom er undergaaet dermed, at Kirken ikke er bestilt med dygtige Lærere, saa er og kristelige Sakramenter deres Forretning og Brug med Kristi Legems og Blods Samfund i Sakramentet undergaaet. Jeg véd vel, at de anførte Ord saaledes lyder noget saftigere i den tydske Oversættelse end i de latinske Eksemplarer, men Oversættelsen er dog alligevel autoriseret og med kurfyrstelig Naade trykt til Dresden in folio 1580, der de anførte Ord er at finde Pag. 132.

Det er endnu blevet mere og mere klart for mig, at man ikke æder Herrens Nadvere. Jeg tænker paa de Ord, Apostelen siger til de Korinthier: »Naar I da komme sammen, det er ikke at æde Herrens Nadvere« (1 Kor. II, 20). Der var i den korinthiske Menighed foruden den Uorden med deres sekteriske og partiske Stridigheder o. s. v. ogsaa denne Uorden, at, naar de kom tilsammen og bragte med sig til deres Kærligheds Maaltider, efter hvilke de plejede at foretage Nadveren, de da holdt for, at Enhver havde til Sit den nærmeste Ret, og i den Sted de i deres Maaltider skulde have meddelagtiggjort deres trængende Medkristne, med hvilke de foregav at have Meddelagtighed i Kristo, som deres fælles aandelig Mad og Drikke, i den Sted toge de til Sit forud, og det endda mere end til Nødtøftighed, lode deres arme Brødre og Søstre hungre. Formedelst saadan Uorden især er det, at Paulus siger: «naar I da komme sammen o. s. v.» Og kunde han sige saa til den Menighed, som ikkun stod i noget Forfalds Begyndelse for nogle mestendels ikkun udvortes Uordens Skyld og var ellers i saa god en Stand, hvad Slutning bliver der da fra dem til vore Menigheder, fra den Nadvere til den i blandt os brugelige Nadvere?

Ti jeg beder dog. Staar man vel i saadan sin egen og altings Fornægtelse, at man med dem, med hvem man vil samfundsvis nyde Kristum, haver en sand Kærligheds meddelagtig Samfund endogsaa i det Timelige som det Mindre? Eller hersker ikke meget mere egen Kærlighed,

egen Tings Søgelse og Paaholdenhed og desforuden Vantro og Overtro, aabenbar Ulydighed endogsaa imod saa mangfoldige allermest klare og tydelige Guds og Kristi Bud og Befalinger, Stolthed og Hoffærdighed, egne Op-højelser over Næsten, sekteriske og partiske Stridigheder, (1 Kor. 1, 12) Uenighed, Vrede, Fjendskab, Processer og Trætter, Præcedens-Stridigheder, Sværgen, Eder og Bänden, Løgn, Uretfærdighed, Umaadelighed i Mad og Drikke, Fraadseri og Drukkenskab, Letfærdighed og Horerier, Stads og Pragt, endogsaa Halsers og Brysters skammelige og skændelige Blottelser (Horerier fra imellem deres Bryster, som det kaldes hos Hoseam 2, 2) og mange andre Slags Synder iblandt de saa kaldede Kristne? Et saadant Forfald de ikke har begyndelse-vis, men i fremturende Grad og Højde tiltagende, herskende og regerende-vis; en Del af saadanne Synder ses og klarlig ved Sakramentets Brug, Tid, Skik og Sædvane, saa at, er deres Tid omme, saa er det og det, der bevæger dem til Sakramentet. Har man nu ikke meget mere Aarsag at sige nu om Stunder: Naar I da komme sammen, det er ikke at æde Herrens Nadvere?

Man vise mig nogen af vore Menigheder, i hvilke bemeldte Synder mere eller mindre jo ere at finde og finde at herske og regere; og om der ogsaa maatte findes nogen mindre Hob eller Forsamling, som temmelig synes at være rensset fra saadanne Synder, ere de da og rensset; Er der og i dem den Kristi Kærligheds Aand? At lige som Kristus lod sit Liv for os, de ogsaa ved hans Ihu-kommelses Maaltid forbinde sig med hinanden at ville i en sand Kærlighed lade sit Liv den Ene for den Anden, end sige afhjælpe deres trængende Brødre og Søstre i anden Trang og Nødlidenhed (1 Joh. 3, 16) i Kristi Ihu-kommelse og hans Døds Forkyndelse. Saa længe deres egen Samvittighed, Levnet, Adfærd og Omgængelse maa vidne mod dem derudi, at saadan Kærlighed er uds lukket, saa bliver det Slutningen, at de æder ikke Herrens Nadvere.

Man mener ellers at æde Herrens Nadvere derved, at man haver nogen anden Mening og Maade end de Katolske eller Kalvinske; dermed mener man og at have Kristi Legems og Blods Samfund. Men det er at beklage, at Sakramentet er blevet til en Strids-Fane og Standart i alle tre Religioner, da man i enhver af dem uden Kærlighed og Samfund strider med hinanden om Kærligheds-Nadveren og Samfunds-Maaltidet, staar lige hart paa sit Sind, Mening og Maade, siger: Kristus er her, og forkjætrer hinanden. Og mene vi vel, at vi saaledes er gaaet ud fra Paven, at man er kommen til Kristum. Monne de hos os ikke mestendels ere værre end de hos dem i Pavedømmet? Hos dem forbydes den hellige Skrift, hos os læser man den ikke uden Forbud eller ogsaa ransager den, men dog ikke kommer til Kristum. Der vil de retfærdiggøres og saliggøres ved deres gode Gerningers Fortjeneste, hos os vil man retfærdiggøres i Uretfærdighed, gøre Kristum til Syndens Tjenere og med onde Gerninger fortjene Helvede. Der tilbedes de Hellige, her de Vanhellige og man sætter Kød til sin Arm. De i en god Mening kysser Korset; hos os er man Kristi Korsens Fjender. De faster og spæger deres Legemer paa deres Vis og Maade, Vore lever i Lækkerheder og Delikatesser, Sus og Dus, Fraadseri og Drukkenskab, Kæmper til at drikke stærk Drik. Hos dem forstumles Sakramentet, hos os roser man sig af at annamme det ganske og aldeles, da de dog parterer og adskiller Kristum. Hos dem er der nok af dem, der ikke véd deres Herres Vilje, men haver dog gjort, at de ere Hug værd og skal faa lidet Hug; hos os er der nok af dem, der véd deres Herres Vilje, paastaar fremfor Andre at vide den og beredte sig ikke og gjorde ikke efter hans Vilje; de skal faa mange Hug. Da jeg tror, at Gud hos os har ellers sin Sæd, lige som Gud og har i andre Religioner. Og véd jeg, at Lutherus selv har kjendt det fornøden, at mange, mange Ting burde være langt anderledes indrettede, end som de bleve, og at han i mange Maader har ladt sig misfor-

nøjet, for han ikke bedre da har kunnet gjort Forbedring, Forhindringer derimod han ogsaa i Mængde nævner; Sligt jeg dog ej vil anføre for ikke at blive altfor vidtløftig. Mange dyrebare Vidnesbyrd kunde ellers af Lutheri Skrifter fremføres derom.

Saaledes har Gud mer og mer givet mig at kende, at man ikke i Sakramentet har Kristi Legems og Blods Samfund, at man ikke æder Herrens Nadvere og desuden givet mig at kende den almindelige Forstyrrelse og Fordærvelse tillige med mine egne Manglers Erkendelse; som Gud ved sin forbarmende Kærlighed ogsaa har afløst mig fra mine forrige Embedsforretninger («Lovet være Gud! min Sjæl er undkommen som en Fugl af Fuglefængerens Snare; Snaren blev sønderrevet og jeg undkom; min Hjælp skete i Herrens Navn, som gjorde Himmel og Jord«, Ps. 124, 7—8). Saa er det sket mig, at mangfoldige Ting har faaet en anden Anseelse hos mig end tilforn, Gud ogsaa gevaltigere har havt sit Værk i mig end tilforn, saa er jeg mer og mer blevet afvant fra at gaa til Sakramentet.

Jeg har begyndt at sætte og stille min Sjæl som den, der er afvant fra sin Moder; som den, der er afvant, er min Sjæl begyndt at blive i mig. Og som jeg haaber ved Guds Naade og nogenledes at kunne sige det, at mit Hjerte er begyndt at blive lavt, mine Øjne nedrige, at jeg har begyndt ikke at vandre i høje og store Ting eller i dem, som ere mig forunderlige, i Haab til Herren, O Gud! lad det dog alene blive mig om at gøre, at Jesus maa blive stor; maatte jeg da ogsaa være Brudgommens Ven saa vil jeg gerne mere og mere tage af. Ham bør at vokse, men mig at formindskes. Ps. 134, 1—3. Joh. 3, 29—30.

Jeg tilstaar gerne, at Nadveren kan bruges og kan være et Middel til Jesu Ihukommelse, men det maatte da være Herrens Nadvere med Herrens Legems og Blods Samfund; men den har man ikke, og ser det heller ikke ud til, at man kan faa den. Forstyrrelsen og Fordærvelsen

er altfor mægtig derimod. I det Ringeste har jeg ikke Kald, Kraft og Lys til at reparere Urværket, og vil jeg ikke have højere Mening, end jeg bør at mene. Gud skal bevare mig i Naade fra at gjøre noget Flikke-Værk, fra at gjøre nogen Sekt og Parti, fra at føre nogen Strids-Fane og Standart. Maatte Gud kalde Nogen til at op-hjælpe den nedbrudte, den forfaldne Kristendom, jeg vilde med Glæde se derpaa, men mit Kald er det ikke. Det Kald, jeg har af Gud, gaar fornemmelig ud paa mig selv, og har Gud meget at udrette i mig endnu, som jeg ogsaa ingen anden Forbedrelse kender end denne, at én Sjæl, som har faaet Kraft af Gud, skal anstikke en anden, de to anstikke den tredje, de tre den fjerde, og saa videre. Da som Guds Rige ikke kommer, som man udvortes kan tage derpaa, maatte Forstyrrelsen saaledes blive saa uformærkt, hemmeligt og forborgent undermineret til Guds Riges Tilkommelse, som jeg og tror, at Guds Rige er nær, ret lige som at man kan kende det, at Sommeren er nær, naar Figentræet og alle Træerne skyde Knopper («om Aftens Tid skal der være Lys», Zach. 14, 7), og saadan Forspils Forbedring skal der da ske, indtil Kristus kommer til de nye Himles og den nye Jords Skabelse.

Da naar man vilde berede sig til dette, saa at Kristendom, Fornægtelse, Korsets Paatagelse maatte blive Grunden og saa blive mere og mere ved i det Gode, da fik man ogsaa mere og mere Lys af Gud, hvorledes man skulde forholde sig i alting. Som jeg for min Person i saa forfalden en Kristendom, der er iblandt os, er stille til Gud, overbevist, at jeg ikke har maat tælle mine Penge der, som ikke er Brød, og mit Arbejde der, som jeg i ikke kunde mættes, da jeg penge- og betalingsløs hungrer og tørster til Jesum og den evangeliske Naade, til Guds Vin og Mælk, til det Gode og Fede (cfr. Jes. 55, 1—2). O! naar jeg en Gang skal komme til at ligge i min Hyrdes Græsgange og drives af ham til de stiltrindende Vande, hvor vil mit Bord da være beredt, mit Hoved

salvet, min Kalk fuld (Ps. 23). Vi have et Altar, af hvilket de have ikke Magt at æde, som tjene Tabernaklet (Hebr. 13, 10). Gud! Du er min Gud, jeg vil søge aarle til Dig; min Sjæl tørster efter Dig, mit Kød længes efter Dig udi et tørt og træt Land, som intet Vand er. Sandelig jeg saa Dig i Helligdommen, jeg saa Din Styrke og Din Ære. Ti Din Miskundhed er bedre end Livet, mine Læber skal prise Dig (Ps. 63,1—3). Min Gud skal opfylde al min Mangel efter sin Herligheds Rigdom i Kristo Jesu (Phil. 4, 19).

Og har jeg aldeles ikke kunnet blive overbevist til Sakramentet ved det, at man paastaar, at der er Jesu Befaling for; naar jeg betænker, at man har saa fordærvet det, saa ogsaa, i hvor ufordærvet de maatte have det, naar de dog gør det til en strikte og tvingende Befaling, som det ikke er, og gaar ellers de allerudtrykkeligste, virkelige den Herre Jesu Befalinger saa rent forbi, da jeg ikkun iblandt saa mange vil anføre en eneste, nemlig den om Fode-Tvætten (ikke om Ydmyghed alene, men om ydmygelig Fode-Tvæt), den Befaling saa autoriseret med hans eget Eksempel, med hosføjede Saligheds Løfte og Forjættelse, om hvilken Jesus iblandt andet siger: »Dersom jeg da haver toet Eders Fødder, som er Herren og Mesteren, ere og I skyldige at to hverandres Fødder; thi jeg haver givet Eder Eksempel, at lige som jeg gjorde Eder, skal og I gjøre. Sandelig, sandelig, jeg siger Eder: En Svend er ikke større end hans Herre, og ej en Apostel større end den, som ham haver sendt; dersom I vide dette, ere I salige, om I gøre dette (Joh. 13, 14—17).

Saa haver jeg heller ikke kunnet blive overbevist til Sakramentet ved det, at de giver det ud for Jesu Testamente. At han skulde have stiftet Nadveren som et Testamente, tror jeg ikke; men jeg véd vel, at den Kalk, som han velsignede, som og siden velsignedes af Guds Aand, saa ofte de drak den Kalk, var det nye Testamentes Kalk i Kristi Blod. Jeg ogsaa i Almindelighed véd, at Kristi Blod er et testamentisk Blod, lige som og i Sær-

deleshed til Tvættelse og Renselse, til Mad og Drikke, til aandelig Alt. Og kan da Nadveren paa rette Maade i Kærlighed med Velsignere de mange Et, vel ogsaa høre med til Testamentet, lige som ogsaa Fode-Tvætten med de øvrige Jesu Befalinger hør i sin Orden til Testamentet. Testamentet bliver ellers anført af Apostelen ud af Profetens Spaadomme: »Dette er det Testamente, som jeg vil gøre Israels Hus efter disse Dage, siger Herren. Jeg vil give mine Love i deres Sind, og jeg vil indskrive dem i deres Hjerter, og jeg vil være dem en Gud, og de skal være mig et Folk, og de skal ikke lære hver sin Næste og hver sin Broder og sige: Kend Herren; ti de skal alle kende mig fra den Lille iblandt dem indtil den Store iblandt dem. Thi jeg vil være deres Uretfærdigheder og deres Synder naadig og ikke mere komme deres Uretfærdigheder i Hu« (Hebr. 8, 10—12 cfr. Gal. 3).

Men naar man intet bruger Guds Testamente paa den rette Maade, tager et Lidet, der ellers kan høre derhen, og bruger det paa egen Vis og Maade og sætter Sagen derudi, indskrænker saa det ganske Guds Testamente derudi, vil intet efterleve Testamentets Ord og Orden, rygger det ved saa mange Fornufts og egen Ud læggelses Midler, tager saaledes fra det eller lægger til det, omgaas gammel-testamentisk med det nye Testamente, forhindrer det med alt hvad man kan, at det skal blive inden deres knappe Grænser og ikke bryde ud i sin Vidde og Brede, maa det da ikke billigen hedde til dem i Herrens Ord: »hvad kommer det Eder ved at fortælle mine Skikke, og vil I tage min Pagt i Eders Munde, efterdi I hade Revselse og kaste mine Ord bag Eder« (Ps. 50, 16—17).

I saa forfalden en Kristendom glæder jeg mig ved at vide, at, som og Nadveren blev holdet af Kristo og Disciplene, af Apostelen og hans Medkommunikantere, tales der ingen Steds om den i Guds Ord som noget saa

aldeles uforbigængelig fornøden under Saligheds Spilde og Forlis, som den aandelige Æden og Drikken er, Frelseren længe tilforn havde handlet om (om hvilken han siger: »Dersom I ikke æde Menneskens Søns Kød og drikke hans Blod, have I ikke Livet i Eder selv. Det er Aanden, som levendegør, Kødet gavner intet«, Joh. 6, 33 etc.), eller som Noget, man skal opbindes med til Meninger, Tid, Sted eller andre Omstændigheder, da Gud er en fri Gud for sit Folk (»Gud er en Aand, og de, som tilbede, bør det at tilbede i Aand og Sandhed«, Joh. 4, 24), eller som Noget, der skal være Kendemærket paa hans sande Troende (da »derpaa skal alle kende, at de ere hans Disciple, dersom de have indbyrdes Kærlighed«, Joh. 13, 35), eller som Noget, der uforbigængelig skal være vedvarende i hans Kirke og Menighed, da det eneste uforbigængelig Vedvarende er Kærlighed, Kærlighed, der affalder aldrig (1 Kor. 13, 8).

Det var Brug hos Ebræerne, som man véd af Antikviteterne, at de til visse Tider bade deres Venner til sig, dem de efter Maaltidet forelagde et Brød, som var let at bryde og uddele. Dette uddelte de iblandt Gæsterne og lod derhos en Kalk med Vin én Gang gaa omkring, hvorefter Enhver drak noget Lidet; dertil de og føjede Taksigelse til Gud for hans Velgerninger. Denne Skik er det troligt, at Kristus betjente sig af og dertil føjede sin Ihukommelse. Derpaa har og de første Kristne sét fornemmeligen, da de ved deres Maaltider, besynderlig deres brugelige Kærlighedsmaaltider holdt Nadveren, eftersom Frelseren havde sagt: »Dette gør, saa ofte I det æde og drikke, til min Ihukommelse«. Luthers siger saaledes: Kristus har ikke trængt Nogen dertil; ti han siger ikke: det skal I gøre, men saaledes: naar I dette gør, saa ihukommer mig, har ikke budet at gøre det, men har ladet det frit, naar vi vil gøre det. (Luth. T. Schr. Altenburg. 1 Th. Pag. 637 a).

Ti er jeg da stille for Gud og vil anvende alle de

Kræfter, som Gud vil forlene mig, paa den aandelige Æden og Drikken og den indbyrdes Nadvere imellem Jesum og mig inden i mig, saadan Æden og Drikken, der har uudsigelige Forjættelser og Sødheder i sig til Vederkvægelse og Mættelse, øvende mig mere og mere i Tro og Kærlighed, da jeg erindrer mig Ignatii Ord til Menigheden til Tralles i sit 6te Brev: »Men I besidder Eder selv igen formedelst Troen, som er Herrens Legeme og formedelst Kærligheden, som er Jesu Kristi Blod«, som han og skriver til Menigheden i Rom i sit 7de Brev: »Jeg haver ikke Lyst til forgængelig Spise, jeg begærer det Guds Brød, det Himmel-Brød, det Livsens Brød, hvilket er Kristi, Guds Søns Legeme. Jeg begærer ogsaa den Drik, nemlig hans Blod, hvilket er den uforgængelige Kærlighed og det evige Liv«, overladende mig saa til Guds bestandige Førelse og Ledsagelse, til den hellig Aands Ledelse i al Sandhed, i den Tilbedelse i Aand og Sandhed, at faa daglig skænket af den hellig Aand en fuld Syndernes Forladelse, som det hedder i Forklaringen paa den tredje Tros Artikel, saa ogsaa af den hellig Aand at nyde Jesu Legeme og Blod i mit Hjerter med Aand, Sjæl og Legeme, mine Medkommunikantere, som jeg og ellers tror en hellig almindelig Kirke eller Menighed, Helliges Samfund. Og hviler i det stille Haab, at hvor som da Aadselet er, did skal Ørnene forsamles (Matth. 24, 28).

Deres højædle Højærværdigheds Befaling har jeg hermed søgt at gøre Fyldest, og som jeg haaber i Ydmyghed, Kærlighed og Sandhed, adlydende Dem i Enfoldighed uden at have bespurgt mig med Kjød og Blod. Jeg beder, at De højgunstigst vil behage at overveje dette i Kærlighed og Sægtmodighed, hvad jeg haver skrevet, saa ogsaa med allerbevægeligste Ord og Talemaader tale godt for min ømme Samvittighed og forsikre hans kongelige Majestæt, at jeg i al Stilhed forretter mit Embede, at jeg i den Samvittigheds Lise, Fred og Frihed, som mig allerede er saa allernaadigst skænket, er hans stille Under-

saat, der velsigner saa dyrebar en Konge med uafledelige
Velsignelser. Jeg forbliver i inderlige Forbønner

København, d. 30te

Juli 1734.

Deres højædle Højærværdigheds
ringeste Tjener

Peter Nicolai Holst.«

V.

Hvis Holst, da han underskrev Reskriptet af 23de April, havde været sig sit egentlige Standpunkt fuldkommen bevidst, vilde han have baaret sig i høj Grad dadelværdigt ad. Han havde ikke Lov til at aflægge et Løfte, som han forlods var vis paa ikke at kunne eller ville holde. Men man tør ikke undre sig over, at han, saa længe han endnu ikke havde ombyttet Tvivlen med Visshed, betænkte sig paa at foretage et afgørende Skridt. Og det maa regnes ham til Hæder og Ære, at han, saa snart Tankerne havde klaret sig hos ham, aabent og frejdigt tonede Flag. Det vilde være ubilligt at forlange, at han samtidigt skulde have nedlagt sit Embede; thi dette vilde for ham have været enstydigt med at svigte sin Sag. Man maa nemlig ikke overse den gennemgribende Forskel mellem de da værende og de nu værende Forhold. Nu til Dags kan og bør en Præst, som befinder sig i væsenlig Uoverensstemmelse med den Lære, han er sat til at forkynde, ufortøvet gaa sin Vej. Ti det staar ham frit for her til Lands at have hvilken Tro han vil. Han tør lydelig forkynde sine Afvigelser og arbejde paa at vinde Tilhængere for dem. Helt anderledes i hine Dage, hvor enhver Borger uden videre var Medlem af Statskirken. Det hedder i § 9 af den Instruktion, som Christian VI havde givet den ovenfor omtalte Kommission*):

*) Jens Møller: Mnemosyne 4de Bd., S. 340.

»Sporer man hos Nogen sand Foragt for dette Naade-maal tid (o: Nadveren) og en Tilgift af Viljens Ondskab, da maa Saadanne anses for ubodfærdige og altsaa uværdige, følgelig overgives til Guds forbarmende Kærlighed, indtil de omvende sig, med mindre de skulde søge at formere deres Parti, i saa Fald maatte et consilium abeundi gives dem.« Heraf fulgte, at Holst, hvis han frivillig var gaaet, kun havde havt Valget mellem at tie stille eller at forlade Landet. Overbevist, som han var, om sin evige Ret og om, at de Anskuelser, han forfægtede, vare den sande Kristendom, blev det hans ligefremme Pligt til det Yderste at hævde sin Stilling og gøre, hvad han formaaede, for at Menigheden ikke skulde miste den nye Oplysning, han havde at bringe den. Autoriteterne vidste jo nu, hvorledes han var, det maatte blive deres Ansvar, om han skulde fortrænges fra Kirken eller bevares for den.

Som man vel kan tænke sig, vilde Holst's Foresatte ikke imødekomme saa vidt gaaende Fordringer; de foretrak at behandle ham efter Lovens yderste Strængthed.

D. 28de September blev han suspenderet; da Suspensionen blev forkyndt for ham, svarede han, »at han herefter som tilforn vilde forholde sig i sit Embede, og at han ikke stod under Biskoppen eller Provsten, men under Kongen.« Til denne Indsigelse tog man intet Hensyn, men nedsatte straks en Provsteret, som kom til at bestaa af Morten Reenberg, Stiftsprovst i Sjællands Stift og Sognepræst til vor Frue Menighed, Niels Dorph, Sognepræst til Nikolai Menighed og Magister Christen Kølischen, Medtjener til vor Frue Menighed. Som Aktor beskikkedes Magister Anders Bredenberg, Sjælesørger til Vor Frue Menighed.

I sin Ordre til Bredenberg af 27de September kræver Biskoppen Dom over Holst 1) »fordi han haver imod sin Kristendoms og sit Embeds Pligt siden 17de April 1733 entholdet sig fra det højværdige Altarets Sakramente, 2) fordi han haver, da jeg med al Sagtmodighed havde handlet med ham om hans syndige Afhold

fra Herrens Bord samt begæret hans Mening skriftlig, bragt mig et Skrift opfyldt med adskillige vrage og højst farlige Vildfarelser samt haanlige Ord imod den uforandrede Augsburgiske Bekendelse, 3) fordi han særdeles nu paa nogen Tid offentlig af Trinitatis Prædikestol har oprørt Menigheden med uforsvarligen at tale dels imod de Bønner, Guds Børn bruge til deres Andagt, dels mod de højværdige Sakramenter.«

Retten havde sit Sæde i Sakristiet ved Nikolai Kirke.

Det første Møde blev holdt d. 7de Oktober. Holst tilstod her, »at Biskoppen næste Fredagen, før Suspensionen skete, talte atter i sit Hus med ham om det Brev, som nu for Retten er oplæst dato 30 Juli og om hans Prædikener«. Da han derpaa blev tilspurgt, »om han erkendte denne Ret for sit værende Ting, svarede han noget vidtløftig, som Retten foreholdt ham, at han vilde indgive det skriftlig under sin Haand, paa det der ikke skulde fejle Noget ved det, han vilde formene sig at kunne paa-staa.« I det andet Møde, d. 21de Oktober, indleverede da Holst sit første Indlæg*).

»Besvarelse paa Magister Bredenbergs
Spørgsmaal:

om jeg erkendte denne Provsteret for mit værende Ting**). Ydmygeligst indgivet skriftlig under min Haand til Provsteretten i Sakristiet ved St. Nikolai Kirke til den bestemte Tid d. 21de Oktober 1734.

Siden det ikke behagede Provsteretten d. 7de hujus at lade protokollere mit mundtlige Svar paa Magister Bredenbergs Spørgsmaal til mig, om jeg erkendte denne

*) se de S. 22 anførte Haandskrifter.

***) Det, som tilforn blev nævnt og protokolleret værende Ting, blev og af mig nu nævnt værende Ting. Men de protokollerte det nu Værneting, som de nu sagde, det saa skulde hedde. Kan ellers være lige meget for mig, hvad enten de kalder det saa eller saa.

Provsteret for mit værende Ting, men mig blev da af Velædle og Velærværdige Hr. Stiftsprovsten foreholdt, at jeg vilde indgive det skriftlig under min Haand, haver jeg eragtet mig forbunden at tilstille Provsteretten det skriftligen under min Haand, da jeg og hermed faar Lejlighed i dette mit skriftlige Svar at desto mere tydeliggøre mit mundtlige Svar.

Jeg kan saa meget mindre antage Provsteretten som Dommere efter Irettesættelse at annamme Dom og fældes af dem som en dømmende Ret, som jeg formoder mig, at de selv finder sig ved de Sandheder, jeg dels i mit Skrift til Biskoppen, hans højædle Højærværdighed, dels i mine Prædikener haver fremført, rørte og stødte i deres Embede og Embeds Reputation og bliver saaledes Dommere i deres egen Sag i Henseende til deres Embedes Betjening, som jeg og ikke har pecceret noget i Ministerial-Forretninger imod Ministerial-Reglerne, som egentlig kunde sortere under Provsteretten, da min Sag er af en ganske anden Natur og Beskaffenhed og efter min Betænkende i ingen Maade har Konneksion med den Myndighed, Provsteretten ellers i sædvanlige Sager kan have at dømme efter, hvilket nærmere af min udførligere Besvaring faas at se.

Dernæst har det behaget hans højædle Højærværdighed Biskoppen i sin Ordre til hans Velærværdighed Magister Bredenberg at taksere mig saaledes med eksessive og gennemtrængende Beskyldninger, at jeg allerede af ham forud, min Sag uforhørt, er fældet som en Misdæder, og da Provsteretten uden nogen Betænkning (muligen efter den beordrede Aktors Koncept) udi Stævningen imod mig til Vidners Førelse har opregnet selv samme grove Beskyldninger med et saare skærpet Tillæg, saa kan jeg ved Fremgangen ikke vente mig af samme Ret lemfældigere eller bedre Censur.

Over alt indstiller jeg til Provsterettens Forvaltere, om de ikke i deres Samvittighed finder sig overbeviste mere at hæge en Bitterheds og Hævngærrigheds end en Kærligheds Aand imod mig for de Sandheder, jeg har

fremført, i hvilket Fald de maatte selv holde betænkeligt at beklæde Dommersædet imod mig, saasom jeg ikke véd, at det kan være efter nogen Slags Folkeret en sund modus procedendi.

Men at jeg skal bevise, hvor forud uforhørt man har ilde blameret, anklaget og dømt mig saa positiv og decisiv efter vrang Forestillinger og Beretninger, da hedder det straksen i Stævningen: Eders uforsvarlig, forargerlig og halsstarrig Forhold i Eders Kristendom og det hellige Embede, da I skal have entholdet Eder siden d. 17de Aprilis 1733 og det forsætlig fra det højværdige Altarets Sakramente tværtimod alle trohjertige Formaninger gjort til Eder dels ved Eders Sognepræst Magister Hans Mossin, dels ved Eders Biskop, som med al Sagtmodighed mange Gange har forestillet Eder saadan Eders forargerlig Forhold.

I Biskoppens Ordre til Magister Bredenberg lyder det om mig saaledes: Han haver imod sin Kristendoms og sit Embedes Pligt entholdet sig fra det højværdige Altarets Sakramente, hvorom Sognepræsten til Trinitatis Menighed Velædle og Velærværdige Magister Hans Mossin paa Forlangende meddeler Deres Velærværdighed Bevis og Udskrift af Kirkebogen.

I samme Biskoppens Ordre der og siden staar: hans syndige Afhold fra Herrens Bord.

Herpaa er da mit Gensvar: Jeg vil ikke opholde mig nu ved det Navn: det højværdige Altarets Sakramente, men det véd jeg dog, at der er saa stor Forskel imellem Kristi Nadvere og det brugelige saa kaldede højværdige Altarets Sakramente forandret til Tid og Orden (cfr. Daniel 7, 25), som der er Forskel imellem Guddommeligt og Menneskeligt, imellem Dag og Nat, Lys og Mørke, Højværdigt og Uværdigt, Uforandret og Forandret.

Hvorledes kan min Forhold i min Kristendom og det hellige Embede for min Entholdelse fra Sakramentet kaldes uforsvarlig, forargelig og halsstarrig? Da min Forhold i min Kristendom og det hellige Kristendoms Em-

bede beviser sig tværtimod forsvarlig, uforargelig og uden Halsstarrighed i saadan min Entholdelse derfra, da jeg har maat gaa ud fra Babel, sky og fly Antikristendom, og jeg ikke har maat drage i Aag med Vantro, men har maat gaa ud fra dem, fraskilt mig og ikke rørt noget Urent (2 Kor. 6, 14—16). Saaledes lader min Forhold sig vel forklare og er ikke uforsvarlig. Den er og ikke forargelig, gør ikke mig eller Andre (som rettelig vil bruge den) arg eller ond; tager ellers Nogen sig Forargelse deraf, saa faar jeg at lade dem forarge sig. Saa er den heller ikke halsstarrig, da jeg mer og mer bøjer derudi under Kristi gavnlige Aag og lette Byrde.

Det er da saa langt fra, at det er nogen uforsvarlig, forargelig og halsstarrig Forhold, at det hellere er et vel forsvarlig, uforargelig og til Gud bøjelig Forhold i min Kristendom og Kristendoms hellige Embede, saadant Embede jeg i min Entholdelse i Besynderlighed er bleven kaldet til af Gud og har begyndt at adlyde Guds Kald med mer og mer at antage samme Kristendoms hellige Embede. Men muligens man ved det hellige Embede forstaar Præste-Embedet; forstaar man det saa, da ved man jo, at jeg er bleven forhen entlediget fra Præste-Embedet, som man har det i Brug, da jeg ved hans kongelige Majestæt allernaadigst er befriet i fjor fra det brugelige Præste-Embedes Forretninger, og jeg siden ganske og aldeles ingen Forhold har havt i det saa kaldede hellige Embede, som og siden den Tid ikke har tilegnet mig noget Embede tilovers uden det almindelige kristne Embede, jeg haver af Gud, saadant Embede, der til dels bestaar i at opbygge den Ene den Anden i en og anden Tid, Lejlighed og Anledning til det Samme og er visselig et helligt Embede i og til Helliggørelse, ak! Gud bedre det, saa vist som det brugelige saa kaldede Præste-Embede ellers er et vanhelligt Embede, om ellers Kristi, Disciplers og Apostlers Embede var helligt, som det visselig var. Imellem deres og de saa kaldede Præsters

Embede der ligeledes er saa stor en Forskel som imellem Helligt og Vanhelligt, Dag og Nat, Lys og Mørke.

Over alt, hvorpaa grunder sig nu det, at man har kaldet min Forhold uforsvarlig, forargelig og halsstarrig for min Entholdelse fra Sakramentet? Er det vel muligt, at man kan anvise noget Ord eller Tøddel til Grund derfor af den hellige Skrift? Nej, det kan man ikke, da det og er klart, at Kristi Nadvere i sin Betjening og Brug i den første Kristendoms Tid efter Kristi og Apostlernes Anordning derom var ikke nogen Befaling, end sige nogen Befaling for den eller den Tid, men et ubefalet frit kristeligt Værk; Kristi Nadvere man dog ikke har hos os, men den menneskelig brugelige Nadvere, som jeg haver entholdet mig fra.

Hvad det Ord »forsætlig« er angaaende, da kan jeg ikke rose mig af noget Forsæt i dette, som jeg en Tid lang gik hen i mange Tvivlagtigheder, men da og Gud Tid efter anden mere og mere aabenbarede mig sin Vilje og gjorde mig vist, takker jeg Gud for en stadig og bestandig Entholdelse, da Gud har været saa trofast, at min Entholdelse var ikke Ja og Nej, men Ja og Amen i Kristo.

Jeg lader det gerne passere, at man kalder Velædle og Velærværdige Magister Mossin min Sognepræst, saa ogsaa Biskoppen min Biskop, jeg lader dem gerne saadan Stand, Ære og Navn, erindrende mig Kristi Ord til sine Disciple angaaende Husholdningen i Kristi Rige: »I skal ikke ville kaldes Rabbi, thi én er Eders Mester, som er Kristus, men I ere alle Brødre. I skal ingen kalde Eders Fader paa Jorden; thi én er Eders Fader, som er i Himmelen. Og I skal ikke lade Eder kalde Ledsagere; ti én er Eders Ledsagere, som er Kristus. Men den største iblandt Eder skal være Eders Tjenere« (Matth. 23, 8—11). Som jeg og ene alene erkender Jesum Kristum for min Præst, min ypperste Præst, min Sjæles Præst og Sjæles Biskop.

Men at der ellers staaer: Alle trohjertige Formaninger gjort til Eder dels ved Eders Sognepræst, Magister Hans Mossin, dels ved Eders Biskop, som med al Sagtmodighed mange Gange har forestillet Eder saadan Eders forargelig Forhold. Dette er aldeles usandfærdig. De mange Gange, som de nævnes, har i Sandhed kun været ynke faa Gange, og i de ynke faa Gange igen er ikkun anvendt en ganske liden Tid og Flid, da alt det, der er talt med mig af min saa kaldede Sognepræst, Magister Mossin og Biskoppen har ikke været over to Timers Tid, om jeg jeg skal sige det rundt, og dette skal dog hedde mange Gange.

De har vel i den korte Tid paa deres Vis og Maade talet med mig og gjort mig en og anden Forestilling, men ikke med nogen trohjertig Formaning, heller ikke med Sagtmodighed, end sige al Sagtmodighed. De har trakteret den Sag alt for lunken og koldsindig; de har ikke havt et eneste Skriftens Sprog at formane mig med, en eneste Sandhed at gjøre Forestilling med, men vel Fornufts Slutninger imod Skrift og Sandhed, da dog min uforargelige Forhold i min Entholdelse fra Sakramentet har ganske og aldeles Skriften og Sandhed til Grund, som jeg det haver nok som bevist i min Skrivelse til Biskoppen, og jeg kan bevise det endnu mere. Ak! at jeg aldrig havde begaaet nogen Synd saa vist, som min Entholdelse fra Sakramentet ikke er syndig.

Naar jeg ellers skulde tale om Nogen, som dog har anvendt mere Tid og Flid paa at tale med mig og forestille, saa er det Velærværdige Hr. Jens Pedersen Horsenius i Marvede her i Sjælland; han var for nogen Tid her i Staden og, som han sagde, kommen herind for at faa nogen Vished om de Sager her i København, da han ellers havde hørt saa mange og adskillige Relationer paa Landet.

Han var i min Prædiken den 12te Søndag efter Trinitatis, da jeg forklarede de første Ord i Herrens Bøn, nemlig: Vor Fader, Du, som er i Himlene. Han umagede

sig ind til mig straksen efter Aftensang, skønt jeg aldrig haver kendt ham tilforn og ikke sét ham, saa vidt jeg véd, før jeg saa ham i Kirken under Prædikenen.

Da han nu var kommen til mig i mit Logement, gav han mig et meget godt Lov for min Prædiken, men sagde dog, at den var mystisk, og at Studenterne selv skulde have vanskeligt med at forstaa mig. Jeg tænker, at han muligens dømte saa, fordi jeg prædikede om Hjer-tet, som ogsaa en Himmel, i hvilken Faderen er. Vi kom ellers paa Tale om Frelserens Ord »om Guds Rige inden i Eder«, hvorpaa han gav denne Lignelse: ligesom en Æggeblomme, der har det Hvide og Skallen uden om sig, da Skallen og det Hvide skal brækkes, om man skal komme til at nyde og smage Blommen, hvilken Lignelse stod mig ret vel an. Han begyndte derpaa at tale med mig om min Afhold fra Sakramentet. Men som Prædi-kens Repetition i Eksamen skulde straksen gaa an og der kunde saaledes ikke blive Tid til at handle noget Udførligt derom, bad han mig, at han maatte tale med mig Dagen derefter, hvilket jeg akkorderede ham. Dog som jeg saa, at han var meget gammel og aldrende, til-bød jeg mig at ville komme til ham. Ti kom jeg da Dagen derefter ud paa Klovmands Gaard, som den kaldes, liggende ude ved Frederiksbergs Amager, hvor han lo-gerede. Da jeg kan sige, at han fra Klokkeren 2 om Ef-termiddagen til 8 om Aftenen i én Træk uden et Lidet imellem, da vi drak Thevand, talte med mig og forestil-lede. Da jeg beviste ham min Tro og Samvittighed i Henseende til Sakramenterne, da jeg erindrer, at han blandt Andet sagde, at han selv havde været i samme Tilstand som jeg og kunde da bedst tale med mig, hvor-paa jeg svarede ham i Kærlighed, at jeg vilde ønske, at han havde forblevet i samme Tilstand alt stille*), hvilket Ønske han ikke antog. Da nu til sidst saa lang en Tid var hengaaet og jeg ikke kunde antage hans Tale og

*) Alt stille ☺: bestandig,

Forestilling, der og var grundet ikkun paa idel Fornufts Slutninger imod Skriften og Sandheden, og da han ikke vilde antage mine Bevisninger af den hellige Skrift og Sandhed, skiltes vi venligen fra hinanden. Og som han sagde, at han drog ind i Byen Dagen derpaa, tilbød jeg endnu, om han vilde tale mere med mig, at jeg da vilde være til Tjeneste, om han vilde komme til mig; men han svarede, at han ikke vidste, om han fik Lejlighed; dog vilde han komme, om han kunde; men jeg fornåm ikke noget til ham.

Dette vil jeg sige, at han dog langt anderledes har talt med mig og forestillet mig end nogensinde nogen Anden, som jeg det ellers meldt haver. Jeg tænker ellers paa Magister Mossin, at han én Gang var hos mig; ved den Lejlighed jeg og sagde: Naar man vil paa-staa Nadveren er en Befaling (som den dog ikke er), hvi gør man da ikke den tydelige, klare, med Saligheds Løfte forenede Befaling om Fode-Tvætten? hvorpaa han tilbød mig at ville to mine Fødder, om jeg vilde gaa til Sakramentet. Men det var ikke min Slutning af det, jeg sagde om Fode-Tvætten, da han maa prøve sig selv, om han tilbød mig det trohjertig, og naar han vilde foretage Fode-Tvætten, maatte han først gøre Prøve med at to sine Tilhøreres Fødder, dem, han betjener og med dem han bruger Sakramentet, og jeg vilde da se til, hvorledes det vilde løbe af. Dog muligens, at han paa nogen Maade kan have ment det med det gjorte Tilbud til mig, som Præsterne faar vel være betænkt paa med Tiden, at gøre mangehaande Tilbud, om de og derved maatte kunne tænke til at maintainere sig med deres brugelige Sakramenter.

Nu jeg har dog ikke kunnet ansét dem, som har villet tale med mig og forestillet mig imod min Entholdelse fra Sakramentet anderledes end, som de listelig vare komne ind at bespejde min Frihed, som jeg har i Kristo, at de vilde gjort mig til Træl, paa det de kunde rose sig af mit Kød; men Gud ske Lov, at jeg har ikke viget dem end én Time i Underdanighed, at Evangelii Sand-

hed skal blive varendes. Herren hjælpe mig mer og mer til at blive stadig i den Frihed, som Kristus friede mig med, at jeg ikke skal lade mig fange igen i Trældoms Aag (cfr. Gal. 2, 4—5. 5, 1. 6, 13).

I Stævningen lyder det atter igen om mig saaledes: »Men i Steden for nogen Bedring, ja tværtimod den dyre Ed, som I haver gjort for Gud og hans Salvende som og Guds Kirke, da I traadte ind i Embedet, hvorved I var forbundet at vise Eder som et Eksempel for Eders Tilhørere og den hæderlige studerende Ungdom ved Akademiet, som hører til den Kirke og Menighed, hvor I var kaldet til Sjælesorg, haver I tværtimod sat Eder selv til en Forargelse udi Eders Lærdom, Prædikener og Katekisationer.« I Biskoppens Ordre staar der: »Haver højlig forarget Guds Menighed iblandt os samt brudt den Ed for mig ved Embedets Tiltrædelse aflagt«.

Hertil svarer jeg: Min Entholdelse fra Sakramentet er ved Guds Naade blevet en Del af min Bedring, som jeg og haaber, at den mer og mere skal blive min Bedring, da det er og bliver mig den sande Bedring at fraskille mig og ikke røre noget Urent (2 Kor. 6, 17), at udrense mig fra de Kar, der ere til Vanære (2 Tim. 2, 20), ligesom det tværtimod havde blevet mig til mere og mere Synd, Ondskab og Forvirrelse, om jeg længere havde nydt det af Menneskene oprettede Sakramente.

Den gjorte Ed har Gud givet mig Naade til at erkende for stridende imod Frelserens Ord: »I skal aldeles intet sværge; men Eders Tale skal være Ja, Ja, Nej, Nej, men hvad der over, er af det Onde« (Matth. 5, 34—37), saa og stridende imod Jakobs Ord, der ere en tilstrækkelig Forklaring over Frelserens Ord: »Men for alting, mine Brødre, sværger ikke enten ved Himmelen eller ved Jorden, ej heller med nogen anden Ed, men Eders Ja være Ja og Nej Nej, paa det I skal ikke falde under Dommen« (Jak. 5, 12). For den gjorte Ed jeg har søgt og fundet Syndsforladelse i Kristi Blod; Gud og

har givet mig Naade til, at den gjorde Ed er bleven ugjort og brudt i den Henseende, at jeg ved hans kongelige Majestæts Dispensation er bleven entlediget i forgangen Aar fra de Embedsforretninger, jeg med den gjorde Ed skulde være forbunden til, mig ogsaa ingen Ed er blevet forelagt siden den Tid.

Efter den Naade, som er mig given, haaber jeg at have bevist mig som et Eksempel for Tilhørerne og den studerende Ungdom. Give Gud, den maatte være ret hæderlig, som den kaldes, da jeg til Guds Ære maa bekende, at Gud har skænket mig nogen Selvfornægtelse, nogen Afvænnelse fra Verdens Gods, Myndighed, Ære og Anseelse, nogen Lidelse, Bespottelse, i hvor lidet og ringe jeg selv og maa bekende, at mit Eksempel derudi er, ønskende, at Tilhørerne og den saa kaldede studerende Ungdom ligeledes maa komme til Bedring i saadan Vej at følge med mig til Gud, fornemmeligen efterfølge Kristum og søge den Hæder og Ære, der er af Gud alene, betænkende Kristi Ord, naar han siger: »hvorledes kan I tro, I, som tage Ære af hverandre, og den Ære, som er af Gud alene, søge I ikke« (Joh. 5, 44).

Ak! mit Hjerte bløder i mig saa tit og ofte jeg tænker paa Tilhørerne og den studerende Ungdom, som mesten dels opdrages i den forfængelige Omgængelse, som Fædrene haver overantvordet, opdrages i denne Verdens Elementer, Verdens Skikke, Menneskeregler og ikke i Gudelighed. Præsterne, som de især opdrages efter, kommer mig for som Profeterne og Præsterne fordem, om hvilke det hedder: »Profeterne spaaede Løgn og Præsterne haver Herredom ved dem, og mit Folk vil det gerne saa have og hvad vil I gøre paa det Sidste deraf« (Jerem. 5, 31), »Af Profeterne i Jerusalem er Øjenskalskhed udkommen i det ganske Land« (Jerem. 23, 15), »O, havde Præsterne staaet i Guds hemmelige Raad, da havde de ladet Guds Folk høre hans Ord, og de (nemlig: Fol-

ket) havde omvendt sig fra deres den onde Vej og fra deres Idrætters Ondskab« (Jerem. 23, 22).

Ti bliver da mit hjertelig kærlige Raad til Tilhørerne og den studerende Ungdom, at de søge med mig at blive Kristi Tilhørere og Ungdom, aandelige unge Folk i at overvinde den Onde og siden mere og mere forfremmes til Kristi fuldkomne Alders Naade, at de overlade sig til deres Sjæles Hyrdes og Biskops Sjælesorg og alt-saa ikke længere hænge ved en eller anden sekterisk Kirke eller Menighed, men i den hellig Aands Skole vorde Lemmer i den hellige almindelige kristelige Kirke eller Menighed, de Helliges Samfund, som er den eneste Kirke eller Menighed, jeg bekender mig til efter den 3die Tros Artikel, at vorde Guds Templer, vokse til en hellig Tempel i Herren og blive bygde med til Guds Bolig i Aanden, da jeg forsikrer Tilhørerne og den studerende Ungdom, at de saaledes vorde kristelige Tilhørere og rette hæderlige, at de saaledes skal finde den Hæder og Ære, der er af Gud alene, samt ret gode Sæder og gode Hæder i det overvæsenlige Brød. Hvi saa? At jeg ikke elsker dem. Gud véd det (2 Kor. 11, 11), enddog jeg, som elsker dem mere, elskes mindre (2 Kor. 2, 15). Min Mund er opladt til dem, mit Hjerte udbredt; de ere ikke beknyttede i mig, men de ere beknyttede i deres Hjerte, udbredes de og (2 Kor. 6, 11—13). Ak! Herren Gud give mig Naade til at bevise fremdeles i broderlig Kærlighed almindelig Kærlighed!

Dernæst som jeg haver forholdt mig i Lærdom, Prædikener og Katekisationer (jeg vil til Guds Ære lægge til: i Liv og Levnet), haver jeg ikke højlig forarget Guds Menighed, som den kaldes, iblandt os eller opsat mig selv til en Forargelse. Men jeg efter den Naade, som er delt til mig, haver lært og levet uforargelig i Levnet og Lærdom, søgt at blive nedsat i kristelig For-nedrelse efterfølgende Kristus, da det kan vederfares mig efter min Maade, som det vederfores ham efter hans Maade, naar det hedder om ham: »Denne er sat Mange til

Fald og Opstandelse og til et Tegn, som imod-siges« (Luk. 2, 34).

Fremdeles hedder det i Stævningen: »Som og bragt Eders Biskop et Eders egenhændig Skrift opfyldt med adskillige, i vor Kirke uhørte og højst forargelige Vildfarelser. Vor Kirke samt vor uforandrede Augsburgiske Tros Bekendelse haver I med Beskæmmelse anrørt.« I Biskoppens Ordre staar der: »han havér, da jeg med al Sagtmodighed havde handlet med ham om hans syndige Athold fra Herrens Nadvere samt begært hans Mening skriftlig, bragt mig et Skrift opfyldt med adskillige vrang og højst forargelige Vildfarelser samt haanlige Ord imod den uforandrede Augsburgiske Bekendelse. Saadan Skrift leveres herved Deres Velærværdighed in Originali, at De kunde fremlægge det i Retten imod ham.« Hertil svarer jeg: Hvad mit Skrift er angaaende, da har jeg maat skrive og levere Biskoppen det efter hans egen Befaling, da han ikke vilde lade mig være forskaanet derfor, som det kan ses af Begyndelsen i samme Skrift, hvor jeg sandfærdigen haver berettet Anledningen dertil. Jeg haver ellers siden den Tid opskrevet endnu adskillige Erindringer som et Tillæg dertil, som tjener til at oplyse Skriftet et og andet Sted, som og skal blive fremvist, naar fornøden gøres.

Som mit Skrift er, saa er det opfyldt med mangfoldige vigtige og højst gavnlige, med Skriften overensstemmende Sandheder, som mer og mer skal finde Gehør i den hellige almindelige Kirke; »herlige Ting blive prædikede i Dig, Du Guds Stad, Sela« (Ps. 87, 3).

Ak! Herre Gud, saa skal de dyrebareste, vor Frelseres Sandheder udraabes i Stævningen og i Ordren for Vildfarelser, saa skal jeg og kaldes vejet fra Guds aabenbarede Sandhed, som jeg af Biskoppen mod Slutningen i Ordren kaldes, naar jeg dog saa rigelig har bevist det, at jeg har Intet kunnet mod Sandhed, men for Sandhed, naar jeg dog skriftlig og mundtlig har forenet mig med

Guds aabenbarede Sandhed baade i Skriften og i mit Hjerter, holdt mig nær til den, indtrængt i den.

Dernæst da jeg blev drevet af Gud til at aflægge saadan skriftlig Sandheds Vidnesbyrd, kunde det ikke holde mig tilbage, om og saadan Sandhed ikke var hørt i den saa kaldede Vor Kirke. »Jeg priser Dig Fader, Herre over Himmelen og Jorden, at Du haver skjult dette for de Vise og Kloge og aabenbaret det de Umyndige. Ja Fader; ti det var saa behageligt for Dig« (Matth. 11, 25—26). »Det jeg har set med mine Øjne, det, jeg har beskuet og mine Hænder følede paa, det, jeg haver hørt, det haver jeg vidnet« (1 Joh. 1, 1). Som jeg og erindringer mig Jesu Ord til sine Disciple: »Intet er skjult, som ej skal aabenbares, og lønligt, som man ej skal faa at vide; hvad jeg siger Eder i Mørket, det taler i Lyset, og hvad I høre i Øret, det prædiker paa Husene« (Matth. 10, 26—27).

Vor (skal vel være Lutherske) Kirke, saa og den eller Vor Augsburgiske Tros Bekendelse har jeg ikke brugt haanlige Ord imod eller anrørt med Beskæmmelse og forhaaner eller beskæmmer jeg ikke Noget, ihvor forhaanligt eller beskæmmeligt Noget ogsaa maatte være; men om den ene som om den anden haver jeg vidnet Sandhed, da det lader fast ikke anderledes, end som man selv af min Sandhed har villet gjort saadan Slutning, at det ikke staar anderledes til med den Lutherske Kirke og Augsburgiske Bekendelse end, at de blive beskæmmede og forhaanede ved Sandhed.

Endelig har jeg ikke nok som kunnet forundre mig over, hvorledes Biskoppen har villet beordre, at mit Skrift, som efter hans Befaling i min Samvittigheds Ømhed er skrevet til ham, skulde i Retten fremlægges imod mig og saaledes være som et Vidne imod mig, dog Gud ske Lov! det ikke er imod mig, men med mig og for mig. Ellers glæder jeg mig ved, at mit Skrift fra Begyndelsen til Enden blev offentligen oplæst for alle dem, som vare

tilstede ved Provsteretten, som Stiftsprovsten beordrede Magister Kölichen at læse det. Ved den Lejlighed, at Velærværdige Magister Kölichen læste det, de, som vare tilstede, saaledes kunde høre, hvad og hvorledes jeg havde skrevet, og haaber jeg, at En eller Anden ogsaa har faaet Lejlighed og Anledning derved til at komme til nogen Eftertanke.

Endnu hedder det i Stævningen: »Og endnu, da I for nogle Dage siden blev atter med al Sagtmodighed formanet af velbemeldte Eders Biskop, dog har I straks derpaa baade af Prædikestolen og i Katekisationer atter forvirret Tilhørerne med forskrækkelige og bespottelige Talemaader imod de højværdige Sakramenter samt Kirken og Embedet saa vel som Guds Børns andægtige Bønner, som brugelige ere i vor Kirke, saa at Menighederne derover maatte sørge og sukke.« Biskoppen i sin Ordre skriver saaledes: »Han haver særdeles nu paa nogen Tid offentlig af Trinitatis Prædikestol oprørt Menigheden med uforsvarligen at tale dels imod de Bønner, hvilke Guds Børn bruge til deres Andagt, dels imod de højværdige Sakramenter, hvilket han for mig Fredagen d. 24de hujus selv tilstod, som han og uden Tvivl tilstaar det for Retten; ti ellers kan det med Vidner bevises.«

Jeg svarer: At Biskoppen med al Sagtmodighed skal have formanet mig, véd han vel bedre. Jeg haver ikke forvirret Tilhørerne eller forvirret dem atter med forskrækkelige og bespottelige Talemaader, ikke oprørt Menigheden med uforsvarligen at tale; men kan nok være, at de i Stilhed og Fredsommelighed talte Sandheder har gjort nogen Rørelse, Bevægelse hos Tilhørerne; kan have syntes uforsvarlige, forskrækkelige og bespottelige for de Onde, for Sandheds Spottere og Hadere, for Kristi Korsens Fjender, for dem, der lærer altid og kommer dog ikke til Sandheds Erkendelse, som jeg og tror, at de talte Sandheder har hos Andre havt salig Frugt og Nytte.

Det er ellers den gamle Vise, som man har kvædet fra gammel Tid af, at de Allerfredsommeligste og Stilleste

i Landet forvirrer og oprører. Saa beskyldte man Paulum og Silam: Disse Mennsker forvirrer slet vor Stad, da dog det egennyttige Folk forvirrede sig selv og blev samtligen oprejst imod dem (Ap. Gern. 16, 20). Saa søgte Jøderne at føre Paulum og Silam for Raadet; men der de fandt dem ikke, droge de Jasonem og nogle Brødre for de Øverste af Staden og raabte: Disse, som have oprørt Jorderiget og komme hid, alle disse handle imod Kejserens Befalinger, sigende en Anden at være Konge Jesum, da det dog ikke var Paulus og Silas og Deslige, der oprørte og forvirrede, men det var de vantro Jøder, der vare nidkære og toge nogle onde Mænd til sig af Dagdrivere, gjorde Opløb og oprørte Staden, forvirrede Folket og de Øverste for Staden (Ap. Gern. 17, 5—7). Et andet Sted lærte Paulus, men der skete en ikke liden Forstyrrelse om Lærdommen, da det og skete ved Dianæ Sølvtemplers gerrige og ærgerrige Guldsmed Demetrius, at den ganske Stad blev oprørt, saa de stormede samdrægteligen (Ap. Gern. 19, 23). Ja Kristus selv blev af den ganske Hob og jødiske Præster beskyldt for at afvende og oprøre Folket, som og de gudsbespottende Præster sagde om ham, at han bespottede: »hvad have vi længere Vidnesbyrd behov, se, nu have I hørt hans Bespottelse«, da det dog var Folket og Præsterne selv, der afvendte, oprørte, bespottede (Luk. 23, 2. Matth. 26, 65).

Om Daabens Sakramente, som det kaldes, haver jeg ikkun talt lidet for en Tid siden og aldeles Intet i den Prædiken for Suspensionen, og det lidet, jeg haver sagt, er Sandhed, da man iblandt os har en fordærvet Vanddaab, forandret til Tid og Orden (cfr. Dan. 7, 25), som den heller ikke mer kommer overens med Daaben i den første Kristendom, end Uværdigt kommer overens med Højværdigt, Fordærvet med Ufordærvet, Forandret med Uforandret, Nat med Dag, Mørke med Lys.

Om Altarets Sakramente har jeg talt i en Del Prædikener, saa ogsaa i den Prædiken for Suspensionen, og

talt Sandhed, da som det var Aarsdagen fra i tjor, da jeg standsede med mit Embede formedelst Skrifitetjenesten, takkede jeg Gud for min Frigørelse fra de i Bund og Grund fordærvede Præsteembeds Forretninger og talte videre om min Afhold fra det i Bund og Grund med antikristiske Surdeje fordærvede Altarets Sakramente, saa og om min Længsel, Søgen og Indlemmelse mer og mer fra alle andre Kirker i den hellige almindelige kristelige Kirke ved den hellig Aands Embede, da hvad jeg og sagde om Altarets Sakramente, nemlig, at man ikke har Kristi Nadvere, at man er undveget fra den sande Kommunion-Orden, at, da det er Sandhed, hvad Paulus haver sagt om sig selv og sine Med-Kommunikantere: »Velsignelsens Kalk, som vi velsigne, er den ikke Kristi Blods Samfund? Det Brød, som vi bryde, er det ikke Kristi Legems Samfund? efterdi ét Brød, ét Legeme vi mange ere«, saa er det ogsaa Sandhed, at den Kalk og det Brød, som nu velsignes, som man kalder det, saa og uddeles og nydes, er ikke Kristi Legems og Blods Samfund, efterdi ét Brød, ét Legeme de Mange ikke ere, at det Brød og Vin, som Kød velsigner og Kød nyder, er ikke Kristi Legems og Blods Samfund, at, naar man siger aldrig saa tit: Dette er Kristi sande Legeme, dette er Kristi sande Blod, da er det det dog ikke, at, naar Paulus kunde sige til de Korinthier: »naar I da komme sammen, det er ikke at æde Herrens Nadvere«, saa maa det meget mere siges til Eder: naar I komme sammen, det er ikke at æde Herrens Nadvere. Dette siger jeg, som jeg saaledes fremførte om Altarets Sakramente, og hvad jeg ellers forhen haver talt derom, var dog ikkun som en Lysstraale af det Meget, der er indbefattet i mit Skrift, hvilket Provsten offentligen lod oplæse.

Guds Børns andægtige Bønner, i hvor de ogsaa ere brugelige, haver jeg aldrig talt imod; men jeg har talt imod de af Mennesker formerede Bønne-Former, Formularer og Bønnebøger, som de og ere brugelige i vor Kirke, som de, der strider imod Bønnens fri, ubundne

Aand, imod Bønnens Enfoldighed, imod Herrens Bøn: Fader vor, imod Kristi Ord: »Naar I bede, skal I ikke bruge ørkesløse Ord som Hedningerne, ti de mene, at de blive bønhörte, naar de bruge mange Ord« (Matth. 6, 7). Dog naar Menigheden endelig vil bruge nogen Bønebog, saa har jeg givet dem Anvisning til Johan Arndts Paradises Urtegaard, men og tillige bedt dem, at de ej heller skulde opbinde sig til den, men lære af Bønnens frie Aand at bede enfoldig.

Hvorledes Menighederne har sørget og sukket over, hvad jeg har talet, véd jeg ikke, men Gud give, at de maatte faa gudelig Suk og Sorg og blive bedrøvede efter Gud til Omvendelse, saa vilde jeg sandelig smile og glæde mig, som jeg ellers tror, der ere de iblandt dem, der glæde sig ved det, jeg har talet; lad dem glæde sig i Herren og tillige tjene Herren med Frygt og glæde sig med Bævelse, saa vil jeg og glæde mig des mere.

At jeg haver tilstaaet for Biskoppen at have oprørt Menigheden med uforsvarligen at tale dels imod de Bønner, hvilke Guds Børn bruge til deres Andagt, dels imod de højværdige Sakramenter, er aldeles usandfærdigt, og har jeg det aldrig tilstaaet. Men dette tilstaar jeg, som jeg og tilstod det da, at hvad jeg haver talet dels om de formente Bønner, hvilke Verdens Børn bruge til deres formente Andagt, dels om Sakramenterne, er ikke uforsvarlig talt, men vel forsvarlig, om det ellers er vel forsvarligt, hvad der staar i den hellige Skrift. Ellers kan jeg ikke nok som undre mig over, hvor mange uforsvarlige Relationer Biskoppen uforsvarligen haver annammet om mig og mine Prædikener, siden han ogsaa sagde til mig, da han havde mig for sig, at jeg paa Prædikestolen havde sagt: de forbandede Bønebøger, det, jeg dog aldrig haver sagt eller tænkt, da det ikke har været min Maade at forbande Noget. Men naar jeg maatte være i Stand dertil, vilde jeg selv ønske at være en forbandet Ting fra Kristo for mine Brødre, som ere mine Frænder efter Kød. Dette bekender jeg, at jeg paa nogen Tid,

mest siden den Tid, da jeg havde skrevet mit Brev til Biskoppen, offentlig af Trinitatis Prædikestol i Frimodighed, Kærlighed, Ydmyghed, Fredsommelighed og Stilhed haver forhandlet mangfoldige Sandheder, i Besynderlighed om Sakramentet, da jeg er bleven bestyrket i Sandheden ved det, at Biskoppen de ynke faa Gange, han haver ladt mig kalde til sig, ikke har havt nogen Sandhed at modsige mit Skrift med.

Vrangelig berettet talte han og med mig Fredagen d. 24 Passato om mine Prædikener, spurgte mig ogsaa, om jeg var endnu lige sindet som i mit Skrift, hvortil jeg svarede, at jeg mer og mer blev bekræftet i samme Sandhed. Han sagde derpaa, at han talede med mig derom som den sidste Gang. Til Slutning bød han mig ogsaa, at jeg skulde tage mig i Agt med min Prædiken om Søndagen derpaa, da jeg bad ham, at han vilde sige mig, hvorudi jeg skulde tage mig i Agt, forsikrende ham, naar han vilde sige mig det, at jeg gerne vilde med alt, hvad jeg kunde, tage mig i Agt, naar kun Sandheden ikke skulde lide noget derved; men i Almindelighed kunde jeg ikke anderledes tage mig i Agt, end at jeg maatte sige Sandhed, hvortil han svarede slet Intet. Da nu Biskoppen muligens med sin Erindring om at tage mig i Agt paa en høflig Maade har tænkt at ville forbyde mig at tale Sandhed, priser jeg Guds Trofasthed, som gav mig Naade til at tale Sandhed ogsaa i den Prædiken, overladende i saadan Betænkning til Biskoppens egen Kendelse, om det havde været Ret for Gud, naar jeg havde adlydt ham mere end Gud, da jeg kunde ikke Andet end tale det, som jeg havde set og hørt (Ap. Gern. 4, 17 etc.).

Endelig hedder det i Stævningen: »Og alt dette uanset kgl. Majestæts allernaadigste Befaling dateret 23de Aprilis dette Aar dens 6te Artikel, idet I har paa Prædikestolen fremført ny og i vor Kirke uørlige Tvistigheder, endog I haver selv den 24de Aprilis næst efter med egen Haand i Protokollen forbundet Eder til at efterleve paa det Nøjeste, hvis hans kongelige Majestæt nylig

havde forelagt det hele Københavns Kleresi.« I Biskoppens Ordre hedder det: »Saa og egenraadigen og formasteligen overtraadt Deres kongelige Majestæts allernaadigste Befaling af 23de Aprilis dette Aar dens 6te Artikel med at fremføre paa Prædikestolen ny og her ej approberte Kontroverser, i hvor vel han d. 24de Aprilis næst efter havde med sin egen Haands Underskrift i Ministerii Protokol forbundet sig slig kongelig allernaadigst Befaling paa det Nøjeste at efterleve.« Paa det, at jeg kan blive desto tydeligere i at besvare dette, bliver det fornødent, at jeg maa anføre de tvende Stykker af den kongelig allernaadigste Befaling, som det Foranførte i Stævningen og Ordren vil beraabe sig paa, nemlig:

»4de. Skulde nogen Præst, han maa og være, hvo han vil, understaa sig herimod formastelig at handle, saa er hermed til Dig vor allernaadigste Befaling, at Du Dig derom flittig erkyndiger, og naar Du, at Sligt af nogen Præst er begaaet, haver bragt i Erfaring, da Du samme Præst straks ab officio et beneficio suspenderer og til Os derom videre uden nogen Forhaling allerunderdanigst refererer.

6te. Ingen Præst skal herefter have den Frihed paa Prædikestolen at fremføre nogle ny Kontroverser, uden saa er, at han Dig Sligt forhen haver bekendtgjort og formedelst hans Aarsagers Forestilling derover haver indhentet Dit skriftlige Raad og Din Konsens, som Du hannem efter Dit bedste Vidende og Din Samvittighed og ikke uden, at Guds Ære og Menighedens Opbyggelse det uforbigængelig udfordrer, da haver at meddele. Men skulde Nogen uden Din Konsens understaa sig pro concione at fremføre ny eller saadanne Kontroverser, som ej tilforn har været bekendt eller approberte, da haver Du Dig straks imod ham efter ombemeldte 4de Punkt at forholde.«

Og bliver da nu min Besvarelse paa Stævningen og Ordren denne: »Jeg haver ikke fremført Tvistigheder, da jeg i den mig af Gud skænkte Fredsommelighed haver havt og har en inderlig Ækel og Afsky for Tvistigheder,

men jeg har fremført Sandheder grundede i den hellige Skrift. Jeg haver nok som forestillet Biskoppen samme Sandheder i mit Skrift, men at jeg ikke haver indhentet hans skriftlige Raad og Konsens til at prædike dem, er Aarsagen, at hans Samtaler med mig derom har været saa aldeles ugrundede og utilstrækkelige. Jeg erindrer ogsaa, at jeg i fjor, da jeg standsede med Embedet for Skriftetjenestens Skyld, og jeg samme Tid tilskrev ham min Samvittigheds Anliggende om Skriftetjenesten og bad tillige om hans skriftlige Raad og Gensvar derpaa, han det mig aldeles nægtede paa den Grund, som han sagde, at det, jeg havde skrevet, gik imod Øvrigheds Lov og Ritual; saa har jeg ikke siden villet begære hans skriftlige Raad om det, jeg skrev ham til om Altarets Sakramente, det han og Ingen, i hvo det ogsaa maatte være, kunde være god for at skrive imod, med mindre der skulde skrives imod Sandhed, og Skriftens Sprog tilligemed derimod forandres og forkrænkes. Slige Synder at begaa jeg har villet forskaane Biskoppen for, da jeg maatte have taget Delagtighed i saadanne Synder, om han efter min Begæring havde skrevet imod Sandhed. Og fattes jeg da end Biskoppens skriftlige Raad og Konsens, saa har jeg derimod min Siæles Biskops inderlige Raad, Vilje og Befaling derfor, saa at Biskoppen gør mig aldeles Uret, naar han kalder det en egenraadig og formastelig Overtrædelse, da det er sket igennem Guds og Kristi Raad uden Formastelse. Frelseren saa lydige han og var Øvrighed og med sit eget Eksempel har lært sine Disciple at adlyde Øvrighed, har dog budet og befalet dem: »hvad jeg siger Eder i Mørket, det taler i Lyset, og hvad I høre i Øret, det prædiker paa Husene« (Matth. 10, 27). Og som det hedder hos Lucam: »De Ting, hvilke I sige i Mørket, skal høres i Lyset, og hvad I tale i Øret i Kammerne, skal prædikkes paa Tagene« (Luk. 12, 3),

Saa kalder man det og i Stævningen: »uanset kongelig Majestætes allernaadigste Befaling«, da Gud véd, med

hvor dyb Underdanighed, Frygt og Rædsel jeg haver ansét den, skønt jeg mere har maat anse den Guds almægtige, uimodstaaelige, drivende Befaling i min Samvittighed. - Jeg havde ved den kongelige Befaling og en Tid derefter ikke Vished for at entholde mig fra Sakramentet; jeg fik den heller ikke førend i den Tid, jeg skrev til Biskoppen, da jeg ret kan sige, at jeg fik inderlig Vished og Overbevisning derom af Gud. Men jeg forhen lige fra den Tid af i Besynderlighed, da jeg blev allernaadigst fra Præsteembedets Forretninger entlediget, var tvivlagtig, og da jeg nu efter saa lang Tvivlagtighed var blevet vis og overbevist, har jeg ikke kunnet forhindre Guds Raad, at der jo straksen fra den Tid af, jeg skrev mit Skrift til Biskoppen, efterhaanden maatte en og anden Lysstraale fremskinne af Guds Lys i min Vished og Overbevisning, endogsaa i mine Prædikener og Katekisationer, da jeg og mer og mer fik Indsigt i den grundløse Fordærvelse og i hjertelig Medlidenhed kendte, hvor utallige Millioner Sjæle der nedstyrtes i Fordærvelse formedelst Præsteembedet og Sakramenternes Brug. I saa dyb en Sikkerheds Søvn har jeg drevet af Gud ikke kunnet Andet end tale med saa opvækkelige og empfindtlige Talemaader besynderlig i den Prædiken for Suspensionen som den Dag, da jeg stod i en følelig og taknemlig Erindring til Gud og Kongen for den Frihed fra Præsteembedets Forretninger, til hvilken jeg paa samme Dag for et Aar fik nogen Anledning og Begyndelse. Som jeg ogsaa haaber, at hans kongelige Majestæt med sin allernaadigste Befaling saaledes har sigtet til den borgerlige Roligheds, Enigheds og god Forstaaelses Vedligeholdelse, at han ikke har villet indtvinge og indskrænke Guds Drift og Værk, tvinge Samvittighed og Tro i det aandelige Rige, Naaderiget, det Rige, der ikke er af denne Verden, da jeg og er forsikret, at min Forhold og Omgængelse i Lærdom og Levnet har været saa stille og fredelig, at den ikke i ringeste Maade har været imod den borgerlige Roligheds, Enigheds og god

Forstaaelses Vedligeholdelse, da jeg har søgt at give Gud det Guds er og Kongen det Kongens er.

For den kongelige Befalings Overtrædelse jeg da ikke kan beskyldes ved det, jeg i Samvittigheds og Tros Sag har mere adlydt Gud end Menniskene (Ap. Gern. 5, 29). Kristus kan dog ikke beskyldes for at have været Øvrighed ulydig, naar han og mest adlydde sin himmelske Fader med at frit og uhindret lære Sandheds Lærdom. I saadan Kristi Efterfølgelse Paulus gik frem, naar han lærte saaledes: »I Atheniske Mænd! Jeg ser Eder an saa for meget betagne med vrang Tro i alle Stykker; ti da jeg gik omkring og besaa Eders Helligdomme, fandt jeg og et Altare, paa hvilket var skrevet: for en ukendt Gud. Den, som I nu uvidende dyrker, den forkynder jeg Eder. Gud, som har gjort Verden og alle Ting derudi, han, som er Himmelens og Jordens Herre, bor ikke i Templer, gjorde med Hænder« (Ap. Gern. 17. 22—24).

Lige saa Stefanus, naar han og lærte: »Den Højeste bor ikke i Templer gjorde med Hænder« (Ap. Gern. 7, 48). Lige saa de første Kristne, om hvilke alle Sekter have tilstaaet, at de vare retskafne, haver, i hvor faa eller i hvor mandstærke de og nogensinde vare, lært og levet i Sandheden, men kunde ikke rettelig beskyldes for at have forsyndet sig imod Øvrigheden. Da jeg og glæder mig ved, at jeg i min Prædiken for Suspensionen, da jeg prædikede over de Ord i Fader vor: Tilkomme Dit Rige, talte og om Undersaatternes tilbørlige Lydighed til verdslig Øvrighed; som jeg ogsaa erkender i Troen — der er de usynlige Tings Udviser (Hebr. 11, 1) — Faderens uudsigelige Visdom, som med sin guddommelige Velsignelse indflyder i den fordærvede time-lige Natur og opholder Politi og Regimente, til Vederkvælgelsens Tider kommer fra Herrens Aasyn og han faar udsendt den, som er tilforn prædikeret for Eder, Jesum Kristum, hvilken det bør jo

Himmelen at indtage, indtil de Tider alle Ting bliver oprettede, om hvilke Gud har talet ved alle sine hellige Profeters Mund (Ap. Gern. 3, 20—21). Da og Hedningerne af de Frelste skal omgaa i dens Lys og Kongerne paa Jorden føre deres Ære og Pris til den (o: det nye Jerusalem. Joh. Aab. 21, 24. Dan. 2, 44).

Og at jeg ikke skal opholde mig ved Slutningen af Stævningen og det Øvrige af Biskoppens Ordre, forhaaber jeg hidindtil med min sandfærdige Beretning at have bevist, hvorledes man forud haver ilde blameret, anklaget og dømt mig saa positiv og decisiv efter idel vrang Forestillinger og Beretninger, uforhørt. Lovet være Gud saa vist, som hvert et Beskæmmelsens Navn, man har villet beskæmme mig med, nemlig: uforsvarlig, halsstarrig, forargelig, vildfarende, bespottelig, kongelig Befalings egenraadig og formastelig Overtrædere og saa videre, i hvilke Blameringer Anklagelsen og Dommen ligger, er mig et Glædes og Æres Navn i min Uskyldighed.

Deslige og mange flere og værre Navne min Frelser og har baaret for mig; »haver de kaldet Husbonden Belzebub, hvor meget mere hans Husfolk« (Matth. 10, 25). Som jeg erindrer mig, hvad Frelseren har sagt til sine Disciple: »Salige ere I, dersom Mennesker hade Eder og fraskille Eder og skænde Eder og forskyde Eders Navne som Ondt for Menniskens Søns Skyld. Glæder Eder paa den samme Dag og springer; ti se, Eders Løn er stor i Himmelen; lige det Samme gjorde deres Fædre med Profeterne«, som han ellers har sagt: »Ve Eder, naar alle Mennesker tale vel paa Eder; lige det Samme gjorde deres Fædre ved de falske Profeter« (Luk. 6, 22—26). Da jeg mer og mer i Kristi Kraft vil ikke imodstaa det Onde, men elske mine Fjender, velsigne dem, som mig bande, gøre dem godt, som mig hade, bede for dem, som overfalde og forfølge mig (Matth.

5, 39). Fader, forlad dem, ti de vide ikke, hvad de gøre (Luk. 23, 34).

Af for Ommeldte kan min Sags egentlige Beskaffenhed kendes, at den ikke er nogen Ministerial-Sag og altsaa ingenlunde haver Konneksion med de sædvanlige Sager, som ellers sorterer under Provsteretten. Men min Sag er Samvittigheds Sag i min Entholdelse fra Sakramentet og i de af mig skriftlig og mundtlig fremførte Sandheder, altsammen, lovet være Gud! i et kristeligt Liv og Levnet. Som jeg og nu tilligemed har bevist, hvor forud uforhørt man har ilde blameret, anklaget og dømt mig, jeg ikke alene af Biskoppen i Ordren, men ogsaa meget mere i Stævningen af Provsteretten saaledes er bleven medhandlet, som jeg ikke andet kan fatte, end det jo er Provsteretten, der mig saaledes har medhandlet; som det er Provsteretten, der skriver til mig: »I og Eders, nemlig Eders uforsvarlig, forargelig og halstarrig Forhold, I opsat Eder selv til Forargelse etc.«. Med hvilke Talemaader det bliver jo af Provsteretten anført ret som en afgjort Sag, og Provsteretten dermed kan ikke andet komme mig for end som den, der er Anklagere og Dommer tillige, og jeg er da saa forud dømt og min Sag forud afgjort uden ringeste Tvivlgtighed saaledes, som man har villet afgøre den. »Mon vor Lov dømme et Menneske, før man faar hørt af ham tilforn og faar at vide, hvad han gør?« spurgte en Dommer fordum (Joh. 7, 51). Som da Provsteretten er Dommer i egen Sag tværtimod den almindelige Folkeret og som jeg det i Begyndelsen af denne min Besvarelse haver udført, da det er og bliver min Slutning, at jeg ikke kan erkende Provsteretten for mit værende Ting; ti kan jeg og ikke efterlade at gøre Provsteretten bekendt, at jeg saaledes er nødtvunget allerunderdanigst at referere det til hans kongelige Majestæt, da jeg har ladt udkopiere Suspensions Instrumentet, Stævningen, Udtoget af Protokollen, denne min skriftlige Besvarelse, saa ogsaa Kontinuations-Stævningen, det jeg viljes- og begæringsløs i Aftes haver

allerunderdanigst sendt til hans kongelige Majestæt, som jeg formoder, at det skal komme i hans høje Hænder, alleneste, som mine Ord lyde derom, at den alvise Gud og Frelser, Jesus Kristus vil bøje hans kongelige Majestæts Hjerte til at gøre en retvis Ændring herudi til at fremme Sandhed og at forsvare de Stille i Landet, saa og til at forekomme den imod Frelserens klare Ord (Matth. 10, 26 etc. Luk. 8, 16—17 etc.), imod naturlig Lov, imod menneskelig Gemyt, imod Kristendoms Natur, imod Kristi Evangelium stridende grusomme Samvittigheds Tvang.

Endelig med et Par Ord at svare paa de tvende Præsters Paaskrift paa det Suspensions Instrumente, de beholdte til Stiftprovsten, da er det aldeles usandfærdigt, at jeg har sagt, at jeg herefter som tilforn vilde forholde mig i mit Embede, som jeg det ikke en Gang tænkte; men da jeg talte om den Dispensation, mig allernaadigst var forlent af hans kongelige Majestæt, sagde jeg i den Henseende, at jeg ikke stod under Biskoppen eller under Provsten, men under Kongen. Meget Andet jeg kunde relatere, hvad de taledede med mig, nemlig: En sagde: Det er en fortrædelig Forretning, den Anden sagde: Her skal vi være lige som nogle Stokkemænd. Jeg svarede, at det var en dyrebar Bekendelse i Henseende til dem, og det er vel saa, at det ikke var saa Kristi Disciplers og Apostlers Forretning og Embede at suspendere; men det vil vi sætte hen, og vi ere derfor lige Venner, med videre vi talte sammen, som for Kortheds Skyld forbigaas.

Peter Nicolai Holst.«

Efter at dette Indlæg var oplæst, forlangte Bredenberg, at Vidnerne skulde forhøres, men Holst bad om, »at han maatte blive forskaanet for videre Rettergang i Besynderlighed nogen Tid, som kunde ske ved nogen Opsættelse, indtil man kunde faa at fornemme, om det allernaadigst maatte behage hans kongelige Majestæt at gøre nogen Ændring derudi, allerhelst som han i den skriftlige Besvarelse havde erklæret sig, at han ikke er-

kendte Provsteretten for sit Værneting, som han og bespurgte sig med Hr. Stiftsprovsten, om han ikke kunde gaa bort, som han formenede sig denne Sinde ikke at have Noget at gøre; dertil svarede Stiftsprovsten, at Retten havde Intet at dispensere over Lovens Sigelse.«

Derpaa forhørtes syv Vidner. Det første af disse var Magister Hans Mossin, Sognepræst til Trinitatis Menighed, som erklærede: »Det er ikkun faa Maaneder siden, saa vidt Vidnet er bekendt, da han først lod sig høre og mærke offentligen med saadanne grove Vildfarelser, hvilket Vidnet ikke holdt for værdige til at handle med hannem om, men angav det for sin Biskop, Højædle og Højærværdige Hr. Christen Worm, som svarede Vidnet, at det var ham allerede bekendt, og at han skulde paa sit Embedes Vegne se til at raade Bød derpaa, hvorfor Vidnet haver holdt sig stille, siden hans Superieur sig Sagen havde paataget at udføre. Ellers havde Vidnet saaledes fyldestgjort sit Embede, at han offentligen af Prædikestolen udi sin Lærdom havde igendrevet og med Guds Ord afbevist saadanne af Hr. Peter Nicolai Holst fremførte Vildfarelser. Men det er Vidnet bevidst, at han vel har indsneget sig udi enfoldige Folks Husholdning og forgiftet enfoldige Sjæle med sin Lærdoms Gift, Vidnet til største Hjertesorg og Bedrøvelse haver og formanet ham tit og ofte udi al kristen Kærlighed og Sagtmodighed som en Broder sin Medbroder uden al Bitterhed og vedblevet, indtil han offentligen lod sig høre og forhøre med, at han aldeles forkastede vores Sakramenter, i hvilken Tilstand Vidnet holder ham for en Hund, for hvilken Guds Ord og Sandheds Perler ikke burde at kastes.«

Af de øvrige Vidner skal jeg eksempelvis nævne Borger Niels Hansen Speilberg, »som gav denne Aarsag, hvorfor han ikke havde hørt Hr. P. N. Holst, som var, at han havde mange Børn, dem han var altfor øm over, at de skulde blive forargede ved saadanne udførlige forargelige Prædikener, og lagde han dette til, at

den sidste Prædiken, han hørte, havde meget rørt ham paa hans Helbred.«

VI.

I det tredje Retsmøde d. 11te November afgav Breddenberg sit Svar, hvori det hedder: »Enhver retsindig Kristen maa grue og skælve, naar han hører tale om hans Forhold. Og at det ikke er Fornuftens Forvildelse, der har forledt Hr. Peter Nicolai Holst til saa formastelige Tanker, Ord og Lærdom, er aabenbare nok af hans Skrifter, hvor han lænker den ene Ondskab hel mesterlig med den anden og véd konstelig at fordreje baade Skriftens og gudfrygtige Mænds Ord. Hvad det egentlig er, der har drevet ham til saadan Formastelse, har han ej heller kunnet dølge, i hvor vel han ikke vil have Navn derfor, nemlig: en Hovmods, Arrigheds og Bespottelsens Aand. For saadan Hr. Peter Nicolai Holst's uforsvarlige, forargelige, halsstarrige, bespottelige og opsætsige Forhold baade udi Kristendom og Embede mener jeg med Føje at kunne sige: der har aldrig været kendt hans Lige udi Ondskab og Forargelse udi Danmark eller Norge.

Hvad skal der vel kunne gives til Reparation for alle de Sjæle, han har forført og forarget helst iblandt Ungdommen, for den Guds Kirke, han har forhaanet, for det Hellige, han har bespottet, for det Embede, han har vanhelliget, for den Sandhed, han har fordrejet, for Øvrigheds Myndighed, han har søgt at forklejne?

En Synd uden Lige fortjener at straffes eksemplarer og formener derfor, at Hr. Peter Nicolai Holst bør at lide efter Loven som den, der har forbrudt Kald og Embede samt at kendes uværdig til at bære den præstelige Dragt, som i vor Kirke brugelig er, og aldrig at betjene nogen Lærers Embede nogen Steds enten i Kirken eller Husene; men hvad det Øvrige angaar, som han haver fortjent ved sine for Alle bekendte Forargelser og Guds Bespottelser, ved sin offentlige Afvigelse fra vor

Kirke samt formastelige Forhold imod Guds Salvede og Guds Kirkes hellige Ting efter Lovens Pagina 16. Art. 15 at overleveres til verdslig Øvrighed, da endelig efter sin Fortjeneste og Andre til Eksempel at blive afstraffet.«

Derefter begærede Holst, at Vidnerne paa ny maatte blive førte frem, for at der kunde stilles Kontra-Spørgsmaal til dem. Dette blev ham negtet, og det blev ham sagt, at han maatte have sit Svar paa Bredenberg's Indlæg færdig til d. 18de November. Paa denne Dag indfandt imidlertid en Tjener sig med et Brev fra Holst, hvori han meddelte, at han ikke kunde fuldende sit Svar og bad om Udsættelse i endnu otte Dage. Herimod protesterede Bredenberg; dog fik Holst Tilladelse til at sende sine Bemærkninger privat til Provsten eller at møde dermed d. 25de.

I det 5te Møde d. 25de November oplæstes da Holst's andet Indlæg*); dette vil jeg ikke gengive i dets Helhed. Ti for det Første indeholder det adskillige Gentagelser af hvad der allerede forekommer i de tidligere Aktstykker; dernæst har den Hast, hvormed det er bleven udarbejdet, medført, at de enkelte Betragtninger ere blevne stillede temmelig løst ved Siden af hverandre. Jeg tror derfor, at jeg letter Læserne Oversigten og sparer dem nogen Ulejlighed, naar jeg indskrænker mig til Uddrag.

Lige som i Brevet til Biskop Worm indskærper Holst atter her, at Betingelserne for Herrens Nadvere ere forbi, idet alle de herlige Dyder, som smykkede de første Kristne, have veget Pladsen for en stor, uhelbredelig Fordærvelse. Hermed vil han dog ikke paastaa, at de apostoliske Menigheder vare fejlfri. Der var f. Eks. i Korinth »nogen Trætte-Forfalds Begyndelse, som de dybere kunde forfaldet udi, om de skulde have bleven ved i det Samme. Men Apostelen formanede dem til Enheden, at sige det Samme, at der skulde ikke være Splid iblandt dem, at blive tilsammenføjede i det samme Sind

*) Se de S. 22 anførte Haandskrifter og Thott 1591. 4to.

og i den samme Mening. Saa blev dog samme Trætte-Forfalds Begyndelse ophævet hos saa Mange af dem, som og efter den apostoliske Enheds-Kommunions Eksempel bleve mange Et, vedblivende saa, saa længe deres Sind bleve ufordærvede fra den Enfoldighed, som er i Kristo.« Helt anderledes nu, hvor »man i de adskillige og adskilte Sekters og Partiers Krigs og Strids Sakramente ikke har nogen Trætte-Forfalds Begyndelse, men fremturende Grad og Højde, tiltagende, herskende og regerende-vis i vedvarende Tilhængelse til deres Sekter og Partier, til deres sekteriske og partiske Præster, Menigheder, Sogne og Kirker, saa aldeles ulægelig, at med hvad Lægedom og Nogen kunde ville læge Babylon, blev den dog ikke lægt« (Jerem. 51, 9).

Fordærvelsen indtraadte meget tidlig: »straksen efter Kristi og Apostlernes Bortgang faldt Natten ind,« hvorpaa »Herrens Nadvere med sin kristelige Betjening og Brug er af Anti-Kristo bleven forandret, forventt til et antikristisk Sakramente mer og mer i antikristisk Betjening og Brug, ret lige som Hedningerne have forventt den uforkrænkelige Guds Herlighed til et forkrænkeligt Menneskes og Fugles og firefødte Dyrs og Ormes Billeders Lignelse, forventt den Guds Sandhed til Løgn (Rom. 1, 23—25). Saa har og Antikristus forventt den uforkrænkelige Herres Nadvere til et forkrænkeligt Menneskes og sine underhavende, jordiske, flagrende, slibrige Kreaturers Sakrament i Billeders Lignelse, forventt Herrens Nadveres Sandhed til Sakramentløgn.«

Hvilken forfærdelig Forandring! »Nadveren, som Kristus holdt med sine Disciple, Paulus med sine Medkommunikanter, og de, som holdt den lige saa, var en højtidelig hellig Hemmelighed. Men Altarets Sakramente, som man kalder og holder det, er Ondskabs Hemmelighed, Kvindens eller den store Hores Hemmelighed, da hun har Guldbægeret i sin Haand, fuldt af Vederstygheder og Horeris Urenhed (Joh. Aab. 17).

Altarets Sakramente er Ugudeligheds Hemmelighed

uden for og imod Guds Vilje, er et ubetegnende Tegn, en blot og bar Helligheds Mening, en udvortes kirkelig Forening, Djævels Kalk.

Altarets Sakramente er et Krigs- og Stridssakramente, i hvilket antikristiske Soldater ere saa indviklede, at de véd hverken ud eller ind, et Krigs- og Stridssakramente, som man i adskillige Sekter og Partier kriges og strides med hinanden om og har besvoret sig til med Eder, Sværen og Banden, opløftende deres Ting-Sakramente med deres oprakte Fingre, syndende med oprakt Haand i det Høje.«

Heraf følger, at sande Kristne ikke kunne gaa til Altars. »Redelige Sjæle, som entholder sig fra Altarets Sakramente lige som ellers fra Anti-Kristendommen i Almindelighed, viser dermed Kærlighed foruden de flere Naadegaver, de ejer og besidder, nemlig Kærlighed til Gud, da de Gud til Ære i Samvittigheds Lydighed uagtet al Spot og Forfølgelse fraskiller sig fra falsk Gudstjeneste til Gud og den sande Gudstjeneste, Kærlighed til sig selv, da de søger at redde deres Sjæle og undflyr som det indvortes, saa ogsaa det udvortes Babel, at de ikke skal blive delagtige i dens Synder og Plager (Joh. Aab. 18, 4, 2 Kor. 6, 17), Kærlighed til Næsten, da de søger at aabne Øjnene paa Næsten og faa dem til at se ind i Ødelæggelsens Vederstyggelighed og vise dem Vejen til den Tilbedelse i Aand og Sandhed og kalder baade Præsterne og Tilhørerne til Bod og Bedring i den rare Slags Kærlighed, der er den upartiske Kærlighed«.

Herimod vilde naturligvis Forsvarerne af det Bestaaende gøre den Indvending, at Nadveren i Følge den hellige Skrifts Befaling er et nødvendigt af Kristus selv indstiftet Naademiddel, hvis Brug derfor ingen sand Kristen tør unddrage sig.

I den Anledning peger Holst for det Første hen paa Fodvaskningen, som ogsaa er paabudt i det ny Testamente, men som dog ikke overholdes af Kirken:

»Naar nogen Hob bruger Sakramentet som den for-

mente Herrens Navnere under den Paastand, at den er en Befaling, som den dog ingenlunde er, men de klarlig og kendelig ikke retter sig efter Guds og Kristi virkelige Befalinger og iblandt andre den saa klare, tydelige og udtrykkelige Befaling med hos føjede Saligheds Løfte og Forjættelse ved Fode-Tvætten, kan de ikke med skellig Grund og Føje anke paa Nogen, som ikke bruger den formente Nadvere med dem.

Naar nogen Hob antager Fode-Tvætten, som de siger, i aandelig Forstand, forklarer den om Ydmyghed, men dog ikke øve sig i Ydmyghed, kan de heller ikke med skellig Grund og Føje anke paa Nogen, som antager Herrens Nadvere i aandelig Forstand, forklarer den i Tro og Kærlighed, og antager Fod-Tvætten i aandelig Forstand, forklarer den om Ydmyghed og tilligemed øver sig i Tro, Kærlighed og Ydmyghed; saa meget mindre kan de anke paa ham i Særdeleshed, hvad Herrens Nadvere er angaaende, som den ikke var nogen Befaling, men vel en dyb Hemmelighed i de forenede Manges Forening, Delagtighed, Samfund med Kristo og med hans Legeme og Blod, i Besynderlighed hans himliske og levendegørende Legeme og Blod.

Paastaar de dog, at de holder Herrens Nadvere, hvi holder de eller paastaar de ikke at holde Herrens Fode-Tvæt, som er befalet? Kan Herrens Fode-Tvæt antages i aandelig Forstand i Ydmygheds Øvelse, hvorfor kan da ikke ogsaa Herrens Nadvere antages i aandelig Forstand i Troens og Kærlighedens Øvelse?

Som jeg ogsaa slutter: naar nogen Hob ihukommør Kristum mesten dels ingen Tid eller undertiden, som det sker efter deres Vis og Maade i deres oprettede Sakramente, kan de og ikke med skellig Grund og Føje anke paa dem, som udenfor Sakramentet søger at forenes med ham, at nyde hans Legeme og Blod, at ihukomme ham, at forkynde hans Død i det gamle Menneskes Brydelse, Brækkelse og Død til det ny Menneskes Liv.»

Meningen heraf var dog ikke den, at han ønskede Fodvaskningen indført, og at han, hvis det skete, var villig til ogsaa at gaa til Alters.

»Af det Stykke om Fode-Tvætten i mit Skrift bør ikke sluttes, at Fode-Tvætten, som den er dels forvendt dels afskaffet af Anti-Kristo, skal reformeres, flikkes og forbedres, da man skal fly og gaa ud fra Alt, hvad anti-kristisk er; heller ikke skal Fode-Tvætten, som den og først blev anordnet igen, af nogen anordnes, som og ikke derom er nogen Herrens Befaling eller Forjættelse.

Fode-Tvættens Anordning af Frelseren havde sin Nytte; men ikke var den absolut uomgængelig nyttig eller fornøden. Meget mindre skal sekteriske og partiske Fode-Tvætter anordnes for derved at ville formaa dem, der ere i Gang med at gaa ud fra Babel, at de skulle gaa tilbage til Sakramentet; ti endog derved formaas de heller ikke dertil. Skulde ellers Præsterne til at to deres Tilhøreres Fødder, blev det dem vel ikke saa behageligt et Værk som at uddele Oblater og Vin til dem i deres fælles Stads og Pragt, Kryderier og Vellugtelse, endogsaa med deres jaseminerede og pudrede Haar og Parykker.«

Endvidere fremhæver Forfatteren, at Nadveren ingen-sinde har været et Naademiddel i den Forstand, som Kirken lærer. Det er en Misforstaaelse, naar man tror, at Nadvergæster med og under Brødet og Vinen modtage Kristi Legeme og Blod. Nadveren har aldrig været Mere end et Erindringsmaaltid, der kunde give Anledning til en aandelig Forening med Kristus. Vel paaberaaber Kirken sig de bekendte Ord: Dette er mit Legeme, dette er mit Blod; men »*τοϋτο* («det eller dette») kan ikke drages hen paa Brødet, der er generis masculini, *τοϋτο* hedder ellers over hundrede Steder i Skriften saa meget som *τοιοϋτο*, et saadant«. Frelserens Ord i Navneren bør derfor oversættes og forstaaes saaledes: »Saadant eller deslige er mit Legeme, at, som Brødet er den bedste og sundeste og alle Mennesker tjenlig og nyttig Spise, saadant eller deslige er hans Legeme den bedste og sundeste og alle

Mennesker tjenlig og nyttig Spise. Forskellen er ellers denne: Som Brødet er for det udvortes Menneske, saadant eller deslige er hans Legeme for det indvortes Menneske. Paa saadan Grund fattes ogsaa Frelserens Ord, Sind og Mening om hans Blod atbildet, lignet, betydet, betegnet med Vinen.

Frelserens Talemaade: Dette er mit Legeme, denne Kalk er det ny Testamente i mit Blod, eller: dette er mit Blod, det ny Testaments bør forstaas saaledes, som den jødiske Formul den Tid blev forstaaet, hvis Sind og Mening Frelseren ogsaa i sin Tilsats fulgte. Hos Jøderne hedde det da, som det endnu omstunder ogsaa efter Paaskelammet brugeligt er iblandt dem: Tager hen og æder, dette er Drøvelsens Brød, som vore Fædre aade, da de drog af Ægypten; tager hen og drikker, dette er Taksigelsens Kalk for Forløsningen af Ægypten, det er: disse atbildede Sager og Symbola skal erindre Eder, hvad som tilforn er sket. Lige saa vilde Frelseren ved Brødet og Vinen stifte sin og sin Døds, sit Legems og Blods Erindring og det i dobbelt Henseende, saa vel efter det himliske Legeme og Blod af det ny Kreatur og Guddommens Fylde, om hvilket han omstændeligen handler Joh. 6, som efter det jordiske, han antog af Maria. Begge blev givet og udgydt for Verdens Liv til Syndernes Forladelse, hint til det ny Kreaturs Skabelse i det indvortes Menneske, dette til det gamle Kreaturs og Syndens Legemes Dødelse i det jordiske Menneske.

Nadveren var saaledes i sin rene Betjening og Brug ogsaa en broderlig Gemenskabs og Samfunds Forbindelse i Kristo, som man kan se det af Pauli Ord, hvor han samler de udvortes Symbola med det indvortes Naaderige, at de, der participerede i det udvortes Brød og Kalk i Herrens Nadvere, ogsaa maatte have inden til Del i det Livsens Brød og det levendegørende Blod i Kristo (Joh. 6) og med ham gøre et aandeligt Legeme, hvorhen Pauli Ord om Velsignelsens Kalk sigter. De med Kristo for-

enede mange Et nød som desuden saa og, imedens de holdt Nadveren, Kristi Legeme og Blod med det himmelske Manna og Nektar af Kristi Fylde og guddomme-Natur. Foreningen var ikke imellem de jordiske Elementer og Kristi Legeme og Blod, men imellem de mange Et og Kristi Legeme og Blod.

Saa var der da i Herrens Nadvere ikke nogen Brødets og Vinens Transsubstantiation, heller ikke nogen Konsubstantiation, meget mindre er der i Sakramentet. I Herrens Nadvere var Brød og Vin ikke Kristi Legems og Blods vehicula, meget mindre er Brødet og Vinen det i Sakramentet. I Herrens Nadvere uddelte ikke Nogen Herrens Legeme og Blod med Brødet og Vinen; i Sakramentet tværtimod holder man for, at Præsterne ret bydende og befalende-vis uddeler det saa. Nadveren skete til Kristi Ihukommelse uden nogen sekterisk og partisk Uvæsen, men i Sakramentet giver man for, at man holder Kristi Ihukommelse, da man dog virkelig ihukommer sig selv og sin Sekt, og, naar det højt gaar paa, da blander man Kristi Ihukommelse ind i sin og sin Sekts Ihukommelse, ind i sekteriske Meningers, Maaders, Præsters og Kirkers Ihukommelse. Nadveren var en broderlig Gemenskabs, Delagtigheds, Samfunds Forbindelse for de mange Et, der inden til havde Delagtighed i Kristi Legeme og Blod igennem Troens Mund til det gamle Kreaturs Dødelse og det ny Kreaturs Oplivelse og Vedligeholdelse; Sakramentet tværtimod er en broderlig Gemenskabs, Delagtigheds, Samfunds Opløselse og Sønderrivelse uden for Kristi Legeme og Blod til gammel Adams Liv, Kraft og Styrke.«

Endelig paastaar Holst, at Kristus slet ikke har indstiftet nogen som helst kirkelige Handler:

»Det er umuligt at anvise noget Sted i det ganske nye Testamentes Skrifter, som skuldø kunne bevise, at Frelseren har befalet, paalagt, indsat, stiftet udvortes Satse, Ceremonier og Skikke. At bringe udvortes Satse, Ceremonier, Skikke, Skygger, Figurer, Tegn og Betydninger

ind i den evangeliske Husholdning er lige tværtimod dens Natur, som den er indvortes, aandelig og evig. Og det skulde forandre den evangeliske Stand og gøre Kristi Tilkommelse til Intet; men at oprette Noget imod den evangeliske Husholdnings Natur, at forandre den evangeliske Stand, at gøre sin Tilkommelse til Intet har Kristus ingenlunde villet; men vel har han, bleven under Loven i sine Køds Dage, i Agt taget de brugelige og endda taalelige Ceremonier og gav dem en eller anden Anordning.

Det kan ingenlunde bevises, at Frelseren har indsat Daaben og Nadveren i Stedet for Omskærelsen og Paaskelammet. Omskærelsen, Daaben, Paaskelammet, Nadveren eller Brøds og Vins Uddelelse vare jødiske Skikke det ene saa vel som det andet. Ingen af dem blev af Frelseren i hans Køds Dage anordnet: er at forstaa om Anordning, Stiftelse eller Paalæggelse fra Førstningen af, lige som han saaledes allerførst skulde have anordnet dem. Saaledes anordnede han dem ikke, men ikkun ellers tillagde han de brugelige Skikke eller Ceremonier en eller anden Ordning. Ikke heller blev nogen af dem ophævet eller afskaffet for at sætte nogen anden i Stedet, men han fandt dem for sig i sine Køds Dage som jødiske Skikke, der endnu nogen Tid skulde taales, indtil Aandens Væsen skulde tilintetgøre Skyggeværket.

I den Tid Religionen endnu havde mangfoldige Skygger, Lignelser, Tegn og Billeder for sig, bleve saadanne Skikke og deres Brug taalte i Følge af den store Medlidenhed og Kondescension, som da gjordes fornøden for de Unges og Svages, de første evangeliske Bekenderes Skyld i Barndommens Tid, da Sandheds Hemmeligheder laa endnu skjulte og indfoldede i Skyggeværket. Saa skulde da og saadanne Skikke og Ceremonier ikke være stedse varende; men de taaltes en Tid lang, da de pegede hen paa Kristum, som er Væsenet. Og endskønt Kristus var kommen at gøre Ende paa alt Skyggeværket, saa vare saadanne Skikke i deres rene Betjening eller

Brug dog endnu taalelige og brugelige iblandt dem til at betegne og fremvise Kristus og minde dem om ham, indtil han kunde blive deres Sjæle bedre bekendt som Legemet og Væsenet selv, som det uforgængelige Livsens Brød, Kristus i os Herlighedens Haab.

Frelseren selv i Henseende til hans jødiske Stamme og Herkomst blev døbt af Johannes, som han tilforn var omskaaren i hans Barndom, og var begge Dele hannem Lovens Øvelser, i hvilken han som en Tjener vilde opfylde al Retfærdighed eller Lovens Fordring, pligtig til at gøre den ganske Lov.

Lige saa holdt han det med Paaskelammet og med den derved brugelige Brøds Omdelelse og Taksigelsens Kalk, alleneste, at han efterlod sine Disciple den særdeles Ihukommelse, at naar de i tilkommende Tid videre holdt dette, at de da ikke mere skulde holde det til Ihukommelse for Forløsningen af Ægypten, men til hans og hans Velgerningers Ihukommelse og for deres Forløsning af Satans og Syndens Vold, eller i det mindste, at de ikke skulde forglemme denne som den allerhøjeste Velgering ved den Ihukommelse om den gamle legemlige Forløsning, og altsaa befalede han heller ikke Nadveren, befalede ikke at tage Brødet, takke og bryde det, men han tog det brugelige Brød, takkede og brød det etc.

Paulus siger heller ikke: Velsignelsens Kalk, som er os befalet at velsigne, men som vi velsigne. Meget mindre kan de adskillige Sekter og Partier udvise nogen Befaling i Skriften til at betjene og bruge Sakramentet, saa meget mindre som deres brugelige Sakramente er saa ganske aldeles tværtimod Herrens Nadvere.

Paa det at Hedningerne, som vare omvendte, maatte ogsaa i det ny Testamente og Kristendommens Begyndelse have noget Udvortes til at ihukomme Kristi Død og Velgerninger ved, til Væsenet og hos dem skulde fordrive Skyggeværket, overantvordede Apostelen det, som han havde annammet af Herren.

De Kristne af Omskærelsen holdt saadanne Kristi

Ihukommelse i Besynderlighed i Paaskehøjtiden, da Frelseren ved Paaskelammets Nydelse gav dem den Ihukommelse, nemlig saa længe de endnu holdt denne Højtid, som de Ord: Dette gør, saa ofte I drikke, til min Ihukommelse (1 Kor. 11, 25) fører med sig. Det faldt betænkeligt for Apostelen at anordne den ganske Paaske som noget Fornærmeligt for Aandens Frihed i den ny Pagt; derfor fraskilte han til Hedningernes Brug Brødets Brydelse og Velsignelsens Kalk, ved hvilke i Særdeleshed Frelseren havde rekommanderet sin Ihukommelse. Denne Forretning bekom nu et andet Navn og blev kaldet Herrens Nadvere efter Herrens Eksempel. Og saaledes annammede han det af Herren, som han overantvordede (1 Kor. 11, 23), nemlig: efter Herrens Eksempel, som han ikke beraaber sig paa Herrens Befaling, men klarligen beraaber han sig ikkun paa Herrens Eksempel, naar han beretter, hvorledes den Herre Jesus i den Nat, der han blev forraadt, tog han Brødet o. s. v. Men ingen Steds beraaber han sig paa nogen Befaling, som han derom umiddelbarligen eller af Himmelen skulde have bekommet Befaling derom, som Ordene ellers falskelig forklares. Som han ingen Befaling havde derom, saa lod han det bevende ved at give de Korinthier Historien om dens Omstændigheder, som gav Anledning til denne Ihukommelse. Det er ogsaa urimeligt at tænke, at Frelseren siddende hos Guds højre Haand i sin Herlighed skulde først bekymre sig om udvortes Satser, at befale de samme, da han ikke befalede udvortes Satser eller paalagde dem i sine Køds Dage og under Loven.»

Men — kunde nu maaske En og Anden sige — hvis der er Fejl, saa lad os gøre Ende paa dem. Der kan under ingen som helst Omstændigheder være Tale om at ophøre med Nadveren, men kun om at reformere den, saa at den atter genopstaar i sin oprindelige Skikkelse.

Hertil svarer Holst:

»Der findes ingen Befaling eller Forjættelse i den hellige Skrift til at oprette eller anordne igen Herrens

Nadvere, efter at den er bleven forventt og forandret. De første Ting fore bort, og den, der sad paa Tronen, sagde: sé, jeg gør alle Ting ny (Joh. Aab. 21, 4—5). Herrens Nadvere behøves og ikke at anordnes eller oprettes igen, som den ikke var uomgængelig nyttig eller fornøden under Saligheds Spilde og Forlis. Da den og holdtes allerrenest, var den dog ikke befalet at holdes; der findes og ikke noget Løfte eller Forjættelse hos den, naar den holdtes, som dog Fode-Tvætten har Løfte og Forjættelse hos sig. Saa staar og ikke nogen Steds nogen Trusel eller Straf, naar og om Herrens Nadvere ikke skulde blive holdet. Frelseren har heller ikke udstrakt Nadveren uden for det: saa ofte, men for længe siden er det: saa ofte til Ende, som og Herrens Nadvere for mange hundrede Aar siden har ophørt og har ikke nogen Steds været mere til. Burde man anordne eller oprette igen Herrens Nadvere, saa burde man ogsaa anordne og oprette igen Vanddaaben, Fode-Tvætten o. s. v., Fode-Tvætten ogsaa i Besynderlighed, som fik Herrens udtrykkelige Befaling hos sig med udtrykkelig Saligheds Løfte og Forjættelse, og paa nogen Anordning og Oprettelse paa det blotte og bare Udvortes kommer det end ikke an. Til deres eller deslige Ceremoniers Anordninger eller Oprettelser er ingen Herrens Befaling eller Forjættelse. Det gælder ikke om at efterfølge de første Kristne i deres brugelige og endda nogen Tid taalelige Ceremonier og Skikke; men det gælder om at efterfølge dem i væsentlig Tro og Kjærlighed, i Aand, Liv og Kraft, i Kamp og Lidelse, i Haab og Væntende, i Sejr og Salighed.

Forsvarlige og forsigtige Sjæle gaar ikke udenfor deres Kald, og naar de da ikke opretter eller anordner igen Herrens Nadvere, som den og brugtes da, fattes de i deres flygtige Tilstand i Ørken dog ikke paa Forenings Samfunds Forbindelse i Tilbedelsen i Aand og Sandhed udi den ene, hellige, almindelige, kristelige Kirke, i Ørne-Forsamlingen til Aadselet, det er: i deres Samling til de

fra Synden og Verden Afdødes Selskab, naar de elske Gud, der er Kærlighed og i broderlig Kærlighed beviser almindelig Kærlighed (2 Pet. 1, 7), fattes dog ikke paa Samfund med Jesu Legeme og Blod i hans Legemes og Blods Nydelse, i Delagtiggørelse af alt, hvad dermed følger, naar de aandelig æder og drikker ham, naar han holder indbyrdes Nadvere med dem og de med ham (Joh. 6. Joh. Aab. 3), fattes dog ikke paa Guds og Jesu Ihukommelse.

Som Antikristus har sin bestemte Tid (Dan. 7, 25), skal omkomme og tilintetgøres af Herren med Herrens Munds Aand og med hans Tilkommelses herlige Aabenbarelse (2 Thess. 2, 8), saa findes i Skriften ingen Befaling eller Forjættelse til at reformere, forbedre eller flikke noget, hvad antikristisk er, heller ikke det antikristiske Sakramente. Men naar man ser Ødelæggelsens Vederstyggelighed, som er sagt ved Profeten Daniel, at den staar i den hellige Stad, skal man fly; dersom Nogen da siger: se her er Kristus eller se der, da skal man det ikke tro, (Matth. 24, 15. 23), hvilket er begyndt at ske forbilled-vis i første ny testamentiske Tid, som det skal ske opfyldelse- og fuldkommelse-vis i sidste ny testamentiske Tid.

Saaledes at fly fra Anti-Kristendom og at lade alt Antikristi Tøj ureformeret, uflikket og ubedret, er befalet af Gud med hosføjede Forjættelse, som man og kan se det af Herrens Ord: Flyer ud fra Babylon og redder hver sin Sjæl, at I ikke forgaar i dens Misgerning; ti denne er Herrens Hævns Tid til Betaling, han giver dem Betaling. Babylon var en gylden Kalk i Herrens Haand, den, som har gjort al Verden drukken; Hedninger have drukket af dens Vin, derfor ville Hedningerne blive galne. Babylon er hasteligen faldet og knuset, hyler over den, tager Salve til dens Saar, om den kunde maaske læges; vi vilde lægt Babylon, men den blev ikke lægt, forlader den og

lader os drage hver til sit Land; ti dens Straf rakte til Himmelen og er ophøjet indtil Skyerne (Jerem. 51, 6—9).

Gaar ud fra den (Babylon den store) I, som ere mit Folk, at I skal ikke blive delagtige i dens Synder, og at I skal ikke faa af dens Plager; thi dens Synder naa indtil Himmelen, og Gud haver kommet dens Uretfærdigheder ihu (:Joh. Aab. 18, 4—5). Saa er der ingen Tvivl paa, at redelige Sjæle, som adlyder Guds Befaling, jo ogsaa faar at smage Guds Forjættelser og nyde dem godt ad.«

Efter alt dette ender Aktstykket saaledes:

»Beskyldninger er hans Skrift (o: Magister Bredenberg's Indlæg for Retten mod Holst) fuldt af med ydermere Skjældsord, Blameringer og saa videre.

Han begynder med at kalde mig et forargeligt Lem for min Entholdelse fra Sakramentet, og saa bliver han ved med mange Slags Inventioner uden at bevise med et eneste Skriftens Sprog, at jeg i mine Prædikener, i mine Skrifter og i mit Levnet er skyldig i Forargelse, som han og ikke med alt, hvad han har skrevet, har kunnet bevise, at jeg er afveget fra Sandheden og Guds og Jesu Kristi Tro. Og mærker han ellers vel, hvilket fast System og rigt cornu copiae jeg ved Guds Naade kunde have udarbejdet, om jeg og skulde handlet om de øvrige Materier, som jeg har handlet om min Entholdelse fra Sakramentet. Underligt er det dog, at han i sit Skrift eller Indlæg haver villet dømme mig til min Forstand, efter at man saa længe tilforn har dømt mig fra Forstanden eller sagt mig at være gal. Jeg forsikrer ham, at jeg ret gerne lader ham faa ogsaa Skøgens Dragt fra mig, jeg mener: de bezaubrende Klæder, de antikrististiske og farisæiske Præsteklæder. Jeg elsker ham, og jeg vil bede, at Gud vil ikke gaa i Rette imod ham.

Hvad Vidnerne ere anlangende, da, som det tilforn er bleven mig forment paa nogen Maade at faa dem fremkaldet igjen, saa lader jeg dem med deres dels kon-

fuse og blandede, dels usandfærdige, dels sande Vidnesbyrd imod mig med øvrige Ophævelser imod mig uprotokolleret eller indprotokolleret. Ja nu se! Mit Vidner er i Himlen, og den mig kender i det Høje (Joh. 16, 19). Jeg elsker dem og vil tilbede dem Naade hos Gud ogsaa for deres Ed og Sværen, samt deres Afguderer med oprakte Fingre, deres Synd med oprakt Haand i det Høje.

Hvad Provsteretten er anlangende, da bliver jeg ved min forrige Erklæring, at jeg ikke kan erkende Provsteretten for mit Værneting, at jeg ikke kan erkende dem for mine Dommere, som jeg forhen, forud og uforhørt er blevet blameret, anklaget og dømt, som Provsteretten og ellers har ladet sig forlyde med i den Besked, jeg fik i Dag otte Dage, at Sagen da allerede var optagen til Doms. Men derfor vægrer jeg mig ikke ved at lade dem dømme mig i min gode Samvittigheds Sag, skønt jeg ikke agter at dømmes af dem eller af nogen menneskelig Dag. Ilde havde jeg ellers lagt Grundvolden til Bygningen, om jeg ikke tilforn havde siddet og overlagt Bekostningen (Luk. 14, 28), om jeg ikke havde givet alt, hvad timeligt og legemligt er, ganske og aldeles til Pris. Det er og bliver ellers underligt, at Præster har været mine Anklagere, Præster Vidner imod mig og Præster skal være mine Dommere, allesammen mine kendelige og aabenbare Avindsmænd, underligt, at verdslig Øvrigheds Tjenere skal dømme Kristi Riges Ting med verdslig Øvrigheds Lov. Men lad gaa, som det kan; det gaar saa vidt ret godt; det koger dog i det Ringeste ikke længere under lukt Laag.

Haver ogsaa St. Nikolai Kirkes Sakristi, som ellers er et af Præsternes Anseelses og Mageligheds Huse, været i nogen Maade for mig noget Forringelses og Umageligheds Hus, maa det saa og være; for det Øvrige skal min Kærlighed og være med dem, der skal være mine Dommere, med Bøn for dem til Gud, at han vil dømme dem i Barmhjertighed.

Den alvise Gud udsende sin Visdom af de hellige Himle og sin Herligheds Trone, at den kan være tilstede at arbejde med hans kongelige Majestæt, at han maa kunne forstaa, hvad som er behageligt for Gud.

Jeg forbliver

København d. 25de November 1734. Provsterettens
ærbødigste Tjenere
Peter Nicolai Holst.

VII.

I det sjette Retsmøde Torsdagen den 2den December 1734 afsagdes Dommen*):

» Ti kan det forud ikke skønnes, at Hr. Peter Nicolai Holst har skikket sig som en forrykt og ubesindig Mand, men snarere som en selvraadig og egen-sindig; ej heller kan hans Opførsel regnes for nogen Melankoli, Fristelser eller Anfægtninger som den, der kan have talt, skrevet og ageret i nogen Slags Sygdoms Forvirring, mens idel halsstarrig. Og hvor vel man kan ikke dømme om Hjertets skjulte Tanker, saa kan dog Hjertet dømmes for Menneskene, hvor det lægges aaben skriftlig og mundtlig, endog hvad Hjertets Grund og Tanke er. Ti ligger det klart bevist i Akterne, at de høje Indbildninger, som Hr. Peter Nicolai Holst har gjort sig om sig selv, har opfyldt hans Hjerte og Hjerne, Ord og Skrift med idel Hoffærdighed og særlige indbildede Oplysninger, som han berømmer sig af Af hans Skrifter mærkes det ej, at han er en stille og fredsmelig Mand, som han skriver sig selv at være Hans Breve og Indlæg ere ingenlunde at regne for Andet end Fejdebreve imod Guds Kirke iblandt os, saa at Urolighed og Forargelser i Guds Kirke bliver aldrig hemmet, saa længe benævnte Peter Nicolai Holst maa opløfte sin

*) Se de S. 22 anførte Haandskrifter, samt Ny kgl. Samling 1155 a. 4to. Kall 477 og 478. 4to.

Haand imod Guds Kirke, og saa længe han maa føre sin Pen, kan Guds Kirke aldrig love sig nogen Fred Og nu Retten har saaledes kendt paa bemeldte Holst's Person, at han er at regne som en Apostata, som er affalden fra Guds Kirke, har separeret sig selv derfra, har vist sig værre end en Kætter, som dog ej negter Sakramenterne, værre end en Jøde, som aldrig har faaet Daab og Kristendom, da han gør intet af sin egen Daab, værre end en Hedning, som aldrig har kendt Kristum, mens benævnte Peter Nicolai Holst haver kendt og bekendt den Sandhed, som han nu skriver saa spottelig om, og aldrig nogen Tid i Guds Kirke her i Norden er der hørt en hæsligere Guds Bespottelse.

Da som Peter Nicolai Holst har saaledes opført sig uden al Undseelse for Guds frygt, for Guds Ord, for høje Øvrigheds Ære, for kristelige Love og Anordninger og saaledes berygtet baade sit Fæderneland og den Kirke med det Embede, han før har bekendt sig til, at det skal ikke videre forkyndes andetsteds Guds Kirkes Fjender til Fornøjelse, Guds Kirke til Beskæmmelse, enfoldige Folk til Forargelse, Mangfoldige til Bedrøvelse, idet at han alene har syndet imod saa mange Tusinde hver i Særdeleshed baade Høje og Lave, baade Ældre og Yngre og forvildet Mange, som vanskelig staar igen til at redde, vist sig selv frem for Alle en almindelig Forførrer, saa at Tyrker, Jøder og Hedninger har ikke ladet sig forlyde imod Kristendommen med forskrækkeligere Bespottelser, end hvis som Peter Nicolai Hoist dog har vovet offentlig for Lyset midt i Guds Kirke, som over 200 Aar har siddet i sin Rolighed og maa nu drages med den Bitterhed, som denne affaldne, fortabte Fordærvsens Søn Peter Nicolai Holst har skænket sin bedrøvede Moder, den kristne Kirke samt sit Fæderneland med saa vederstyggelig en Bærme, som er crimen læsæ majestatis divinæ et humanæ, hvorved han har dog opnaaet sin Hoffærdigheds Forsæt, da hans Lige i Gudsbespottelser er aldrig hørt her i Norden og aldrig hørt en vederstygg-

geligere Fjende brølede imod Guds Kirke iblandt os; ti havde han Magt, som han har Vilje, vilde han forstyrre Alting, helst det er endnu ikke bekendt, hvor stærkt det Parti er, som han er saa anseeligt et Lem af, da der vaagner daglig op flere af hans Tilhængere. Og mærkeligt er det i hans sidste Besvar, at der lader han det staa ubesvaret, hvad som anrører den Augsburgiske Bekendelse; men hvad som angaar den verdslige Regering, der gør han sin Ondskab mere kundbar, ti et Rige vil han have undermineret, et nyt Rige forestiller han sig, hvis Ting verdslig Øvrigheds Lov ej maa dømme.

Da som slige hans forskrækkelige Formastelser og forhærdede halsstarrige Forhold overstiger denne Underrettens Jurisdiktion, saa haver Retten nu alene kendt Peter Nicolai Holst at være befunden i Bespottelser mod Guds Ord og Sakramenterne, hvorpaa Citanten og har grundet sine Irettesættelser, Men som Lovens Pag. 16 Art. 15. 16 henviser Provsteretten til Provstemodet og der findes ikke i Loven nogen Tilladelse for denne Underret at kende paa en saa grov Mishandlings Fortjeneste, saa efter Lovens Pag. 326 Art. 5 og 334 Art. 8 henvises Sagen til sin behørige Overrets nærmere Paakendelse.«

Som man ser, indskrænkede Provsteretten sig til at erklære Holst for skyldig; den ansaa sig for inkompetent til at fastsætte hans Straf. Med denne Kendelse var Kongen ikke tilfreds; han paalagde Provsteretten d. 21de Januar 1735 at »forfatte og underskrive en lovlig og endelig Dom i Sagen«. Derefter forsamlede Retten sig d. 24de Januar og fældede følgende Dom*):

»Eftersom Provsteretten som en Underret haver forhen kendt i den Sag, som Peter Nicolai Holst blev efter Biskoppens Ordre og foregaaende Suspension indstevnet for bemeldte Underret, hvor Sagen er lovlig blevet forhørt og merbemeldte Peter Nicolai Holst er kendt for en egensindig og urolig Mand, som uden nogen

*) Se Jens Møller: Mnemosyne 4de Bd., S. 355—56.

Legems eller Sjæls Svaghed og alene af en hoffærdig Aand og selvgjorte Indbildninger betaget er udfaldet til mange blandt os tilforn uhørte skriftlige og mundtlige Gudsbespottelser imod Guds Ord, Sakramenterne og høje Øvrigheds Magt og Myndighed, som allerede i Akterne ligger klarligen beviste med Peter Nicolai Holst's egen skriftlige Tilstaaelse, saa i Kraft af kongelig Majestæts allernaadigste Befaling dateret d. 21de Januar 1735 Underretten nu tilstillet, kendes endnu nærmere, at benævnte Peter Nicolai Holst skal hermed andre falske og urolige Lærere til Eksempel og sig selv til vel-fortjent Straf være afsat fra det hæderlige Præsteembede og forbudet at lade sig høre som en Lærer ej alene offentlig i Kirker og Skoler, men og hemmelig i Husene, hvor det være kan, som og samme Peter Nicolai Holst kendes hermed aldeles uværdig til at bære nogen Tid herefter den hæderlige Præstedragt, som ham til Beskæmmelse bør offentlig at afføres ved dem, som dertil nærmere blive beskikkede, og herpaa i Følge af Lovens Pag. 16 Art. 16 at overleveres til verdslig Øvrigheds Ret imod hannem.«

Ved Reskript af 3dje Februar 1735 stadfæstede Kongen denne Dom »undtagen hvad det sidst Anførte angaar, saa som vi ikke finde det raadeligt, at Sagen skal blive publik og for Retten vorde ageret, men vi ville derimod allernaadigst, at I udi vort høje Navn sig og befale Peter Nicolai Holst, at han sig af vore Riger og Lande skal forføje.«

I Henhold hertil blev Holst d. 8de*) Februar ved »de tvende Kaldsmænd, Betjentere ved vor Frue Kirke« Tyge Søvreisen og Christian Orop afført sin præstelige Dragt«, og »han blev med det Samme ført ud af Porten**)«.

*) I Følge Jens Møller: Mnemosyne 4de Bd., S. 357; efter Ny kgl. Samling 1179, 4to var det d. 5te Februar.

**) Se Lachmands S. 12 anførte Haandskrift.

VIII.

Den landsforviste Holst drog til Tyskland, hvor han 1736 i Berlenburg traf sammen med sin Plejefader. Da denne derfra vendte hjem til Danmark, begav han sig til Büdingen ikke langt fra Frankfurt a. M. Her fandtes mange Separatister*), og just 1736 nedsatte den fra Herrnhut fordrevne Zinzendorf sig tæt ved Büdingen, saa at det sagtens var af Hensyn til alle disse Aandsfæller, at Holst netop valgte denne By til sin fremtidige Bolig.

Hvorledes han fandt sit Udkomme og hvad han tog sig for, er os ubekendt. Men den tarvelig vante, ugifte Mand behøvede ikke meget, og efter at han var bleven stanset i en betydningsfuld Virksomhed, begærede han neppe mere end en stille, beskeden Gerning. Faktum er, at han hverken i den ene eller den anden Henseende klagede, men med et frejdigt Sind bar, hvad der beskikkedes ham. »Hidindtil har jeg« skrev han senere til Gram**) »levet saa godt jeg kunde, snart saa og snart saa. Jeg har mine Vanskeligheder, men ogsaa nogle Lettelser og bestræber mig for tilfreds, fornøjet og glad at bære min Skæbne; jeg er Gud ske Lov temmelig sund og munter. Jeg har vel intet bestemt Embede eller Bestilling, men lever dog ikke udenfor al Stand og Embede og haaber, at jeg ogsaa for mit Vedkommende kan være det menneskelige Samfund nyttig.«

Saaledes henrandt mange Aar, hvor mange vide vi ikke; da kom han med »en Slags Tilladelse« tilbage til Fædrelandet. Han bosatte sig i Ribe, hvor han gav sig af med privat at undervise Børn. I denne By døde han d. 11te September 1774, og han indsatte ved sit Testa-

*) Se Erik Pontoppidan: *Menoza*, udgivet af Vilhelm Birkedal III S. 26.

**) Se Gl. kgl. Samling fol. 123.

mente Ribe Bys Fattigkasse til Arving af sine Efterladenskaber*).

I Lachmand's S. 12 anførte Haandskrift fortælles der om hans Ophold i Büdingen, og derpaa hedder det: »Hvor han siden blev af, véd man ej. Der gik vel et Rygte om, at han siden hemmeligen skulde være kommen til en vis Præst i Sælland og død i hans Hus, efter at han først havde kendt og fortrødt sin Vildfarelse.« Jeg skulde ikke have omtalt denne Beretning, hvis den ikke var bleven optaget i Wiberg's Præstehistorie. Den er aabenbar aldeles uhjemlet. Man véd overmaade godt, hvor han blev af. I Ribe Kirkebog findes hans Navn blandt de Døde.

Der gik altsaa ikke mindre end omtrent 40 lange Aar mellem Domfældelsen og Døden. Hvad maa han ikke have lidt, og hvilke Tanker ere ikke gaaede gennem hans Hoved. Des værre er dette indre Aandsliv for største Delen sporløst tabt for os; der er kun levnet os to Aktstykker, men trods deres Korthed ere de til Gengæld saare dyrebare, idet de give os Indblik i en Sjæl, som efter Livets Storme havde vundet Fred, i en Sjæl, som ydmygt gennemskuede sine egne Mangler, som dømte mildt og kærligt om Andre, og som med overlegen Visdom vurderede de forskellige Kirkers og Sektors indbyrdes Mellemværende.

Det første Aktstykke er det nys nævnte Brev til Gram, som er skrevet paa Tysk i Büdingen d. 12te Marts 1740. Det aander Kærlighed saa vel til Danmark som til Plejefaderen; men Adskillelsen har dog varet længe nok til, at det sønlige Forhold er traadt i Skygge. Han kalder ham ikke mere »Hjertelskte Papa«, men »Wohledler Herr Justitsrath«.

»Tillad mig« skriver han »ædle Herre og elskede Ven, at jeg samler under Et nogle Betragtninger, som jeg el-

*) For disse Efterladenskaber indkom der kun en Sum af 126 Rdlr., se Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke. 1841, S. 163.

lers plejer at anstille enkeltvis, over de Begivenheder, som for nogle Aar siden tildrog sig i Danmark, især i København med saa mange andre Præster, Tilhørere, Indfødte og ankomne Udlændinge og med mig i de forskellige Opvækkelser saa vel som ogsaa over mine daværende og efterfølgende Omstændigheder.

Der var i Danmark og især i København en Tid, da det behagede Gud at vække sit Folk, der saa temmelig var falden i Sovesyge; til den Ende uddelte han forskellige saa at sige: Opvækkelsens Lod. Lige som nu Andre, dels Indfødte, dels Udlændinge fik deres Lod, saaledes fik jeg ogsaa mit. Gud, af hvem vi til dels bleve førte, var ogsaa til dels med os; men Opvækkelsen kom dog ind i et vrangt Spor, Maalet var godt, men i Sagernes Udvikling og Ende var der Et og Andet, som ikke stemmede med det gode Maal; vi stred vel for Guds Hus, men ikke altid med Forstand.

Om Modstanderne siger han, at ogsaa »deres Sag ikke var helt god og ikke helt ond«.

Som et tredje Parti nævner han de Neutrals: »ogsaa dette Parti bestod i en Blanding af Godt og Ondt. I alle tre Partier saa vi paa hverandre, at vi manglede Noget; vi vilde hjælpe hverandre til Rette og have ogsaa hjulpet hverandre til Rette saa godt vi kunde. Gud var trofast; hans Visdom, Styrke, Ære lod sig ikke uden Vidnesbyrd i vor Daarskab, Svaghed, Vanære. Alle tre Partier vare i Noget hverandre lig og i Noget forskellige fra hverandre, hvilken Forskel jeg med mit svage Syn ikke fordrister mig til at bestemme, jeg, der endnu ikke kan se, hvilket Parti der egenlig har været det bedste eller hvilket der har været det værste.

Hvad nogle Præster gjorde mod mig og jeg imod dem, det skete i Lys og Mørke paa begge Sider. Vi tænkte jo ikke i Begyndelsen at behandle hverandre saaledes, som vi siden hen gjorde.

Med Præsternes Beslutning i min Sag er jeg nogenlunde tilfreds; med Kongens Beslutning — at det aller-

naadigst behagede Hs. Majestæt i Noget at bekræfte, i Noget at forandre Præsternes Dom — er jeg allerunderdanigst ganske tilfreds; jeg anser det paa ingen Maade for muligt, at Hs. Majestæt under disse Forhold har kunnet handle anderledes og bedre, end han har gjort.

Kleresiets og følgelig ogsaa Folkets Vrede var bleven stor imod mig ved Sagens Udfald; ved guddommelige Formildelser maa Vreden være bleven noget dæmpet. Nogle af mine daværende Modstandere ere siden hen gaaede bort fra denne Verden. Gud lade det gaa de Døde og dem, der endnu ere i Live, saa vel, som jeg ønsker dem det.

Det vil være godt for os, at vi hverken af Trællesind tænke for lavt eller i fritænkerisk Fornemhed tænke for højt om de daværende Sager, men at vi dømme om dem med Billighed. Det vil være godt for os med hjertelig Taknemlighed at tilskrive Gud det Gode, hvorved Sagen er bleven benaadet, som hans Værk. Giv ikke os Herre, men Dit Navn Æren; men da der ogsaa var noget ikke Godt i Sagerne, skulle vi med Bod og Bedring tage vor Tilflugt til Guds Naades Rigdom i hans elskede Søn og tilgive hverandre, lige som Gud tilgiver os i ham. Vi byggede vel paa Jesus Kristus som Grundvolden, men vi byggede Guld, Sølv, Ædelstene, Træ, Hø og Straa imellem hinanden. O guddommelige Kærligheds Ild, opbrænd vort Træ, Hø og Straa, for at det guddommelige Guld, Sølv, Ædelstene kan blive ufortæret tilbage som Guds Naadeværk og vor Naadeløn.

Da vi havde sat os for højt, har Ydmygelsen ogsaa maattet komme over os; det er godt for os, Herre, at Du har ydmyget os.

Han har ingenlunde forandret sit eget personlige Standpunkt, men han indser, at det var et Overgreb, naar han rasede mod alle Præster og alle udvortes kirkelige Indretninger, og naar han vilde gøre alle Mennesker til Separatister: »Præstestanden er vel ikke den eneste Stand, som er kommen i Forfald og under Guds Domme; men

det har behaget Gud særlig at udtage denne Stand og at mærke den med sine Domme for at forbedre den og ogsaa for at forbedre de øvrige medskyldige Stænder, naar de spejle sig i den (Dommene udspringe altid af Kærlighed, øves med Kærlighed og ende i Kærlighed). Da Præstestanden har sat sig for højt, har der maattet følge en Ydmygelse; men den vil en Gang til sin Tid atter blive ophøjet i Naade og paa rette Sted faa sin rette Skikkelse.

Guds Formaal med Separatismen er ikke, at Alle skulle blive Separatistër. Separatismen vil faa sine Tilhængere, lige som de øvrige Religioner i vor splittede saa kaldte Kristenhed hver faar sine. Guds Formaal med Separatismen er heller ikke et fuldstændigt Ophør af Præstestanden; ogsaa denne Stand har sin Ret, ogsaa i den findes Noget af Guds Orden, Kærlighed, Lys og Tugt. Skulde denne eller en anden Stand høre op, da maa nødvendigvis alle de øvrige Stænder snart høre op; men Guds Formaal er en sand, virkelig, faktisk, indvortes og udvortes, speciel og almindelig Forbedring.

Forøvrigt kan ingen udvortes Indretning gøre os Mennesker lykkelige eller salige. De udvortes Indretninger, hvori vi Mennesker leve, ere ikke Saligheden. Saligheden er noget Inderligt og Aandigt, som har sin dybe Grund i Sindets inderste Dybder, hvorfra den kundgør sig i allehaande Indretninger, som paa nogen Maade kunne bestaa med den. Dog kunne enkelte Indretninger fremfor andre befordre Saligheden; men at fastslaa en eneste eller nogle faa Indretninger, som kunne gælde for alle Mennesker, dette er en Umulighed, fordi der er saa overmaade mange Mennesker, fordi disse ere saa forskellige og fordi Guds Veje og Førelser med dem ere saa forskellige.«

Han slutter med følgende bevægede Udbrud: »For endelig under Et at sammenfatte min tidligere Sag og de daværende Begivenheder i København, som ogsaa det Efterfølgende, Nærværende og Tilkommende, saa priser

jeg min Guds Førelse, jeg tvivler aldeles ikke om, at Gud som min Overfører har ført denne Sag og derigennem mig selv. Priset være min Overfører! Jeg bøjer mig i hjertelig Taknemlighed, Fornøjelse og Tilfredshed. Jeg ser ham bagfra, jeg, der ikke kan se ham forfra og i hans Aasyn; ogsaa denne Sag har været mig fornøden til min Salighed; jeg tænker derved at have oplevet Noget, som i al Tid og Evighed vil være mig til Nytte.«

Det andet Aktstykke er et trykt Skrift, som ikke er mere end 23 Sider stort. Det hedder: »Bedencken über des seligen Richard Baxters Schrifft: Die wahre Kirche in allen Secten oder die wahre katholische Kirche nach ihrer eigentlichen Natur und Beschaffenheit. Gedruckt im Jahr Christi 1739.« Paa Titelbladet af det Eksempplar, som det store kgl. Bibliothek ejer*), staar skrevet med Blæk: »Auctor dieses Vorrede ist Peter Nicolai Holst, vormahls Comminister verbi divini ad ædem S. Trinitatis Hafn; hernach Separatist und zu Büdingen sich meistens authaltend.«

Af denne lille Bog skal jeg i dansk Oversættelse meddele følgende Uddrag:

»Af vise Aarsager og Hensigter tilsteder den usekteriske Gud for en Tid Enhver at have en særegen Forkærlighed for sin Sekt, naar den kun ikke overskrider det rette Maal til Skade for den Velvilje, han skylder de andre Sekter.

Af det guddommelige Forsyn afhænge Menneskene, især alle trofaste og redelige Mennesker ogsaa i deres Sekt-Sager, saa at det beror paa Forsynet, om de blive i én Sekt eller skulle gennemvandre flere Sekter. Gud, som gør Godt efter sit eget frie Tykke, fører En ind i én Sekt og lader ham ikke slippe ud af den, selv om han ogsaa vil ind i andre Sekter. For en Anden aabner han en videre Bane, saa at han maa gennemvandre flere

*) Hjelmstjernes Samling 683. 8°. En dansk haandskrevet Oversættelse findes i Ny kgl. Samling 20. 8°.

Sekter og ikke kan blive i én, selv om han gerne vil nøjes med én. En bliver i én Sekt, en Anden vandrer gennem flere Sekter; de kunne begge have deres Fortrin og deres Mangler; hvis de begge blive mere og mere trofaste, da ville ogsaa deres Fortrin bestandig forøges og deres Mangler bestandig formindskes, indtil de endelig ganske aflægge deres Mangler, indtil de endelig blive ganske gode, dog saaledes, at de uophørlig vokse i det Gode. Det kan da ogsaa have været muligt, at dette Menneske ved Guds Naade kan faa Løn for den Trofasthed og Redelighed, som han ellers maa have vist, saa at hans Stræben og Løben ikke har været ganske forgæves, idet han overalt har fundet Gud. Det kan have været muligt, at denne Vandrer i enhver Hob, som han har gennemvandret, har efterladt og til Gengæld ogsaa modtaget en og anden Velsignelse, saa at Gud ved ham har indvirket paa disse Hobe og ved dem paa ham.

De bedste Mennesker ere Mennesker og kunne i deres nuværende Tilstand ikke ophøre at være Mennesker. Det er næsten umuligt Andet end, at man, naar man vil paavise Fejl hos Andre og hjælpe dem af dermed, ogsaa selv gør sig skyldig i Fejl; ti om os alle gælder, at vi endnu ikke ere helt fejlfri. Imidlertid maa vi hjælpe hverandre saa godt vi formaa; det behager Gud, som selv er uden Fejl, at tilrettevise fejlende Mennesker ved andre fejlende Mennesker.

Det er lettere at se det Fjendskab, som en Anden nærer mod Sandheden, end sit eget Fjendskab mod den; det Vigtigste og Sværeste er at aflægge Fjendskabet. Man kan være Sandhedens Fjende lige som Sandhedens Ven paa forskellig Maade og i forskellig Grad. Den, som er en mindre Fjende af Sandheden, skal ikke gaa strængt i Rette med den, som er en større Fjende; men han skal ydmyge sig i Anledning af sit eget Fjendskab, han skal ikke ved Uvilje og Hovmod gøre en Fjende til en endnu større Fjende, men saa vidt muligt lære og forbedre ham i Kærlighed og Ydmyghed; han skal vel

ikke hykle og smigre for ham, men han skal beskedent hjælpe ham til Rette.

En kan have en større, en Anden en ringere Del af Sandheden; hvis de begge ere trofaste i den Sandhed, de have, saa faa de begge mere; altsaa har denne ingen Aarsag til at misunde hin lige som hin ingen Aarsag til at opløfte sig over denne, men de have begge Aarsag til i Taknemlighed mod Gud at være tilfredse med hinanden.

Naar nogle Separatister ere grove, saa maa man overveje, om de ikke til Dels ved andre Sekter ere blevne gjorte grove, idet andre Sekter have behandlet dem grovt. Ere nogle Separatister grove, saa ere til Gængæld andre fine; de grove, som endnu have nogen Redelighed, ville søge at blive fine, og de fine ville bestræbe sig for at blive endnu finere. Det er ikke alene Separatisterne, som kunne opvise Fine og Grove, men i alle Sekter vil der være Fine og Grove.

Jeg har erfaret, at den Sekt, som gaar under Egenavnet: Separatisterne, og de Sekter, som ikke kaldes Separatister, til Dels ogsaa have den Lighed, at de nære de samme og det just ikke fine Tanker om hinanden, idet nogle af Separatisterne blandt Andet have den Mening om Ikke-Separatisterne, at de ikke burde være til, og nogle af disse tænke om hine, at de ikke burde være til. Mig forekommer det, at det ikke vilde være godt for de andre Sekter, hvis der ikke fandtes Separatister; ti hvis der ikke fandtes Separatister, saa vilde der heller ikke være Folk, som særlig kunne kaldes: Inspirerede, Døbere og Gendøbere, Kvækere, Herrnhutere, Mystikere, eller Folk, som særlig kunne kaldes: Evangeliske, Reformerte, Katoliker eller Ortodokse, da jo nemlig alle disse ere opstaaede derved, at de have separeret og adskilt sig fra de Andre. Det vilde ikke være godt for de andre Sekter, hvis der ikke fandtes Separatister, da alle Redelige i de andre Sekter ogsaa for saa vidt ere Separatister, som de separere og skille

sig fra det Onde til Gud og det Gode. Det vilde heller ikke være godt for Separatisterne, naar der ikke fandtes Inspirerede, Døbere og Gendøbere, Kvækere, Herrnhutere, Mystikere, Evangeliske, Reformerede, Katoliker, Pietister og Ortodokse. Alle redelige Separatister ere lige som de øvrige Redelige i de øvrige Sekter i visse Maader Inspirerede, idet de lade sig det Gode indblæse af Gud og hans Aand, blive hans Værktøj og drives af ham; de ere i visse Maader Døbere og Gendøbere, idet de blive døbte og atter døbte med Ild og Aand og hvormed det ellers behager Gud; de ere i visse Maader Kvækere, idet de bæve for Herrens Ord, beredende deres Salighed med Frygt og Bæven; de ere i visse Maader Herrnhutere, idet de vogtes af Herren, Menneskevogteren, Israels Vogter, der ikke sover eller slumrer; de ere i visse Maader Mystikere, idet den mysteriøse, hemmelighedsfulde og skjulte Gud aabenbarer sig for dem; de ere i visse Maader Evangeliske, idet de lade sig kalde af Gud ved Evangeliet, føre deres Borgervandel i Overensstemmelse med Kristi Evangelium, kæmpe for Evangeliets Tro, lide med Evangeliet og blive salige ved Evangeliet; de ere i visse Maader Reformerte, idet de ikke dannes lige med denne Verden, men forandres og omformes ved deres Sinds Fornylse; de ere i visse Maader Katoliker, idet de bestræbe sig for fuldstændig i alle Henseender at tilegne sig det Gode, saa at de elske Alt, hvad der er godt og ikke hade Noget, som Gud har skabt; de ere i visse Maader Pietister, idet de frygte Gud, Herrens Frygt er for dem den rette Visdom og en Livets Kilde, de vide, at det vil gaa dem vel, som frygte Gud; de ere i visse Maader Ortodokse, idet de bestræbe sig for at have de rette Meninger og de Meninger, som stemme med Jesus Kristus. Heraf se vi, at alle Retskafne have det Væsenlige af hvad der betegnes ved de hidtil anførte Navne, hvorvel disse Benævnelser altid af Modstanderne ere blevne betragtede med uvenlige Øjne. Kun Skade, at man i al Almindelighed

ikke bedre har levet efter de gode og smukke Navne, som vore Sekter føre. Det er iøvrigt godt for Sekterne tilhobe, at de staa og lade hverandre staa i Guds Godheds, Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom, for at de med hverandre kunne bruge samme Rigdom til deres rige Forbedring, hvortil Sekterne ved Guds Naade kunne være hverandre noget behjælpelige og virkelig ogsaa ere hverandre noget behjælpelige saaledes, at de ogsaa i Henseende til dette Punkt lige som i flere Stykker ikke kunne undvære hverandre.

Medens nu Sekterne i nogle Stykker ere hverandre lige, saa ere de dog i nogle Stykker ulige og forskellige fra hverandre; de ere altsaa ikke at regne for ligegyldige, og det skal ikke for Nogen komme ud paa Et, til hvilken Sekt han hører. Forskellige Mennesker maa have forskellige Sekter, lige som de ogsaa i andre Ting have flere Forskelligheder. En og samme Sekt kan være nyttig for ét Menneske og skadelig for et andet, i én Sekt kunne nogle Mennesker hjælpes bedre end i en anden. Gud kender nøjagtig de forskellige Sekter og véd, hvorledes enhver egenlig er beskaffen; hans Forsyn leder ethvert Menneske, der lader sig lede af ham, og stiller ham der, hvor det er bedst for ham. Enhver er pligtig til at handle enfoldigt og oprigtigt, til lydighed at følge Guds ledende Forsyn og være der, hvor Gud vil have ham, og hvor han med Gud mener og erkender det for bedst at være; saaledes er han ogsaa pligtig til at lade en Anden være der, hvor Gud vil have ham, og hvor han med Gud mener og erkender det for bedst at være.

Det saa ofte anførte Ord Sekt har jeg brugt, fordi det giver et lille Indblik i Sekternes Sag og Beskaffenhed. Ordet Sekt er oprindeligt et latinsk Ord og betyder Snit eller Noget, der er skaaret, som har faaet et eller flere Snit; følgelig forestiller jeg mig Sekterne som Patienter, Syge og Saarede, der i nogle Stykker ere skaarne fra Gud og hverandre, medens de i nogle Stykker hænge

ved Gud og hverandre og til deres Helbredelse, Redning, Forbindelse og Forening med Gud og hverandre ere under guddommelig Kur og Kirurgi; lige som Ordet Parti ogsaa oprindeligt er et latinsk Ord, som betyder en Del eller Noget, som er delt, og ogsaa giver et lille Indblik i Sekternes og Partiernes Sag og Beskaffenhed, da jeg om disse har den Forestilling, at de ere parterede fra Gud og hverandre og ere delte i nogle Stykker, men at de ogsaa i nogle Stykker hænge ved Gud og ved hverandre og Gud virker og arbejder paa dem i det Øjemed, at de udelt skulle forenes med ham og med hverandre. Jeg forestiller mig Sekterne og Partierne som hint Menneske, der faldt blandt Mordere; de klædte ham af, slog ham, gik bort og lod ham ligge halv død, men da Samaritaneren saa ham, ynkedes han over ham, gik til ham, forbandt hans Saar, gød Olie og Vin deri, løftede ham op paa hans Dyr, førte ham i Herberget og plejede ham. Ja jeg kan forestille mig dem som En, der er meget forhugget og endnu mere end halv død, men dog ikke ganske fordærvet og livløs. Hvordan det nu end ellers forholder sig med dem, saa ere de dog optagne af den himmelske Læge og Kirurg til Heling af deres Saar, til Pleje og Helbredelse.

Guds Husholdning med de forskellige, nogenlunde gode Sekter gaar ud paa, at det Gode, som er i dem alle, mere og mere maa vokse og faa Overhaand over det Onde, indtil det Onde bliver helt opslugt af det Gode, og det Gode, som alene bliver tilbage, altid og bestandigt bliver bedre. I denne Husholdning arbejder Gud ogsaa ved Sekter paa Sekter, ved Mennesker paa Mennesker, indtil han naar sit guddommelige Formaal i Tid og Evighed.«

Under Gennemlæsningen af disse Aktstykker har jeg ikke kunnet undlade at mindes de skønne Ord i 1 Kong. 19, 11—12: »Se, Herren gik forbi, og et stort og stærkt Vejr, som sønderrev Bjergene og sønderbrød Klipperne for Herrens Ansigt: Herren var ikke i Vejret; og der

kom et Jordskælv efter Vejret: Herren var ikke i Jordskælvet. Og efter Jordskælvet kom en Ild: Herren var ikke i Ilden; men efter Ilden kom der en stille sagte Lyd.« Herren var gaaet forbi Holst, han havde hjem-søgt ham med Storm, Jordskælv og Ild, saa at han var bleven fyldt af en mægtig Uro, af en vild og brændende Hefthighed; men hvor meget vi end maa beundre hans Nidkærlighed, saa manglede han dog det, som er Gudsfryg-tens inderste Kærne: en mild og forbarmende Kærlighed. Martyriet var saa langt fra at knække ham, at det tvært-imod luttrede ham; nu naaede han den stille, sagte Lyd, nu lærte han at forene Loven med Evangeliet, Fasthed med Overbærenhed. Kun fire Aars Fred behøvedes, for at han skulde stige til Tolerancens Højder og vokse saa meget, at det uden Overdrivelse kan paastaas, at han paa den Tid var den aandsfrieste af Danmarks Sønner.

Skulde Nogen stødes over denne Dom, vil jeg bede ham om at tænke paa den Mand, til hvem vi ellers se hen med Glæde og Stolthed, jeg mener: Holst's Sam-tidige, Ludvig Holberg. En saa betydelig Bevægelse som Pietismen kunde naturligvis ikke foregaa uden at vække hans Opmærksomhed, og han har nedlagt sine Tanker derom i tvende Epistler (53 og 228, se endvidere »Om Separatister og Konventikler« i Dansk Ugeskrift, redigeret af J. F. Schouw I Bind, S. 179—84), af hvilke vi lære, at hans Tolerance kom til kort. Han anker over, at*) »den Moderation og Tolerance i Henseende til andre Sekter, som udi sig selv er kristelig, er med Tiden dreven saa vidt, at den haver strakt sig til Socianere og Kvækere«, og han kan aldeles ikke finde sig i, at Separatisterne leve som Separatister, tværtimod: han laster dem som***) »Fredsbydere, der uden Aarsag separere sig fra alle andre kristne Menigheder«.

For at godtgøre sin Ret til at sige »uden Aarsag«

*) Se Holbergs Epistler udgivne af Chr. Bruun. 3die Bd., S. 167.

**) Sammesteds, 1ste Bd., S. 233.

omtaler han de Indvendinger, som vare rejste mod Baredaaben og Syndsforladelsen; men hvad han her fremfører, er saa lidet vægtigt, at man snarere har Aarsag til at undre sig over, at en saa begavet og saa udviklet Personlighed ikke var mere egnet til at sætte sig ind i religiøse Fænomener. I sin Betragtning af Kætteerne ligner han en Mand, som har været vor Samtidige, nemlig H. N. Clausen. Trods al Forskel mødtes de i en Stræben efter at »modere« og »temperere« Ortodoksien, til hvilken Ende de selv rokkede, saa ved Et, saa ved et Andet; men de kunde ikke taale, at Andre gjorde det Samme, og de bleve ligefrem vrede paa dem, der tog det saa alvorligt med deres religiøse Meninger, at de førte aaben Fejde mod det Bestaaende. For slige Aander vare en P. N. Holst og en Søren Kierkegaard saa vel en Gaade, som en Forargelse. Men hvor lidet vi end billige Bitterhed og en skummende Harm, og hvor meget vi end glæde os, naar, som Tilfældet var med Holst, de oprørte Bølger afløses af en glat og spejlblank Overflade, saa bør vor Kritik altid være blandet med Respekt og med Tak. Det er ikke godt, om Forstandigheden altid fører Ordet. Menneskeheden har uafbrudt Lyst til at falde i Søvn og glemme det Evige over det Timelige, hvorfor det vilde gaa den ilde, hvis der ikke af og til opstod Bræms, som med heftige Stik vække den af Slummeren til alvorlige Overvejelser.

IX.

Man tænke sig et Land, hvor en mægtig Bevægelse har skabt Indretninger, der nøje svare til Folkets hele aandelige Tilstand. Bevægelsen lægger sig, men Indretningerne blive, ja ikke blot det, ved Vanens Magt rodfæstes de saaledes, at Slægt efter Slægt kun arbejder paa videre at udvikle dem gennem ny Indretninger, der til de mindste Enkeltheder udføre de i de gamle nedlagte

Ideer. Men da Aanden mangler, hændes det naturligtvis uafsluttelig, at Iveren er mere vel ment end virkelig nyttig, idet den uvilkaarlig fører til at lægge et afgørende Eftertryk paa allehaande ligegyldige Formaliteter. Til sidst er Landet bleven forvandlet til et Slags Kina, til en død Mekanisme, hvor Alt gaar lige saa regelmæssigt, men ogsaa lige saa ensformigt og kedsommeligt som et Urværk.

En skøn Dag begynder som ved et Jordskælv hele den oprindelige Bevægelse forfra paa ny; der aabner sig underjordiske Kilder, ad hvilke det længe tilbagetrængte Følelsesliv sprudler frem med ustanselig Styrke. Og inden føje Tid antager det en dobbelt Form. Hos Nogle ytrer det sig som en lidenskabelig, men kritikløs Tilsegnelse af det Bestaaende, der uden videre betragtes som det Eneste, som det Viseste og Bedste. Man kaster Haan og Vrag paa Enhver, der ikke vil være med i Jubelen; Saadanne stemples straks af de nationale Fanatikere som forstokkede Forrædere mod Fædrelandet. Hos Andre vaagner der derimod samtidig med Følelsen en dunkel Forestilling om et stort almenmenneskeligt og almenfolkeligt Ideal. Alt som Forestillingen klarer sig, komme de under Vejr med, at det Bestaaende er saa langt fra at mætte Hjertets Trang, at det tværtimod paa mange Maader hæmmer den. De blive utaalmodige; Utaalmodigheden vokser til Vrede. De forlange Reform, men møde en haard og sejt Modstand. Denne turrer, ægger og forblinder dem, saa at de, der fra først af vare tilbøjelige til et nationalt Sværmeri, ende som ensidige, forbitrede Kosmopoliter, der skaanselsløst trampe paa de fra Fædrene overleverede, i Aarhundreder lovpriste Indretninger.

Dette Billede passer nøjagtig paa hvad der foregaar paa det religiøse Omraade, hver Gang en forstenet Ortodokse afløses af Pietisme. Til de nationale Fanatikere svare Pietister af den Slags, som vi kende fra den indre Mission: brave, ærlige, buldrende og flammende Folk, der sværge paa ethvert af Bibelens og Symbolernes Ord, og som anse det for Ugudelighed at ijerne sig blot et Haars-

bred fra de Anskuelse og kirkelige Skikke, der herske i det Land, hvor de tilfældigvis ere fødte og opdragne. Hvad der adskiller dem fra de Ortodokse, er ene og alene den lidenskabelige personlige Tilegnelse; men paa denne drive de da ogsaa med Fynd og Klem, saa at de ikke blive trætte af at gentage, at det aldeles ikke nytter et Menneske, om han er døbt og nok saa meget gaar til Alters, naar han ikke er greben af en levende Tro. Og de opdage naturligvis snart, at en slig Tro kun findes hos de Færreste, hvorfor de leve og aande i Modsætningen mellem den lille Flok, som frelses, og den vantro Verden, som har Helvedes Ild i Vente. Saa længe det gælder om at gøre Ende paa Sløvhed og Dorskhed, ere de ubetalelige; de forstaa den Kunst at forurolige Samvittighederne og bringe en Brand ind i Hjerterne. Men saa heller ikke mere; det er dem umuligt at forhjælpe et helt Folk eller enkelte Personer til større Modenhed; hertil kræves foruden Inderlighed i Følelsen en Dybde i Tanken, en Klarhed og Renhed i Forestillingerne om det Ideale, hvorfor de ere aldeles blottede.

Forskellen mellem lavere og højere Religioner og for saa vidt Talen er om den samme Religion: Forskellen mellem dens lavere og højere Trin beror paa den Rolle, det Ethiske spiller, og den almenmenneskelige, jævne, enfoldige Skikkelse, hvori det optræder. Man maa indrømme de sneverhjertede Pietister, at de ikke forsømme det Ethiske, men tvært imod fra Morgen til Aften drive paa et helligt Levnet. Og det skal heller ikke bebrejdes dem, at de saa stærkt betone Sammenhængen mellem det Ethiske og det Religiøse, thi deri have de unegtelig Ret, at Religionen saa vel er Forudsætningen for som Afslutningen af den sande Sædelighed. Men deres Begrænsning viser sig deri, at for dem Sædelighed og Religiøsitet uigenkaldelig er knyttet til visse bestemte Dogmer og Skikke, saa at den, som afviger herfra, derved med det Samme falder udenfor den sande Menneskelighed.

Helt anderledes forholder det sig med dem, som jeg

i Overensstemmelse med det ovenfor brugte Billede vil kalde de kosmopolitiske Pietister. Ogsaa disse elske det Overleverede, men dog kun for saa vidt det tjener til at fremme et ædelt menneskeligt Liv; de elske det altsaa i Grunden ikke for dets egen Skyld, men som Middel for noget Andet. I Begyndelsen ere de sig slet ikke tydelig bevidste, hvad heri ligger og hvad heraf kan følge. Holst bildte sig ind at være en god Lutheraner, og han kunde ikke fatte, hvorfor han ikke kunde være Præst i den lutherske Kirke. Lige saa Søren Kierkegaard. Han omgikkes stadig med den Plan at indtræde i den gejstlige Stand, og kun faa Aar før sin voldsomme Kamp skriver han:*) »Det Lutherske er ypperligt, er Sandheden; jeg har i Forhold til dette ypperlige Lutherske kun én Betænkelighed. Den angaar ikke det Lutherske, nej, den angaar mig selv, at jeg har forvisset mig om, at jeg ikke er nogen ærlig Sjæl, men en listig Krabat.«

Der kommer imidlertid tidligere eller senere et Øjeblik, hvor de drives til at anslaa andre Toner. Dette Øjeblik indtræder, naar de ret faa Øjnene op for den uforligelige Modsætning, hvori Kristenhedens faktiske Tilstand staar til den ideale Fordring. Da gribes de af Væmmelse over en saa dyb Fornedrelse, over et saa modbydeligt Vrægebillede af de første Menigheder. Og de kunne ikke lade sig nøje med udvortes Forbedringer, med Indførelsen af en strængere Kirketugt eller med Oprettelsen af mindre Samfund, hvor kun de Udvalgte findes. Ti Intet ligger dem fjærnere end det Sekteriske, efterdi det just er det Enfoldige og Almenmenneskelige, hvorfor de ere begejstrede. Og det etiske Ideal, som de bære i deres Indre, er saa vældigt, at det bryder Staven ikke blot over Nogle, men over Alle og ikke mindst over dem selv. »Her er« siger S. Kierkegaard**) »ikke Noget at reformere. Det nye Testamentes Kristendom er slet ikke

*) Til Selvprøvelse, Fjerde Udgave, S. 18.

**) Se Bladartikler, udgivne af R. Nielsen, S. 93.

til.« »Hvor er man« udbryder Holst »ganske affalden fra Ordenen! O, hvor forskrækkelig stor er Uordenen! O, hvor galt viser Klokken i deres forstyrrede Urværk! Forstyrrelsen og Fordærvelsen er altfor mægtig. Jeg har ikke Kald, Kraft og Lyst til at reparere Urværket. Gud skal bevare mig i Naade fra at gøre noget Flikke-Værk, fra at gøre nogen Sekt eller Parti, fra at føre nogen Strids Fane og Standart«. Hvor højt de end sætte Luther, maa de nu spørge sig selv, om han ikke handlede Uret i at stifte en ny Kirke, om han ikke har betonet Naaden saa stærkt, at han har banet Vej for en sædelig Slappelse. »Protestantismen« hedder det da^{*)}) »er ganske simpelt, kristeligt, en Usandhed, en Uredelighed, der forfalsker Læren, Kristendommens Verdens- og Livs-Anskuelse, saa snart den skal være Princip for Kristendom, ikke en til given Tid og Sted fornøden Berigtigelse.« Da de ikke kunne holde det længere ud i Kirken og da en Reformation er umulig, saa bliver »den Enkelte« deres Feltraab. Der kan kun hidføres en bedre Tingenes Orden, naar Enhver især i Frygt og Bæven arbejder paa sin Frelse. »Det Kald« siger Holst »jeg har af Gud, gaar fornemmelig ud paa mig selv, og har Gud meget at udrette i mig endnu, som jeg ogsaa ingen anden Forbedring kender end denne, at én Sjæl, som har faaet Kraft af Gud, skal anstikke en anden, de to anstikke den tredje, de tre den fjerde og saa videre«. Og saa ender det nødvendigvis dermed, at de blive Separatister, at de »skille sig fra den lutherske Kirke ikke for at træde ind i noget nyt Samfund, men for at tjene Gud i Enrum og efter deres egen Indsigt«.***))

Men hvor meget man end paa dette Standpunkt bestræber sig for at holde det Dogmatiske ude, saa hjælper det dog altsammen Intet. Standpunktet medfører dog-

*) S. Kierkegaard: Bladartikler S. 95, jvfr. Efterladte Papirer 1851—53. S. 337—41.

**) Erik Pontoppidan: Memoza, udg. af V. Birkedal III, S. 26.

matiske Konsekvenser, som ærlige, sandhedssøgende Sjæle til Slutning maa opdage og drage. S. Kierkegaard skrev:*) »Dette skal siges, saa være det da sagt. Hvo Du end er, hvilket Dit Liv for Resten, min Ven, ved hvis Du ellers deltager i den, at lade være at deltage i den offentlige Gudsdyrkelse, som den nu er (med Paa-stand paa at være det nye Testamentes Kristendom) har Du bestandig én og en stor Skyld mindre, Du deltager ikke i at holde Gud for Nar ved at kalde det nye Testaments Kristendom, hvad der ikke er det nye Testamentes Kristendom.« Hvis Nogen følger dette Raad og helt udebliver fra den offentlige Gudsdyrkelse, saa maa han ogsaa forsage Daab og Nadvere. Men ere ikke disse Sakramenter indstiftede af Kristus selv og af ham satte som ufravigelige Betingelser for Indgangen i Guds Rige? Og naar saa er, maa det da ikke regnes for formasteligt Højforræderi at ville springe dem over?. Derom giver Kierkegaard ingen som helst Oplysning; det var, som om Spørgsmaalet slet ikke var til for ham. Han var saa optaget af Kampen og af at støde fra, at han ikke fik Tid til at overveje: hvad saa? Her er Holst langt videre og langt klarere. Den gejstlige Øvrighed tvang ham til at drøfte, spørge og svare. Og Svaret blev uforbeholdent og tydeligt. Støttende sig til Fornuftens Grunde og det nye Testamente naaede han til samme Resultater som den moderne Kritik. Han indsaa, at, om end Sakramenterne kunne være nyttige, saafremt Forudsætningerne for dem ere tilstede, saa ere de dog ikke magiske Naademidler, men udvortes Skikke, der ikke ere opfundne af Kristus, men laante fra Jødedommen, Skikke, der ikke blot kunne undværes, men som blive overflødige i samme Forhold, som de Kristne fra Børn vokse til Mands Modenhed.

Hans Pietisme affødte saaledes Rationalismen, og herpaa vil jeg atter og atter henlede Opmærksomheden. Der

*) Se: Dette skal siges, saa være det da sagt.

er Mange, som antage, at Rationalisterne beherskes af en kold, verdslig Forstandighed, at de ere tjendtlige imod eller dog i det mindste ligegyldige for Religionen. Jeg skal ikke negte, at der blandt dem ogsaa findes den Slags Folk; men kirkehistorisk er det ikke gaaet saaledes til. Hvad der indenfor Kirken fra først af nedlagde Spiren til Rationalismen, var just Foreningen af en flammende Guds frygt med fremadskredne Forestillinger om det Ethiske.

Holst kom ikke længere end til en Kritik af Kirken og Sakramenterne. Om Kristi Guddom, Miraklerne, Forsoningsdøden og Alt, hvad dermed hænger sammen, er det sandsynligt, at han aldrig kom til at nære nogen som helst Tvivl. Men ogsaa mod disse Punkter vil det Ethiske efterhaanden storme frem, ogsaa her vil det kræve en religiøs Reform. Til det Ethiske hører blandt Andet en ærlig, ædruelig Seen Tingene under Øje, saa at man ikke fantastisk forlyster sig ved Idealer, som ikke have Rod i Virkeligheden. Men det maa — som jeg i et tidligere Skrift »Religion og Sædelighed» har søgt at paa-vise, uvægerlig indrømmes, at adskillige af Kristi sædelige Formaninger bære Tilfældighedens Præg, saa at de trænge til at ændres efter hvad Erfaringen i saa Henseende lærer os. Og dette er Et med, at han, hvor be-aandet han end var af Guddommen, dog ikke selv var Gud; ti om Gud gælder, at han er den Absolute, som aldrig fejler. Dermed staa ogsaa Miraklerne i Fare. Hvis Kristus var sin Tids Barn, hvis der er andre Mennesker, der lige som han bringe uundværlige Sten til Sandhedens Tempel, saa sejl vi paa en lovbunden historisk Udviklings Strøm, hvor der ikke er Brug for en overnaturlig Indgriben.

Det er her ikke Stedet til at gaa nærmere ind her-paa; jeg skal ikke dvæle ved den Indsigelse, som en modnere Etik nedlægger mod Arvesynden, Forsoningsdøden og Retfærdiggørelsen af Troen, men nøjes med at fremhæve, at, naar der nu til Dags istemmes et Raab om en langt mere gennemgribende religiøs Reformation,

end Holst anede, saa er Aarsagen dertil atter ikke Ugudelighed, men Gudsfrygt i Pagt med det Sædelige.

Der er intet Besynderligt i, at Holst stansede, hvor han stansede. Det Skridt, han gjorde, var mægtigt nok i Forhold til den Periode, hvori han levede. Derimod maa vi højlig forbauses over, at Kierkegaard, der var Schleiermacher's og Strauss's Samtidige, ikke en Gang naaede saa vidt som sin Forgænger. Han hører strængt taget ikke til det 19de, men til den første Halvdel af det 18de Aarhundrede; for en historisk Betragtning er han om ikke efter sin Form, saa dog efter sit Indhold en Genganger af Pietismen fra 1734. Dette Særsyn synes kun at kunne forklares ved den Omstændighed, at han under en stræng Opdragelse fra sin tidlige Barndom fik sin Aand stemplet af en betydelig Fader, i hvem den gamle Pietisme var bleven Kød og Blod. Men hvor meget vi end havde vundet, hvis Kierkegaard var bleven en Anden, end han blev, var det dog maaske godt for Danmark, at det endnu en Gang fik Holst's Stemme at høre. Man har ingen Skade af at repetere. Rationalismen er som en ung og vælig Hest, der skal styres med en fast og sikker Haand; ellers løber den løbsk. Og vi ere ilde farne, hvis vi med Strauss ende i en rent negativ Kritik og en Fornegtelse af al Religion. Den sande Rationalisme har det Religiøse til Forudsætning og Grundlag. Dens Dyrkere øve en god og nyttig Gerning, hver Gang de drage til Felts mod udvortes Dogmer og Skikke; men de maa se til, at de ikke i Striden blive udvortesgjorte, saa at Aanden slukkes inden i dem. De bør ikke glemme Kierkegaards Ord, at »Sandheden er Inderligheden« eller, som Holst udtrykte det, at »Saligheden er noget Inderligt og Aandigt, som har sin Grund i Sindets inderste Dybder«.

I alle Boglader faaes:

Theodorus: Breve til en Landsbypræst. . .	1 Kr. , Øre.
— Brevvexling angaaende den kirkelige	
Vielse	1 — 25 —
— Død og Udødelighed. Tre Foredrag. . .	1 — 50 —
— Politik og Religion. En forhenværende so-	
cialistisk Agitators Testamente	1 — 50 —
— Religionen og Børnene	1 — „ —
— Det nye Testamente og den danske Folke-	
kirke	1 — 50 —
— Religion og Sædelighed	1 — 50 —
— Om Friheden. Til Minde om Foreningen	
„Fremad“s 25-aarige Jubilæum.	1 — 50 —
Breve til den religiøse Fritæinker Theodorus	
fra hans Ven Landsbypræsten	1 — „ —
Cederfeld de Simonsen: Nogle Bemærk-	
ninger til Theodorus' Brevvexling an-	
gaaende den kirkelige Vielse	„ — 40 —